

Bosna i Hercegovina

Maksimiziranje Uticaja Finansijskih Tokova i Investicija Povezanih sa Migracionim Kretanjima na Razvoj Bosne i Hercegovine

Izvještaj sačinjen za Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

IOM International Organization for Migration

International Agency for
Source Country Information

The opinions expressed in the report are those of the authors and do not necessarily reflect the views of the International Organization for Migration (IOM). The designations employed and the presentation of material throughout the report do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of IOM concerning the legal status of any country, territory, city or area, or of its authorities, or concerning its frontiers or boundaries.

IOM is committed to the principle that humane and orderly migration benefits migrants and society. As an intergovernmental organization, IOM acts with its partners in the international community to: assist in meeting the operational challenges of migration; advance understanding of migration issues; encourage social and economic development through migration; and uphold the human dignity and well-being of migrants.

Publisher: International Organization for Migration
17 route des Morillons
1211 Geneva 19
Switzerland
Tel.: +41.22.717 91 11
Fax: +41.22.798 61 50
E-mail: hq@iom.int
Internet: <http://www.iom.int>

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise without the prior written permission of the publisher.

Bosna i Hercegovina

Maksimiziranje Uticaja Finansijskih Tokova i Investicija Povezanih sa Migracionim Kretanjima na Razvoj Bosne i Hercegovine

Izveštaj sačinjen za Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

IOM International Organization for Migration

International Agency for
Source Country Information

Sadržaj

Akronimi i skraćenice	5
Izraz zahvalnosti	7
Rezime	9
I. Uvod	19
II. Istraživanje i kontekst	29
III. Bosanska migracija - Pregled	37
IV. Anketa vezana za migraciju	45
V. Sekcija o investicijama	73
VI. Zaključci i preporuke	87
Aneks I: OeEB studija: Anketa domaćinstava: ključni nalazi, zaključci i preporuke	111
Aneks II: Zaključci Regionalne konferencije OSCE-a i IOM-a	123
Aneks III: Bosna i Hercegovina, Tranzicioni proces i investiciona klima	129
Aneks IV: Osvrt na finansijski sistem u Bosni i Hercegovini	141
Bibliografija	151

Akronimi i skraćenice

AMFI	Asocijacija mikrofinansijskih institucija
BiH	Bosna i Hercegovina
CBBH	Centralna Banka Bosne i Hercegovine
CEDS	Centar za ekonomske i društvene studije
KGAS	Konsultativna grupa za asistenciju siromašnima
DMS	Dejtonski mirovni sporazum
DEVINPRO	Razvoj inovativnih proizvoda (IASCI inicijativa)
EBOR	Evropska banka za obnovu i razvoj
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
FBH	Federacija Bosna i Hercegovina
SDI	Strane direktne investicije
APSI	Agencija za promociju stranih investicija Bosne i Hercegovine
BDP	Domaći bruto proizvod
DOM	Domaćinstvo
AG	Asocijacije gradova
MMF	Međunarodni monetarni fond
IASCI	Međunarodna agencija za analizu podataka o zemljama
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
KM	Bosanska konvertibilna marka
MKK	Mikrokreditna kompanija
MKO	Mikrokreditna organizacija
MFI	Mikrofinansijska institucija
MLJPI	Ministarstvo za ljudska prava i izemlje bivše Jugoslavijeeglice Bosne i Hercegovine
OTN	Operator za transfer novca
NATO	Organizacija za sjevernoatlantsku saradnju
NVO	Nevladina organizacija
OeEB	Österreichische Entwicklungsbank AG (Razvojna banka Austrije)
SSS	Strategija smanjenja siromaštva
PPJS	Partnerstva privatnog i javnog sektora
RS	Republika Srpska
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
JIE	Jugoistočna Evropa
MSP	Mala i srednja preduzeća
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
USAID	Pomoć vlade SAD-a za međunarodni razvoj
WB	Svjetska banka

Izrazi zahvalnosti

Identifikovanje oblasti i sredstava pomoću kojih ključni činioci u Bosni i Hercegovini (BiH) mogu bolje razumjeti pozitivne aspekte migracionog razvoja/finansijskih tokova vezanih za migracije ključni su rezultati ovog istraživanja. Studija pred vama, koja se odlikuje inovativnom orijentacijom i sveobuhvatnošću istraživačkog pristupa, omogućuje značajan uvid u ciljeve migranata koji se već dug niz godina nalaze izvan Bosne i Hercegovine, i to naročito u pogledu štednje i investicionog ponašanja. U skladu sa širim ciljevima projekta, vjerujemo da će ovaj dokument poslužiti kao izvor i vodič za razvoj štedno-investicionih modela zaposlenosti, specifičnih zbog svoje migracione komponente i rezultirajućih intervenističkih mjera od strane vlade BiH i njenih ključnih partnera, kako na domaćem, tako i na multilateralnom planu.

Ovaj dokument počiva na kombinaciji značajnog istraživačkog rada od strane IASCI unutar regiona i ekspertize Sarajevske misije Međunarodne organizacije za migracije (IOM). Zajednički naponi su uključili usavršavanje IASCI metodologija, izvršavanje neophodnog terenskog rada u BiH, kao i zajednički rad na pripremanju zaključaka i preporučenih područja za intervenciju. Željeli bismo izraziti svoju veliku zahvalnost Regini Boucault i IOM-u Sarajevo, čije je veliko interesovanje za kontinuirano istraživanje efektivnog migracionog menadžmenta i paradigme migracionog razvoja učinilo ovu studiju mogućom. Zahvalni smo i Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice, Sektoru za iseljništvo, koje je pokrenulo studiju, za njihove napore u podizanju svijesti o važnosti kontribucija od strane dijaspor, uključujući i oblasti doznaka iz inostranstva i štednje, te za njihovu pomoć u obezbjeđivanju dostupnih informacija, publikacija i podataka. Oni su odigrali značajnu ulogu u saradnji sa organizacijama dijaspor u dalekim zemljama da bi te organizacije uzele učešće u "online" istraživanju i tako doprinijele dubljem poređenju i razumijevanju oblika ponašanja. Ova studija je realizovana uz punu podršku Ministarstva i Savjeta ministara BiH i predstavlja dio Okvirnog sporazuma potpisanog između MLJPI i IOM o saradnji u vezi sa inicijativama koje su usmjerene ka povezivanju migracije sa razvojem BiH, kao i sa istraživačkim aktivnostima. Ova studija i njeno publikovanje finansirani su od strane IOM 1035 sredstava.

Značajan broj osoba i agencija je pomoglo pri izvršavanju ovog projekta i mi im se ovom prilikom posebno zahvaljujemo. Naročito bi smo željeli da spomenemo 1,216 osoba koje su učestvovala u anketi o migraciji, kao i 182 osobe koje su učestvovala u "online" anketi. Takođe bi smo željeli da iskažemo zahvalnost dr Ilir Gedeshi iz Centra za ekonomske i društvene studije (CEDS, Albanija), koji je djelovao kao konsultant-ekspert, kao i PRISM Research (BiH), koja nam je obezbijedila korisne savjete i neprocjenjivu pomoć prilikom rada na terenskoj komponenti istraživanja. Jasmina Mangafić (BiH) i IOM Beč su odgovorni za originalni kvalitativan rad i kritički pregled rezultata u kontekstu prvog zajedničkog istraživanja IASCI i IOM u BiH. Ova

informacija pruža važan kontekst za tekuću analizu i ključna pitanja su ažurirana i adaptirana za uključivanje u prateću sekciju. Takođe bi smo željeli da zahvalimo Ismi Stanić iz MLJPI, kao i nekolicini organizacija u dijaspori koje su podizanjem svijesti unutar široke migrantske zajednice doprinijeli izvršenju projekta.

U pogledu ostalog istraživanja provedenog od strane IASCI, bilo je vrlo važno izdvojiti vrijeme i napor da se razgovara direktno sa osobama koje zauzimaju centralno mjesto u bilo kojoj diskusiji o migracijama.

Kao što je i uobičajeno u ovakvim slučajevima, autori preuzimaju punu odgovornost za podatke, analizu, zaključke i prijedloge prezentovane u ovom dokumentu i ništa u ovom istraživanju nužno ne odražava oficijelne stavove IOM ili MLJPI.

Nicolaas de Zwager
Wolfgang Gressmann
Beč, jul 2010

Kratki sadržaj

Glavni cilj ovog istraživanja je da pruži relevantnim činiocima u Vladinom i privatnom sektoru u BiH primarne i pouzdane podatke, informacije, analizu i prijedloge vezane za: a) ključna migraciona i razvojna pitanja, b) podržavajući na taj način dizajn mogućih interventnih modela i time c) podrži ukupni održivi razvoj.

Testirana hipoteza je da je jedan od ključnih migracionih ciljeva mnogih dugoročnih bh. migranata akumuliranje određenog nivoa finansijskog kapitala tokom migracije - koji je često kombinovan sa ostalim važnim vještinama i kontaktima. Kao direktni rezultat ovakvog štednog ponašanja od strane bh. migranata i slično, u pogledu ključnih aspekata sa ostalim zemljama visoke migracije izvan zemlje u kojima su izvršena istraživanja (Albanija, Rezolucija 1244 Savjeta za bezumlje bivše Jugoslavijeednost Ujedinjenih nacija – UNSC - administrira Kosovo i Republiku Moldaviju), znatna “zadržana štednja” se akumulira u gotovini, investicijama i bankarskim sistemima zemalja migracije.

U zavisnosti od ključnih faktora koji su svojstveni dinamici cirkularne migracije i pod pretpostavkom da povoljni lokalni uslovi postoje ili se mogu kreirati, bh. migranti bi mogli da odluče da transferišu ovu štednju ili jedan njen dio u nekom budućem vremenu. Ovaj akumulirani kapital bi mogao igrati jednu važnu, katalitičku ulogu u sveukupnoj razvojnoj strategiji BiH - naročito u kombinaciji sa društvenim i ljudskim kapitalom, koji su dugoročni migranti stekli i koji bi željeli da investiraju u realizaciju svojih planova i ideja.

Dok će doznake iz inostranstva nedvosmisleno nastaviti da budu važne za zemlju i domaćinstva primaoce, moglo bi se desiti da, u stvari, dobrovoljni transfer i efikasna intermedijacija “zadržane štednje” i štedne komponente tekućih doznaka iz inostranstva sadrže najveći potencijal da budu pokretač razvoja..

Kada se bolje razumije, postojeće “zajedništvo svrhe”(tj. zajednički migrantski ciljevi između migranata, njihovih domaćinstava, vlada i industrije finansijskih posrednika) može kreirati šanse i podsticaje za razvoj odgovarajućih zajedničkih okvirnih politika i praktičnih interventnih tehnika u svim fazama migracionog ciklusa. Identifikacija praktičnih rješenja za privlačenje transfera ili intermedijacije u najmanju ruku dijela ovih ušteđevina povisila bi vrijednost doznaka iz inostranstva u okviru jednog okruženja, gdje se očekuje njihov dalji pad. Ali, što je važnije, uspjeh u ovoj oblasti bi povećao “kvalitet” doznaka iz inostranstva povećavajući njihovu štednju/investicije i stoga razvojnu komponentu.

Bilo koji pristup u ovom pravcu jasno zahtijeva uzimanje u obzir i migracionih ciljeva i realnost “okruženja za povratak” u BiH, koje utiče na ključne subjekte/donosioce odluka, to jest na same migrante.

Izazov je da se razumije obim i dinamika ovog migracionog/razvojnog potencijala unutar bh. konteksta, kao i tekuća ograničenja i prepreke i da se na ovoj bazi, identifikuju i predlože praktične i izvodljive politike, interventne tehnike i proizvodi koji su od interesa za vlade - na domaćem nivou, bilateralno i multilateralno, kao i za finansijske posrednike.

Značajno je naglasiti da istraživanje i preporuke koji su ovdje prezentovani idu izvan granica doznaka iz inostranstva. Oni bi radije trebali da budu sagledani u kontekstu tekuće debate o tome kako ljudski, društveni i finansijski kapital koji je povezan sa migracijom može bolje da podrži održive razvojne procese u kontekstu BiH.

Metodologija

Da bi se omogućila pouzdana analiza akumuliranih podataka između zemalja, upotrijebljena je standardna multidisciplinarna istraživačka metodologija koja povlači za sobom upotrebu uzajamno podržavajućih kvalitativnih i kvantitativnih pristupa. Identificirani su trendovi koji se tiču postojećih migracionih ciljeva, kao i štedno i investiciono ponašanje dugoročnih migranata. Primarni fokus istraživanja je baziran na personalnom/porodičnom procesu donošenja odluka i anketa je fokusirana na domaćinstvo kao na osnovnu istraživačku jedinicu.

U anketi koja je obavljena od decembra 2009. do januara 2010. učestvovalo je 1,216 dugoročnih emigranata iz BiH, s ciljem da se obuhvati jedan reprezentativni uzorak među velikim brojem dugoročnih migranata koji se vraćaju u BiH tokom tradicionalne praznične sezone.

Za potrebe ankete i da bi se došlo do neophodnih popratnih informacija, urađen je pregled literature o dostupnim informacijama i statistikama vezanim za ključna migraciona i pitanja okruženja (kao što su migracioni trendovi, poslovno okruženje i sektor finansijske intermedijacije) Štaviše, istraživanje se oslanjalo na odabrane rezultate ankete koju su proveli IOM/ IASCI 2009. godine i u koju je bilo uključeno 656 domaćinstva u BiH koja primaju doznake iz inostranstva od dugoročnih emigranata.

Ključni nalazi

Iz istraživanja je bilo moguće donijeti provizorne zaključke koji se tiču obima, dinamike i ograničenja bh. dugoročne emigracije u smislu u kojem se oni vezuju za gore spomenutu migraciono-razvojnu dinamiku. Podaci i analiza potvrđuju neke ključne trendove identifikovane u drugim zemljama jugoistočne Evrope, dok postoje razlike u određenim trendovima.

Bosanska migracija je najvećim dijelom sastavljena od ekonomsko najaktivnijeg dijela populacije. Kao i u ostalim zemljama, osnovni razlog za odabir zemlje migracije jeste kombinacija “bolje šanse za zaposlenje/veći dohodak” i pitanja društvenog kapitala (uzajamna pomoć, mreža/klasteri). Ne postoji značajna razlika između navedenih razloga za odabir Evropske unije (EU) ili zemalja bivše Jugoslavije kao zemalja migracije. Primarni sektori u kojima su zaposleni bh. migranti su: građevinski sektor, usluge/turizam i proizvodnja. Slična koncentracija u ova tri sektora je uobičajena i u ostalim zemljama JIE u kojima su do danas provedene ankete.

U poređenju sa ostalim zemljama, postoji znatan broj bh. migranata u menadžmentu, kako visokom, tako i srednjem, i u profesijama. Sa druge strane, broj migranata koji rade kao “nekvalifikovani” radnici niži je u odnosu na druge zemlje JIE. Kada se uporedi sadašnji nivo zaposlenosti sa nivoom obrazovanja, moguće je na prvi pogled zaključiti da je nivo zaposlenosti bh. migranata niži od nivoa njihovog obrazovanja. Izvršena je procjena “zrelosti” po pojedinim zemljama (tj. razvoj ukupnog migracionog ciklusa vezanog za specifičnu zemlju tokom vremena). Ova procjena je uključila određen broj kvantitativnih indikatora kao što su: nivo regulisanja dozvole boravka u zemlji migracije, nivo formalnih bankarskih relacija, stopa ponovnog povezivanja porodica, znanje lokalnog jezika, kao i relativna integracija/prosperitet. Razumjevanje relativne zrelosti ukupnog BiH migracionog ciklusa je važno zato što pruža uvid u sadašnju i buduću migraciju i ekonomsko ponašanje migranata, uključujući i moguće namjere o povratku.

Rezultati podržavaju utisak da su bh. migranti veoma dobro integrisani i da se radi o relativno zreлом migracionom ciklusu kada se on uporedi sa sličnim zemljama iz regiona. Interakcija između “zrelosti migracionog ciklusa” i “okruženja za povratak” u BiH se mogu posmatrati kao dva povezana faktora koja utiču na sadašnji i budući nivo doznaka iz inostranstva, kao i na buduće finansijske transfere i namjere o povratku - odatle potencijalni razvojni uticaj.

Približno 15 procenata od ukupnog broja domaćinstava koja su migrirala nalazi se u području zemalja bivše Jugoslavije.. Ostalih 85 procenata se nalazi se u regionu EU i drugim zemljama (uključujući Sjedinjene Američke Države, Kanadu i Australiju).

Bosanski relativno zreli migracioni ciklus se reflektuje u relativno visokom dohotku domaćinstva u mjestu migracije (EUR 2,864 mjesečno, u prosjeku; ali, kao što je očekivano, postoji znatna razlika između zapadnoevropskih zemalja i zemalja bivše Jugoslavije). Generalno gledajući, kada se BiH uporedi sa ostalim zemljama JIE, domaćinstva koja su migrirala na dugi rok relativno su integrisana i kao rezultat su poboljšala njihov socio-ekonomski status u mjestu migracije.

Ovakav visok nivo integracije, u kombinaciji sa geografskim fokusom destinacionih zemalja, u zemlje sa relativno “visokim troškovima života”, reflektuje se u većem

nivou izdataka bosanskog migracionog domaćinstva u EU. U stvari, ona imaju najveći nivo izdataka od svih zemalja u kojima je do danas provedeno istraživanje (ovo dalje može biti objašnjeno većim brojem članova domaćinstva u procesu migracije).

Ovakva kombinacija dohotka domaćinstva i izdataka rezultira u neto sklonosti ka štednji ovih bh. domaćinstava negdje između 25% i 26% (u poređenju sa 31% i 43% u ostalim zemljama u kojima je ovaj fenomen istražen). "Neto" u ovom slučaju znači da ova "zadržana štednja" ne uključuje vrijednost doznaka iz inostranstva koje su transferisane u toku istog perioda.

Kada se uporede albanska, kosovska i bosanska domaćinstva u EU, u slučaju BiH nalazimo sljedeće prosjeke: visok mjesečni dohodak u kombinaciji sa visokim mjesečnim izdacima i vrijednost doznaka iz inostranstva srednjeg nivoa. Rezultat je količnik (faktor) štednje i doznaka iz inostranstva u odnosu 4.5 naprema 1. Ovaj odnos je uporediv sa istim količnikom kosovskih domaćinstava, koji iznosi 5.5, i albanskih, koji iznosi 5.1.

Osim visokih dohodaka i izdataka u EU, bosanska domaćinstva doznaju znatno manje novčanih sredstava nego moldavska i kosovska, i nešto više od albanskih domaćinstava. Ovo vodi do prosjeka od EUR 2,189 za EU/ostala domaćinstva i 1,211 za domaćinstva bazirana u zemljama bivše Jugoslavije, stvarajući izmjeren godišnji prosjek od 1,874.

Ovakav nivo doznaka iz inostranstva je konzistentan sa relativno zrelim migracionim ciklusom koji je spomenut u gore nevedenom tekstu. Interesantno je, suprotno većini literature o ovom predmetu, da je približno jedna trećina ovih doznaka iz inostranstva (EUR 550) investirana u ili se drži na štednim računima u BiH. Nakon prilagođavanja, stvarna komponenta potrošnje tekućih doznaka iz inostranstva od strane bh. domaćinstava koja su primaoci doznaka prilično je blizu regionalnog prosjeka.

Mada zahtijevaju detaljniju analizu, preostale razlike u potrošnim vrijednostima doznaka iz inostranstva između testiranih zemalja mogu biti povezane sa porodičnom strukturom koja je preostala u mjestu porijekla (tj. broj i relacija primaoca doznaka), kao i sa relativnom kupovnom moći.

Predviđa se da će doznake iz inostranstva za BiH (od sadašnje skupine dugoročnih migranata) nastaviti da se smanjuju u srednjem i dugom roku, kao posljedica tekućeg i strukturalnog sazrijevanja migracionog ciklusa.

Sve u svemu, iznos neto ušteđevina od strane bosanskih migracionih domaćinstava u inostranstvu ostaje značajan i iznosi EUR 8,508 u prosjeku na godišnjem nivou.

Zbog velikog broja bh. domaćinstava u dugoročnoj migraciji (konzervativna procjena je između 480,000 -536,000), ukupno procijenjena “zadržana štednja” za 2009. iznosi EUR 4,660 miliona.

Koristeći jednostavnu računicu u periodu od skoro 20-godišnjeg iskustva masovne migracije (od ratova na Balkanu), može se zamisliti da ovaj akumulirani kapital doseže vrlo visoke iznose izražene u milijardama eura.

Kao što je očekivano, većina bosanskih migranata/štediša redovno štedi svoj novac u zemljama migracije, u kojima koriste veliki broj usluga bankarskog sistema. Sa druge strane, manje od jedne petine bosanskih migranata u zemljama EU drži vrlo mali dio svoje štednje u BiH. Od ove grupe migranata koja određeni dio šteti u BiH, većina drži novac u gotovini u domu, dok vrlo mali broj koristi dostupne bankarske proizvode.

Ova sklonost se reflektuje u vrlo visokoj učestalosti ručnog načina prenošenja doznaka iz inostranstva. U prosjeku, samo 22.5 procenta od stvarne vrijednosti finansijskih transfera izvršeno je kroz formalne kanale (kroz banke ili operatore za transfer novca /OTN/) u 2009. Štaviše, neformalni kanali ostaju preferirani način transfera novca za većinu bosanskih migranata.

Vrijednosti specifičnih doznaka iz inostranstva za “ investiranje u biznis” ili “ akumuliranu štednju” takođe su znatno niže od sličnih vrijednosti u Republici Moldaviji, Kosovu/UNSC 1244 i Albaniji. Ipak, kao što je primijećeno, pošiljaoci doznaka iz inostranstva bili su mišljenja da su impresivnih 31 procenat doznaka iz inostranstva koje su poslate iz EU i 25 procenata iz zemalja bivše Jugoslavije u 2009. uštedeći ili investirani.

Nedavna finansijska kriza i sadašnja ekonomska recesija imale su znatan efekat na doznake iz inostranstva. Većina ispitanika u EU i zemljama bivše Jugoslavije se izjasnila da su doznake iz inostranstva bile niže tokom 2009. Pretpostavlja se da će ovaj nivo doznaka ostati više ili manje stabilan i da postoji mala šansa za znatan oporavak vrijednosti doznaka iz inostranstva tokom 2010. Polovina ispitanika u zemljama EU očekuje da pošalje isti iznos doznaka u 2010. kao u 2009.

Kao što se može očekivati od gore navedenog migracionog profila, prosječan predviđeni period migracije za bh. migrante (31 godina) znatno je duži u poređenju sa ostalim zemljama u kojima je izvršeno istraživanje. Eventualna odluka o povratku zavisi od mnogo međusobno povezanih faktora, u prvom redu od postizanja cilja migracije, kao i od pitanja vezanih za socio-ekonomsko i regulatorno (tj. povratak i reintegracija) okruženje u BiH.

Ovaj duži period očekivane migracije potvrđuje zrelost migracionog ciklusa. Izgleda da oko pola migranata želi da se vrati u BiH kao penzioneri, a ne nužno da bi obezbijedili egzistenciju u BiH.

Ipak, broj migranata sa definitivnom namjerom da se vrate u BiH u skladu je sa regionalnim prosjecima (oko 55%) Veza sa BiH i moguća namjera povratka potvrđene su proučavajući kvantitativne varijable, uključujući: česta putovanja kući, visok nivo redovne komunikacije, održavanje imovine u BiH, interes za štednju/investiranje u BiH i održavanje bankarskih veza u BiH.

Za četiri od pet bh. migranata ispunjenje cilja vezanog za njihove uštede ostaje primarni uslov koji treba da se ispuni prije nego što počnu razmatrati dobrovoljni povratak. Za razliku od ostalih zemalja koje su istražene, za nešto više od pola bosanskih migranata sa namjerom da se vrati, osiguranje penzionog plana je njihov "primarni cilj"; postizanje "ostalih štednih ciljeva" je drugi najvažniji lični cilj prije povratka

Okruženje za povratak u BiH nastavlja da igra značajnu ulogu, sa značajnim brojem ispitanika koji bi razmatrali povratak ukoliko bi mogli osigurati unosan posao ili ukoliko bi bili sigurni u otpočinjanje sopstvenog biznisa.

Većina migranata koji žele da se vrate u BiH namjerava da se vrati u selo ili grad iz kojeg potiče. Ovaj trend je različit od ostalih zemalja u regionu, gdje se može uočiti opšti process urbanizacije.

Investicioni profil

Generalno gledajući, bh. migranti se mogu posmatrati kao migranti preduzetničkog duha - sa znatnim brojem (32%) onih koji su investirali ili namjeravaju da investiraju u mjesto migracije. U poređenju sa ovim, relativno manji broj (6%) do danas je investiralo u BiH.

Ovakav nivo investicija u prošlosti u zemlji porijekla je znatno manji nego u ostalim zemljama koje su istražene. Ovaj nalaz ponovo potvrđuje zrelost bh. migracionog ciklusa i dugoročne migracione namjere. Izgleda da takođe potvrđuje generalno prihvaćene percepcije o relativno neatraktivnom poslovnom okruženju u BiH.

Sa druge strane, 26 procenata svih bosanskih domaćinstava planira da inicira ili proširi investicije u poslovna preduzeća u BiH u budućnosti. Dok je ekstremno značajan kada se uporedi sa bh. populacijom u cjelini, ukupni nivo investicionog interesa među migrantima za njihovu zemlju porijekla nešto je viši od investicionog

interesa među dugoročnim migrantima iz Albanije, Kosova/UNSC 1244 i Republike Moldavije.

Investicione namjere bosanskih migranata vrlo su slične u pogledu socio-ekonomskih faktora, uključujući dohodak, obrazovanje i sektor zapošljavanja, između ostalih. Interes za investiranje u BiH nešto je viši za migrante koji su zaposleni kao radnici (kvalifikovani i nekvalifikovani). Ovo se pozitivno podudara sa njihovom relativno odlučnijom namjerom povratka (dvije trećine iz ove grupe namjerava da se vrati u BiH).

Ogromna većina bosanskih migranata koji su intervjuisani slaže se da su vještine i iskustvo koje su stekli u toku migracije uticali na njihov investicioni interes.

Ciljni nivo štednje između migranata sa investicionim namjerama i onih bez investicionih namjera je konzistentan - oko EUR 95,000. Ovaj 'štedni cilj' znatno je niži od štednog cilja za domaćinstva iz Albanije i Kosova/UNSC 1244, i bliži je štednom cilju migracionog domaćinstva iz Moldavije.

Investicije na nivou mikro i MSP (mala i srednja preduzeća) favorizovane su u sljedećim sektorima: veletrgovina (uključujući prodavnice, barove i kafiće), nekretnine, proizvodnja, poljoprivreda i turizam. Sektor investicionog interesa je pod uticajem zemlje migracije, gdje migranti bazirani u zemljama bivše Jugoslavije preferiraju proizvodnju, poljoprivredu i turizam, dok ona domaćinstva koja su bazirana u EU više preferiraju veletrgovinu i nekretnine.

Odražavajući njihove sektorske i investicione ambicije manjeg obima, bosanski migranti primarno preferiraju da investiraju individualno ili u partnerstvu sa članovima porodice. Međutim, procenat migranata koji planiraju da investiraju u partnerstvo sa prijateljima viši je nego u nekim drugim zemljama regiona. Ovo može da označava relativno veću socijalnu povezanost u BiH.

Za potencijalne investitore, raspoloživost odgovarajućeg kredita jeste i ostaće važno pitanje, jer veliki broj njih planira da nadopuni svoje investicije iz drugih izvora, kao što su bankovne pozajmice. Mikrokreditne institucije su interesantnije migrantima koji su bazirani u zemljama bivše Jugoslavije.

Generalni zaključci i preporuke

Izgleda da rezultati ove studije potvrđuju da je u bh. kontekstu, kao i u ostalim zemljama koje su istražene, moguće identifikovati komplementarna područja između potreba bh. ekonomije i ambicija i potencijalnih resursa koji pripadaju bh. migrantima, tj. “zajedništvo svrhe” koja je navedena u gore navedenom tekstu.

Nalazi studije sumirani su kako slijedi:

Iako su uspješni i vrlo integrisani u mjestima migracije, većina dugoročnih bh. migranata ostaje strogo privržen svojoj zemlji. Znatno broj migranata pokazuje interesovanje da se vrati i investira kada prikupe dovoljan kapital (da li će to biti i urađeno drugo je pitanje, koje zavisi od velikog broja ličnih i faktora podsticaja koji dolaze iz okruženja).

Štednja migranata - bez obzira da li se drži u zemlji migracije ili se akumulira u gotovini u mjestu porijekla, kao jedna od komponenti tekućih doznaka iz inostranstva - predstavlja znatna sredstva, koja se, uz postojanje odgovarajućih podsticaja, jamstava i regulatornog okvira, mogu usmjeriti prema formalnoj štednji i investicionim šansama u BiH

- Što više bh. migracioni ciklus bude sazrijevao, doznake iz inostranstva u svrhu potrošnje će se smanjivati.
- Veći dio dohotka migranata biće preusmjeren prema štednji i investicijama - ili kao zadržana štednja ili investicije u zemlju migracije, ili kao transferi migranata.
- Ovaj rastući nivo štednje će se dogoditi u makroekonomskom i poslovnom okruženju unutar BiH, koje će nastaviti da se poboljšava, omogućujući na taj način više šansi za razvoj štednje i investicija.
- Zato postoji značajan prostor za kreiranje relacija od uzajamne koristi, pružajući migrantima investicione i štedne šanse koje su podešene prema njihovim potrebama (i koje su od direktne relevantnosti za njih, njihove korisnike i njihove zajednice). Ovaj pristup bi trebalo da bude komplementaran sa javnim i privatnim učesnicima koji su uključeni u tekući razvoj MSP i pružanje kredita.

Iako ovaj istraživački rad uzima u obzir da je kombinacija nacionalnih tržišnih faktora i migracionih trendova unikatna za BiH i da postoje duboke razlike između bh. migracionih faktora i onih u drugim zemljama unutar svakog regiona, u određenom pogledu ovo istraživanje dolazi do zaključaka i preporuka koje su slične ostalim sličnim studijama.

Ključni od njih su sljedeći:

- Postoji opšte odsustvo koherentnih politika usmjerenih prema migraciji i razvoju, sa migrantima/dijasporama koje su ignorisane kao mogući agenti

ekonomskog razvoja u javnoj sferi, i nedostatak strategija u razvoju proizvoda i usluga (i marketinških aktivnosti) unutar šireg finansijskog sektora.

- Uprkos enormnom potencijalnom uticaju, i pozitivnom i negativnom, migracionih fenomena na BiH, postoji iznenađujuće malo pouzdanih informacija u vezi sa ovim temama, i ne vodi se dovoljno istraživanja da bi se maksimizirali razvojni potencijali doznaka iz inostranstva i migracije - ili da se ova potencijalna šansa adresira na bilo koji sadržajan način. Sistematska kolekcija preciznih statističkih podataka i informacija o doznakama iz inostranstva, migraciji i dijaspori je među esencijalnim komponentama za unapređivanje analitičkog kapaciteta i podrške javnim politikama i intervencijama u privatnom sektoru.
- Postoji rastuća svijest u BiH za konkretnu akciju da bi se maksimizirao pozitivni uticaj migracije i minimizirali njeni negativni aspekti, ali ipak još ne postoji operativni nacionalni program da se upravlja migracijom ili da se uposle resursi dijaspore u službi održivog razvoja. U ovom pogledu, usvajanje okvirnih politika, dizajniranje Vladinih koordinacionih mehanizama i unapređenje analitičkog kapaciteta moglo bi dovesti do veće institucionalne koherentnosti. Preporučena područja intervencije uključuju podršku formulaciji politika i jačanje državnih institucija odgovornih za migraciju i razvoj.
- Istorija kolapsa bankarskih sektora i izgubljenih ušteđevina, zajedno sa okruženjem rastuće postdejtonske političke paralize, uticali su na rast nepovjerenja migranata/dijaspori u finansijski sektor i Vladin nadzor po ovim pitanjima.. Napori za povećanje uticaja finansijskih tokova vezanih za migracije na razvoj, treba da direktno utiču na ovaj nedostatak povjerenja, kao i realne i uočene slabosti finansijskog sistema.
- Glavni uzrok za značajniju upotrebu neformalnih kanala transfera nije zbog nedostatka brzih/jeftinih mogućnosti formalnog transfera. Migranti imaju više ličnih razloga za ručno prebacivanje doznaka iz inostranstva, uključujući sistematska rješenja koja su dodirnuti u gore navedenom tekstu. Generalno, postoji mali potencijal za brzu promjenu u neformalnom ponašanju vezanom za doznake iz inostranstva i štednju. Kao rezultat, intervencije treba da idu "iznad doznaka iz inostranstva" i adresiraju one faktore koji mogu pomoći u pridavanju veće važnosti resursima migracije/dijaspori u širem smislu. Korist se može vidjeti u podršci nacionalnim diskusijama i komisijama u vezi sa: migracijom, rezultujućim finansijskim tokovima i razvojem koji bi se fokusirao na kreiranje politika, koordinaciju i praktične inicijative od važnosti.
- Prethodne i slične studije potvrđuju da su migranti "umorni od jednostavnog davanja novca", gdje su mnogi pomagali ovisnike od njihove pomoći i svoju rodnu zemlju finansijski godinama ili čak desetljećima. Praktično, pomjeranje prema aktivnom olakšavanju štednje/investicija u finansijskom sektoru rodne zemlje može se vidjeti kao trajnije i realističnije, sa migrantima koji na taj način podržavaju rodnu zemlju imajući u isto vrijeme korist od povrata na investiciju. U uskoj vezi je i činjenica da je dokazano da su migracioni preduzetnici i

investitori, u velikom broju slučajeva, skloniji od drugih investitora da preuzmu dodatne rizike u privatnom sektoru zemlje iz koje potiču.

- Naglasak treba biti stavljen na podršku i razvoj finansijskih proizvoda na tržištu kapitala, kao što su akcije i dugovni fondovi ili obveznice koje dopuštaju migrantima da ulažu indirektno - sa proizvodima i uslugama dizajniranim da budu atraktivni za potencijalne investitore koji žive u inostranstvu i namjeravaju da ostanu tamo u doglednoj budućnosti.

Ukratko, uticaj migracije na razvoj imao bi velike koristi od razvijenijih finansijskih sistema, kao i od dostupnosti raznovrsnih, pouzdanih proizvoda i usluga za migrante, primaoce doznaka iz inostranstva i opštu populaciju.

Preporučuje se Vladi BiH da se angažuje u projektima sa komercijalnim finansijskim institucijama radi proširivanja svojih proizvoda i usluga, uključujući razvoj specifičnih odjeljenja, kapaciteta i sredstava, zajedno sa ciljanim marketing strategijama, da bi se podigla svijest o njihovim proizvodima u dijaspori i obezbijedile podesnije usluge njenim članovima. Kao preduslov, Vlada BiH treba da preuzme ulogu koordinatora, kao i da ovlada nad tehničkim kapacitetima koji to mogu podržati.

Domaći kapacitet, podržan od strane relevantnih specijalizovanih agencija, treba biti sposoban da poveća razvojni uticaj finansijskog doprinosa od strane migracije/dijaspore: identifikovanjem i popunjavanjem informacionih praznina; osiguravanjem da su buduće inicijative i u javnom i u privatnom sektoru komplementarne i dovoljno koordinirane na međuministarskom, međuintetitskom i međuagencijskom nivou; pokretanjem prioritetnih inicijativa i odgovarajućih pilot - projekata koji uzimaju u obzir interese relevantnih javnih i privatnih interesnih grupa, a ne samo migranata.

I. Uvod

Ukupan cilj ovog projekta je da pruži relevantnim interesnim grupama u Vladi i privatnom sektoru u BiH primarne i pouzdane podatke, informacije, analize i preporuke u vezi sa: a) ključnim pitanjima migracija i razvoja b) dajući podršku dizajniranju mogućih interventnih modela i c) tako podržavajući ukupan održivi razvoj zemlje.

Uporediva istraživanja i interventno iskustvo u regionu Jugoistočne Evrope (JIE) pokazuje da analiza i razumijevanje migranata kao posebnog tržišnog segmenta, te dobijanje uvida u migraciono, štedno i investiciono ponašanje, pruža realan potencijal u obezbjeđivanju analitičkog okvira, kao i praktičnu odskočnu dasku za razvoj relevantnih i održivih modela (štednje, investicija i zaposlenost) koji su specifični za migraciju, kao i odgovarajućih okvirnih politika.

Poglavlja koja slijede prikazuju rezultate našeg terenskog rada i predlažu intervencije specifične za BiH a koje se odnose na vezu između:

- pružanja podrške migrantima iz BiH da postignu njihove primarne ciljeve povezane sa migracijom, kao što su aktivnosti na generisanju dohotka, štednje, doznaka iz inostranstva i investicija; i,
- povezivanja njihovih ličnih ciljeva i rezultirajućih finansijskih tokova velikog obima, sa mogućom finansijskom intermedijacijom, investicionim šansama, i odatle sa održivim razvojem BiH.

Ovi ciljevi su postignuti kao prvo:

- sticanjem informacija iz prve ruke od dugoročnih migranata koristeći pri tom reprezentativnu socio-ekonomsku anketu na širokoj osnovi;
- analiziranjem prikupljenih informacija da bi bolje razumjeli ključne lične ciljeve migracije;
- poređenjem ovih nalaza sa onim od prethodne IOM/IASCI ankete domaćinstava dugoročnih migranata¹, koja je koristila uporedivi set podataka. Sljedeći koraci u projektu uključuju: dijeljenje ovog izvještaja sa interesnim grupama u javnom i privatnom sektoru u BiH, omogućavajući im da identifikuju koncepte koji bi maksimizirali razvojne aspekte migracije;
- rad sa relevantnim ministarstvima i agencijama Vlade.

Ovo istraživanje je slično istraživanjima i projektima koji su urađeni od strane IASCI u Albaniji, Armeniji, na Kosovu/Rezolucija 1244 SBUN (Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija), Republici Moldaviji i Ruskoj Federaciji od 2005, takođe koristeći

¹ IASCI/MOM (2009) Maksimiziranje razvojnog uticaja finansijskih i investicionih tokova vezanih za migraciju iz Austrije u BiH.

slične metodologije i rezultirajući u uporedivim setovima podataka². Na ovim temeljima postavljena je hipoteza da, slično ostalim zemljama u regionu, ključni cilj povezan sa migracijom većine BiH emigranata je akumuliranje određenog nivoa finansijskog kapitala - često u kombinaciji sa ostalim važnim vještinama i kontaktima - u toku migracije, te da se, kao rezultat ovakve štednje od strane BiH migranata, akumulira znatna "zadržana štednja" u gotovini, investicijama i bankarskim sistemima u zemljama migracije.

U stvari, IASCI istraživanje do danas indicira da za zemlje u okruženju, ova "zadržana štednja" na godišnjem nivou dostiže i nekoliko milijardi eura (pogledati tabelu ispod). Štaviše, ova "inozemna (offshore) štednja" nadmašuje tekuće doznake iz inostranstva i akumulira se na godišnjem nivou.

Sljedeća hipoteza je da, sa razvojnog stanovišta, ovaj akumulirani kapital ima neprepoznati potencijal, naročito kada je kombinovan sa socijalnim i ljudskim kapitalom koji su migranti stekli i koji bi, eventualno, željeli investirati u realizaciju svojih planova i ideja. U zavisnosti od ključnih faktora koji su u vezi sa dinamikom cirkularnih migracionih namjera (bliske veze, mogući povratak itd.) i uz pretpostavku da postoje odgovarajući lokalni uslovi (ili mogu biti kreirani), migranti bi mogli odlučiti da transferišu zadržanu štednju, ili samo jedan njen dio, u nekom budućem vremenu.

Izazov je u tome da se razumije obim ovog potencijala u bh. kontekstu, kao i postojeća ograničenja. Uz pretpostavku da postoje odgovarajuće politike, interventne tehnike i proizvodi koji mogu da se identifikuju i potom primijene od strane Vlade i finansijskih posrednika, znatan dio ovog kapitala može da bude privučen u investicije i štednju u BiH i zbog toga predstavlja jednu važnu katalitičku ulogu u sveukupnoj razvojnoj strategiji. Štaviše, ovaj razvojni uticaj bio bi umnogome uspješan efektivnom intermedijacijom od strane finansijskih institucija ili u kombinaciji sa resursima iz privatnog sektora i lokalnih vlasti. Ovo podrazumijeva potencijalne uloge za privatni sektor i šanse za razvoj partnerstava javnog i privatnog sektora (PPPS).

Generalno, pristup koji migranti imaju prema investicijama/razvoju često je baziran na principu koji počiva na oslanjanju na sopstvene snage, inkorporirajući sve oblike mobilizacije resursa: finansijske, društvene - kao što je povjerenje, intelektualne, političke i kulturne vrijednosti. Migranti participiraju u investicijama u

² IASCI i partneri: Albanija (2005, 2008 i 2010), Armenija (2006), Bosna i Hercegovina (2009), Kosovo/SBUN 1244 (2009, 2010), Republika Moldavija(2009,2010). Ključni partneri: Centar za ekonomske i socijalne studije, CESC (Albanija). Istraživački partneri: Međunarodna organizacija za migraciju, IOM (Albanija, Austrija i BiH), Centar za sociološke, političke i psihološke analize, CSPPA (Republika Moldavija), Međunarodni fond za poljoprivredu i razvoj, MFPR (Armenija).

razvojne projekte iz različitih razloga, koji se kreću od poslovnih interesa do želje da se ima osjećaj pripadanja višem cilju, ili aspiracije da se podrži zemlja porijekla, koja se posmatra kao kolijevka njihove kulture ili objekat primarne lojalnosti. Inicijative migranata često su bazirane na zajednici i njihov glavni naglasak je prije na ljudima, procesima i odnosima, nego na tehničkim aspektima inputa i outputa.

Važan prioritet bilo koje uravnotežene razvojne politike jeste da mobilizuje vještine i “know-how” migranata/dijaspore - paralelno sa efektom finansijskih transfera. Bilo koja politika ili intervencija koja je dizajnirana da izazove veći angažman od strane migranata treba da se fokusira na njihove interese i ciljeve u participiranju u razvojnim inicijativama.

Kao što je primijećeno, kada je shvaćeno i podijeljeno, “zajedništvo cilja” (svrhe) među migrantima (tj. ključni ciljevi migracije) kreira šanse i podsticaje za razvoj odgovarajućih zajedničkih okvirnih politika i praktičnih interventnih tehnika. One mogu biti uzete u obzir od strane vlada (na domaćem nivou, bilateralno i multilateralno), kao i od strane finansijskih posrednika (odvojeno ili skupa), od kojih svako operiše u svom interesnom području. Iskustvo pokazuje da dijalog između finansijskih posrednika i vlada o ovom pitanju uglavnom ne postoji i mogućnosti koje su inherentne u kalibriranim domaćim i međunarodnim javno-privatnim partnerstvima u ovoj oblasti ostaju potpuno neistražene.

Tabela 1: Odabrani podaci o štednji i doznakama iz inostranstva migracionog domaćinstva

	Albanija (EUR)	Kosovo/ SBUN 1244(EUR)	Republika Moldavija (EUR)
Mjesečni dohodak domaćinstva	2,305	3,857	1,176
Mjesečni izdaci	1,457	2,210	489
Mjesečna stopa štednje	848	1,631	688
Bruto godišnja stopa štednje domaćinstva*	10,180	19,572	8,256
Godišnja vrijednost doznaka domaćinstva	1,673	2,946	3,678
Neto godišnja štednja domaćinstva**	8,507	16,310	4,578
Štednja u 2008***	3,437 million	2,535 million	559 million
Doznake u 2008***	676 million	456 million	448 million
Štednja/doznake faktor	5.1	5.5	1.25

Izvor: IASCI-NEXUS Različita terenska istraživanja dec-jan 2008/9.

Bilješke: * Uključuje godišnje vrijednosti doznaka, ali u neto iznosu bez poreza i socijalnog osiguranja.

** Ne uključuje godišnje vrijednosti doznaka.

*** Kalkulacija zasnovana na godišnjoj neto štednji DOM pomnoženoj sa procijenjenim brojem dugoročnih migracionih DOM u inostranstvu: tj. # kosovska DOM: 149,000; # albanska DOM: 404,000; # moldavska DOM; 122,000.

Paralelno sa impresivnim nivoima “zadržane štednje”, koja je prikazana u tabeli 1, i suprotno većini literature o ovoj temi za zemlje koje su dosad istražene znatne štedne stope se akumuliraju od tekućih doznaka iz inostranstva (između 19% i 42% vrijednosti doznaka), nekad da bi se investirale, ali češće da bi se držale kao gotovina. Drugim riječima, doznake, u stvari, ne idu samo “na potrošnju”. Zbog različitih faktora povezanih sa migracijom, ovo je posebno slučaj sa Moldavijom, gdje se veliki dio štednje šalje kao doznaka iz inostranstva, ali, kao što pokazuje anketa migracionog domaćinstva od prošle godine, ovo je takođe slučaj i sa BiH.³

Polazna pretpostavka za BiH i ostale zemlje JIE je to da, dok će doznake iz inostranstva bez sumnje nastaviti da budu važne i za zemlje i za domaćinstva koja ih primaju, u stvari dobrovoljni transfer i efikasna intermedijacija “zadržane štednje” i štedne komponente tekućih doznaka - naročito u kombinaciji sa socijalnim i ljudskim kapitalom koji migranti mogu željeti da investiraju u realizaciju njihovih planova i ideja - ima najveći potencijal da bude značajna razvojna šansa.

Kao što je navedeno, izazov leži u razumijevanju obima i dinamike ovog tržišta u bh. kontekstu, a zatim i u identifikovanju i apliciranju odgovarajućih lokalnih uslova i atraktivnih podsticaja za migrante/štediše. Ovo je tema istraživanja, čije su preporuke i mogući interventni modeli predstavljeni u posljednjem dijelu ove studije.

Svrha projekta

Glavni cilj ovog projekta, koji istraživanje treba da podupre, jeste podrška i jačanje pozitivnih uticaja migracije “vis-a-vis” održivog i uravnoteženog razvoja u BiH. Ovo je zauzvrat, bazirano na boljem razumijevanju i efektivnijem iskorišćavanju potencijalnog razvojnog uticaja finansijskih tokova vezanih za migraciju, kao i ostalih oblika akumuliranog kapitala od strane migranata.

Sljedeće stranice su u bliskoj vezi, mada ne ekskluzivnoj, sa štednjom migranata i njihovih domaćinstava, kao i sa njihovim namjerama koje su vezane za povratak /investicije. Na bazi prethodnog istraživanja koje je provedeno, uključujući skoro istovjetnu anketu bh. domaćinstava sa dugoročnim migrantima od strane Razvojne banke Austrije (OeEB, or Österreichische Entwicklungsbank AG),⁴ postavljena je hipoteza da su finansijske uštedevine primarno, mada ne ekskluzivno, zadržane u zemljama migracije.

³ IASCI/MOM((2009) Maksimiziranje razvojnog uticaja finansijskih i investicionih tokova vezanih za migraciju iz Austrije u BiH.

⁴ IASCI/MOM (2009) Maksimiziranje razvojnog uticaja finansijskih i investicionih tokova vezanih za migraciju iz Austrije u BiH.

Na ovoj osnovi, anketa i analiza testiraju pretpostavku da se mogu, fokusirajući se na razumijevanje postojećih ciljeva migracije i štedno-investicionog ponašanja, identifikovati ostvarljivi, tržišno usmjereni i održivi modeli (štednja – investicija - zaposlenost) koji su vezani za migraciju i koji su relevantni za BiH. Uz upotrebu takvih sredstava mogu se kreirati odnosi od uzajamne koristi, od kojih će dobit imati sve interesne grupe, uključujući migrante/korisnike, BiH, zemlje migracije i zainteresovane finansijske posrednike. Cilj istraživanja je, prema tome, da se identifikuju specifična interventna područja i konkretni koraci koje Vlada BiH, radeći zajedno sa ključnim domaćim i međunarodnim interesnim grupama, može razmotriti prilikom uvođenja migracionih razvojnih inicijativa koje su značajne za migrante i za okvirnu razvojnu politiku zemlje.

Drugim riječima, operativni cilj projekta je dvojak: pomaganje i podrška uspješnijem migracionom ponašanju u smislu štednje i investicija sa jedne strane i, sa druge strane, asistiranje Vladi i finansijskom sektoru u identifikaciji politika, poslovnih modela/proizvoda i usluga od direktne važnosti za migrante, a za sveukupnu korist ekonomije.

Metodologija

Da bi se postigli gore navedeni ciljevi, korištena je multidisciplinarna i integrisana istraživačka metodologija. Ova metodologija obuhvaća sredstva za istraživanje ključnih ciljeva migracije, sa posebnim fokusom na migracione strategije, namjere povratka, štedno ponašanje i investicione ciljeve među migrantima i njihovim porodicama. U obzir su uzete ključne uloge, koje igraju socijalni i ljudski kapital (povjerenje i solidarnost), pošto su oni povezani sa migracionim iskustvom i vezom između povratka migranata i štedno-investicionih odluka.

Pošto je primarni fokus istraživanja ponašanje domaćinstva i privatni finansijski aranžmani -bazirano na ličnom/porodičnom procesu donošenja odluka - istraživanje je bilo fokusirano u visokom stepenu na domaćinstvo kao primarnu istraživačku jedinicu. Dok je istraživanje u velikom dijelu bilo zasnovano na kvantitativnim podacima, takođe su korišćeni uzajamno podržavajući kvalitativni pristupi da bi se obezbijedila dublja i šira analiza.

Socio-ekonomska anketa migranata

U anketi koja je izvršena u periodu od decembra 2009. do januara 2010. anketirano je 1,216 bh. dugoročnih migranata. Ovaj period je izabran da bi se mogao obuhvatiti reprezentativni uzorak među velikim brojem dugoročnih migranata koji se vraćaju u BiH tokom tradicionalne sezone praznika.

a) Razvoj upitnika

Upitnik za anketu migranata sačinjen je od strane IASCI, koristeći prethodno testirane i istodobne formate da bi se omogućilo pouzdano tabeliranje i analiza između zemalja⁵.

Takođe, anketa migranata je zasnovana na prethodnom istraživanju u BiH, uključujući anketu migracionih domaćinstava na uzorku od 656 ispitanika koja je implementirana prošlog proljeća, uz upotrebu vrlo sličnog upitnika. Upitnik je istražio četiri ključna i povezana područja, omogućujući na taj način pouzdano uporedno tabeliranje podataka:

- socijalne i demografske karakteristike ispitanika;
- njihove migracione ciljeve, uključujući strategije i namjere povratka;
- uloga društvenog kapitala između migranata i zajednice iz koje potiču, kao i između migranata u mjestu migracije;
- finansijski dio, koji uključuje ponašanje vezano sa štednjom, bankarstvom i transferima, investicione namjere i ostale ključne parametre.

IOM Sarajevo i PRISM (profesionalna organizacija za anketiranje bazirana u BiH koja je korištena u terenskoj istraživačkoj komponenti) pomogli su u usavršavanju finalnog upitnika. Upitnik je sadržavao oko 80 pitanja i bilo je potrebno u prosjeku 25 minuta da bi se kompletirao. Broj odbijenih i djelimično kompletiranih anketa je bio vrlo nizak (1.6%).

⁵ U Albaniji, Armeniji, Kosovu/SBUN 1244 i Republici Moldaviji.

b) Metod uzimanja uzorka

Tabela 2: Pregled o migrantima i odgovarajućoj veličini uzorka za anketu migranata

Kategorija	Zemlja migracije	Uzorak, zaokružen i prilagođen*
Kategorija A	Njemačka	700
	Austrija	
	Švedska	
	Švajcarska	
	Italija	
	Holandija	
	Danska	
	Ostale evropske ili zemlje EU	
Kategorija B	Srbija	400
	Slovenija	
	Hrvatska	
	Ostale zemlje bivše Jugoslavije ⁶	
Kategorija C	SAD	100
	Kanada	
	Australija	
	TOTAL	1,200

Ciljnu grupu su sačinjavali punoljetni građani BiH koji su živjeli i smatrani da prebivaju ili rade u inostranstvu 12 mjeseci i više prije nego što je izvršen intervju prošle godine. Intervjui su bili izvršeni između 22. decembra 2009. i 6. januara 2010.

Ispitanici su bili odabrani na osnovu tri kategorizacije (vidjeti tabelu 2).Veličina svakog uzorka individualne kategorizacije zahtjevala je minimalan broj kompletiranih upitnika koje treba ispuniti.

Izabrano je pet tačaka ulaska za terensku komponentu ankete i svaki od njih je bio pokriven po jednim istraživačkim timom PRISM.

Sjeverozap:
Gradiška
Brod

Zapad:
Izačić

Sjev.-istok:
Orašje
Brčko

⁶ Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

Ispitanici su bili izabrani na ciljnoj bazi. Anketa migranata je obuhvatila dugoročne migrante, definisane kao: migranti sa više od jedne godine migracionog iskustva, koji su bili stariji od 18 godina i koji su migrirali s ciljem zapošljavanja (prije nego obrazovanja ili sa nekim drugim ciljem).

Intervjui su izvršeni dok su migranti čekali u “carinskoj zoni” prije ulaska (faza 1) ili izlaska iz zemlje (faza 2) (tj, u oba slučaja, prije carinske kontrole).⁷

Nakon kompletiranja upitnika, anketari bi nastavili sa sljedećim ispitanikom (najvjerovatnije svako treće vozilo ili autobus). Anketari su, takođe, bili savjetovani i trenirani da očuvaju polni i starosni ekvilibrijum.

Anketari su izvještavali centralnu jedinicu PRISM na dnevnoj bazi. Informacija je sadržavala ukupan broj ispitanika u tri kategorije i zemlju migracije. Centralna jedinica je savetovala anketare o prilagođavanju broja intervjuisanih prema kategoriji i, ako je moguće, zemlji migracije na dnevnoj bazi, da bi se postigao zadati cilj od 1,200 ispitanika u sve tri kategorije.

c) Beta-testiranje

Upitnik je testiran na maloj grupi ispitanika i prilagođen je prije umnožavanja. Koordinator ankete i njegovi pomoćnici bili su odgovorni za probno testiranje. Na osnovu iskustva, oni su koordinirali jednodnevni trening za profesionalne anketare, kao i njihove aktivnosti tokom same ankete.

d) Metoda intervjua

Intervju licem u lice bio je metod koji je upotrebljen u anketi migranata. Anketari su glasno čitali pitanja iz upitnika i moguće (kodirane) odgovore ili pokazivali kartice sa slikom ili riječju na njima, ili su, u slučaju pitanja sa otvorenim odgovorima, čitali samo pitanje. Anketar je držao upitnik tokom intervjua i upisivao odgovore ispitanika.

e) Unos i skladištenje podataka

Uneseni podaci su provjereni od strane terenskih supervizora. Nakon što bi ga supervizor odobrio kao kompletan i tačan, upitnik bi bio prosljeđen u centralu. U sljedećem koraku podaci su bili unošeni i sređivani pod supervizijom IASCI i IOM. IASCI je dizajnirao poseban alat za unošenje podataka.

⁷ Prije nego što su istraživački timovi raspoređeni, dobijeno je formalno odobrenje koje je omogućilo anketarima da uđu u carinske zone na odabranim tačkama i obave intervjue.

f) Metodologija valorizacije podataka

Prema kodifikovanim standardnim operativnim procedurama, IOM administracija je provjerila upitnike i njihovu kompatibilnost sa metodologijom prema sljedećim kriterijumima:

- Kontrola svih upitnika (100%) u IOM misiji;
- Kontrola kompatibilnosti sa metodologijom izbora domaćinstva;
- Nasumična kontrola unosa podataka (20% upitnika); kontrola tačnosti podataka i dobijenih rezultata, kontrola kontradiktornosti itd.

g) Zaštita ličnih podataka

Istraživanje je, u skladu sa ESOMAR⁸ i AAPOR⁹ pravilima i regulacijama, bilo obavezno da zaštiti anonimnost ispitanika. U skladu sa njihovim internim uslovima ugovora, IASCI, IOM i PRISM su čuvali sve podatke i informacije (koji su bili poznati tokom ankete njihovom personalu) kao tajnu.

Ograničenja vezana za podatke iz migracione ankete

Glavno ograničenje podataka iz ankete bila je mala veličina uzorka. Ukupan uzorak od 1,200 ispitanika ne omogućuje identifikaciju trendova kroz mnogostruko unakrsno tabeliranj između različitih nalaza bez gubitka statističke pouzdanosti.

Pošto je anketa migranata izvršena na pograničnim prelazima, ona ne uključuje neregularne migrante kao ni one koji nisu održali efektivne kontakte sa BiH. Ograničenje da se obuhvati samo ispitanik "koji ima migraciono iskustvo od godinu dana i više" eliminisalo je kratkoročne i sezonske migrante. Ova ograničenja su uslovljena dizajnom da bi se istraživanje, prije svega, koncentrisalo na "ciklične" i "dugoročne" migrante (tj. one sa postojećom vezom sa zemljom i sa potencijalnim interesom da se vrate u zemlju).

Kao posljedica male veličine uzorka, metod slučajnog uzorka pri odabiru ispitanika na graničnim prelazima neočekivano je rezultirao: a) ograničenom reprezentativnošću u pogledu geografskog porijekla u BiH (prevelika reprezentativnost Brčkog i drugih kantona) i b) prevelikom reprezentativnošću određenih zemalja migracije (posebno Austrije).

U konsultaciji sa partnerima u projektu i nakon revizije ulazne statistike, koja je obezbijeđena od strane relevantnih bh. vlasti, odlučeno je da se ne izvrši terenska anketa na međunarodnom aerodromu u Sarajevu zbog malog broja očekivanih dolazaka.

⁸ Evropsko društvo za istraživanje javnog mnjenja i marketinga ICC/ESOMAR Međunarodni kod za društvena i tržišna istraživanja.

⁹ Američka asocijacija za istraživanje javnog mnjenja <http://www.aapor.org/Home.htm>.

Očekivani dolazak migranata iz zemalja treće grupe (Australije, Kanade i Sjedinjenih Američkih Država) preko Beograda i Zagreba, koji zatim u tranzitu do odredišta koriste motorna vozila i prelaze odgovarajuće granične prelaze, nije se materijalizovao u broju koji je očekivan u tabeli 2.

“Online” anketa

Kao djelimična kompenzacija za nedostatak ispitanika u kategoriji C (Sjedinjene Države, Kanada i Australija; vidjeti tabelu 2), partenri u istraživanju su se složili da izvrše testno “online” istraživanje migranata sa prebivalištem u zemljama koje su uključene u ovu grupu.

Podizanje nivoa svijesti među potencijalnim ispitanicima urađeno je od strane IOM u saradnji sa MLJPI, kao i sa vodećim organizacijama u dijaspori koje su ili aktivne ili sa članovima/kontaktima u zemljama migracije. Da bi se omogućilo efikasno unakrsno tabeliranje, korišćeni su vrlo slični upitnici u migracionoj i u “online” anketi.

“Online” anketa je sprovedena u periodu od 7. januara 2010. do 2. marta 2010. U toku ovog perioda, 182 osobe su odgovorile na anketu.

Ograničenja” online” ankete

Socio - demografski profil ispitanika u “online” anketi se znatno razlikuje od migracione ankete koja je sprovedena na ulaznim tačkama u zemlju. Ukupno 46.3 procenta ispitanika je indiciralo da je kompletiralo univerzitetsko obrazovanje prije migracije (samo 2.3% ispitanika u toku migracione ankete je potvrdilo da ima univerzitetsko obrazovanje). Ukupno 68.6 procenata je potvrdilo da radi u “drugim oblastima”, uključujući akademsku oblast. U poređenju s tim, samo 1.7% bosanskih migranata je indiciralo takve oblasti u kojima su zaposleni. Dok je manje od jednog procenta ispitanika tokom migracione ankete u BiH izjavilo da su uključeni u organizacije dijasporne, 57.3 procenta ispitanika u “online” anketi je navelo da su registrovani članovi takvih organizacija.

Nalazi “online” ankete su uključeni u odabrana područja analize u ovom dokumentu kada su smatrani relevantnim, pod uslovom da se podrazumijeva da se smatraju vrlo inidikativnim i da jedino sugerišu određene trendove vezane za bh. migrante sa prebivalištem u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji. S obzirom na malu veličinu uzorka, bilo kakva generalizacija na cjelokupnu bh. migracionu zajednicu treba se uzimati sa velikom pažnjom.

II. Povezana istraživanja i kontekst

Istraživački projekti velikog obima razvijeni od strane IASCI, koji su koristili istu metodologiju kao ova koja je korištena u ovom dokumentu, provedeni su u Albaniji, Armeniji, BiH, na Kosovu/SBUN 1244, i u Republici Moldaviji u periodu 2005 - 2010. U skladu sa očekivanjima, pokazalo se da su tekuće doznake iz inostranstva u ovim regionima primarno upotrijebljene, mada daleko od ekskluzivnosti, na potrošnju domaćinstva.

Međutim, potencijalno je od većeg značaja iz razvojne perspektive da, dok se uzimaju u obzir nacionalne i varijable koje su povezane sa migracijom, iste studije konzistentno potvrđuju da je primarni cilj migracije za većinu dugoročnih migranata akumulacija određene količine kapitala u zemlji destinacije, prije nego doznačavanje ovih ušteđevina bližnjima ili akumulacija štednje u njihovim zemljama porijekla. Kao rezultat, postalo je evidentno da se hiljade miliona eura štednje migranata (zavisno od broja migracionih domaćinstava i ukupnog iskustva masovne migracije zemlje porijekla) akumulira u gotovini, investicijama i bankarskim sistemima u glavnim destinacionim zemljama.¹⁰

Ukupan utisak koji daju ove studije jeste vrlo lična i integrisana priroda migracionog iskustva i štednog ponašanja. U ovom pogledu istraživanje se treba posmatrati u kontekstu debate o tome kako ljudski, društveni i finansijski dobici koji su povezani sa migracijom mogu bolje da podrže razvojni proces.

Posebno, u vezi sa štednjom migranata, gore navedene ankete jasno ukazuju da:

- Ogromna većina dugoročnih emigranata iz zemalja JIE, bez obzira na pol, obrazovanje ili migracionu praksu (tj. regularna ili neregularna) ima veliku sklonost ka štednji;
- Ova štednja je rezultat znatno višeg ukupnog dohotka porodice u zemlji destinacije nego što se obično pretpostavlja;
- Ova ambicija za akumulacijom određene količine kapitala jedan je od ključnih motivacionih faktora u ukupnom migracionom iskustvu (od perioda prije odlaska do eventualnog povratka).

Podaci dalje ukazuju na to da doznake iz inostranstva, dok nedvojbeno ostaju značajne za svoje korisnike doznaka i za zemlju porijekla, postaju, u stvari od drugorazrednog značaja u odnosu na širi cilj akumulacije štednje..

¹⁰ Bilješka: istraživački fokus i metodologija razvijeni su da bi omogućili konzervativnu procjenu ovih vrijednosti.

Doznake iz inostranstva i štedno/investiciono ponašanje su, zauzvrat, mnogo zavisni od ključnih ličnih faktora, uključujući, između ostalog, kompoziciju domaćinstva, spajanje porodica i buduće namjere povratnika.

Kao rezultat, postalo je moguće identifikovati neka ključna područja od interesa između migracionih grupa iz zemlje porijekla koja je istražena i potencijalnih šansi koje se očituju kroz finansijske tokove. Potrebno je, dakle:

- kreirati veliki obim šansi za zapošljavanje: većina migranata je zainteresovana da obezbijedi zaposlenje koje donosi platu u zemlji porijekla, dok određeni procenat migranata i štediša ima vještine i ambicije da postanu preduzetnici;
- obezbijediti pristup dugoročnom finansiranju: trenutno je ovo jedna od glavnih kočnica razvoja inače zdravih razvojnih projekata u zemlji porijekla;
- imati šansu za održive investicije: nemogućnost da se kanališu sredstva u produktivne investicije (ili “nespremnost” s obzirom na sadašnje okruženje u zemljama porijekla) ne samo da destimuliše prihod i negativno utiče na proces reintegracije (na taj način potencijalno ohrabrujući povratnu migraciju) već može dovesti do situacije “prisilne potrošnje” ili “prisilnog spekulativnog investiranja”;
- kreirati šanse za direktno finansiranje i kredit - klijent odnose: da se prevaziđe duboko nepovjerenje u banke i druge finansijske posrednike u zemljama porijekla (dok postoji veliko povjerenje u bankarski sistem destinacionih zemalja).

Na osnovu ovoga mogu se donijeti zaključci i preporuke za donosiocje odluka da traže tržišne šanse i razvojni potencijal koji daleko prevazilazi sada već desetljećima dug fokus na doznake iz inostranstva. Potencijalne šanse koje se mogu stvoriti mobilizacijom glavnih finansijskih resursa koji su stečeni putem migracije mogu biti sumirane kako slijedi:

- Većina migranata iz regiona JIE mogu biti kategorizovani kao “cirkularni emigranti” u onoj mjeri u kojoj održe jaku vezu sa zemljama porijekla i znatan broj izrazi interesovanje za povratak kada je stečen dovoljan kapital (da li će oni to stvarno i učiniti i šta će uraditi sa štednjom, drugo je pitanje, koje zavisi od određenog broja ličnih i faktora okruženja).
- Štednja migranata – bez obzira da li je zadržana u zemlji domaćinu ili akumulirana u mjestu porijekla – predstavlja znatna sredstva, najvjerovatnije u iznosu od nekoliko milijardi eura, koja, ukoliko postoje odgovarajući podsticaji, jemstva i regulatorni okvir, mogu biti usmjerena ka investicionim i štednim šansama u zemljama porijekla.
- Štednja će nastaviti da raste u srednjem i dugom roku. Postoji dokaz da se, dok migracioni ciklus sazrijeva i kada su zadovoljene osnovne potrebe, veći dio dohotka stečenog putem migracije usmjerava prema štednji i investicijama ili kao zadržana štednja ili investicije u zemlji domaćinu, ili kao transferi emigranata.

-
- Unutar konteksta posttranzicije i reformskih napora koji su u toku, povećanje štednje odigrava se u makroekonomskom i poslovnom okruženju unutar regiona, koji će nastaviti da napreduje, na taj način obezbjeđujući više šansi za razvoj održivih štednih i investicionih proizvoda u zemljama porijekla.

Ukratko, IASCI istraživanje, sa glavnim ciljem da obezbijedi sredstva pomoću kojih bi migranti i korisnici doznaka preusmjerili dio ili cijelu štednju iz destinacionih zemalja u zemlje porijekla, iz neformalnih u formalne kanale, i od “keša pod krevetom” do intermedijacije, pokazuje da se ključna interventna područja mogu grupisati kako slijedi:

- Obezbeđivanje više istraživanja i prikupljanja podataka o finansijskim tokovima vezanim za migracije kako bi stekli veće razumijevanje migranata kao specifičnog tržišnog segmenta, sa posebnim fokusom na privlačenju transfera migranata unutar ovog konteksta i potencijala koji se stvara evoluiranjem procesa povratka;
- Pružanje podrške širenju i produbljivanju finansijskog posredovanja u vezi sa migrantima kao specifičnim tržišnim segmentom, ohrabrujući razvoj relevantnih politika i regulatornog okvira, kao i svijesti među ključnim donosiocima odluka u privatnom i javnom sektoru (kako u zemljama porijekla tako i u destinacionim zemljama);
- Pružanje podrške ličnim ciljevima migranata kroz obezbjeđivanje relevantnih proizvoda vezanih za doznake iz inostranstva, štedne i investicione proizvode, kao i odgovarajućih usluga i intervencija; ovo interventno područje treba biti dopunjeno učešćem javnih i privatnih činilaca u finansijskoj regulaciji, ekonomskim razvojem marginalnih regiona, razvojem MSP, obezbjeđivanjem kredita i migracionim menadžmentom.¹¹

BiH – Austrija migracioni koridor, ključni nalazi

Utemeljeno na prethodnim i paralelnim studijama koje su ranije spomenute, u januaru 2009. je provedeno istraživanje od strane IASCI i IOM u BiH da bi se testirala validnost migracionog štedno-investicionog modela u relaciji sa značajnim BiH - Austrija migracionim koridorom.

Glavni cilj 2009 IASCI/IOM studije bio je da pruži Razvojnoj banci Austrije i ostalim interesnim grupama relevantne podatke, informacije, zaključke i preporuke radi podrške održivog razvoja unutar regionalnog konteksta JIE. Praktični cilj je bio da se, po mogućnosti identifikuju i predlože interventna područja, i set specifičnih projektnih prijedloga, koje bi Razvojna banka Austrije, u kontekstu svoga mandata,

¹¹ OSCE, Finalni izvještaj Regionalne konferencije na temu “Migracione investicije, povratak i ekonomska reintegracija za razvoj u regionima JIE i centralne Azije”, Beč, 10-11 decembar 2009.

uzela u obzir prilikom pružanja podrške BiH, a naročito u sektoru finansijskog posredovanja u toku uvođenja relevantnih, uravnoteženih i trajnih migracionih razvojnih inicijativa.

Da bi se omogućilo poređenje akumuliranih podataka između zemalja, upotrijebljena je standardna multidisciplinarna istraživačka metodologija, koja podrazumijeva upotrebu međusobno podržavajućih kvalitativnih i kvantitativnih pristupa. Da bi se obezbijedila odgovarajuća informaciona podloga za istraživanje i anketni rad, provedeno je istraživanje dostupne literature, statistika i informacija u vezi sa BiH - Austrija migracijom i pitanjima okruženja, kao što su migracioni trendovi, poslovno okruženje i sektor finansijskog posredovanja.

Paralelno sa ovim aktivnostima, provedeno je 27 polustrukturiranih intervjua sa relevantnim finansijskim institucijama, Vladinim ministarstvima i specijalizovanim agencijama u BiH da bi se bolje istražila sadašnja i moguća uloga sektora finansijskog posredovanja, regulatornog okvira i poslovnog okruženja. Naročito, kvalitativni intervjui su bili vezani za nivo svijesti i poglede na sadašnje i buduće bankarstvo, štednju i investicione proizvode koji su posebno namijenjeni migracionoj zajednici da bi se osigurala adekvatna koordinacija u bilo kojem području intervencije ili projektnim prijedlozima.

Provedena je reprezentativna anketa, u kojoj je učestvovalo 656 domaćinstava koja su imala najmanje jednog člana porodice koji je radio u inostranstvu 12 mjeseci ili više, po mogućnosti u Austriji (ili alternativno, u ekonomijama austrijskog tipa, tj. Njemačka, Švajcarska, itd.). Osim toga, unutar svakog od anketiranih distrikata, za intervju su izabrana domaćinstva bez dugoročnih migranata, gdje je svaki peti intervju vođen sa domaćinstvom koje nije migriralo (tj. predstavljajući kontrolnu grupu od 20 procenata svih domaćinstava).

Kao pandan anketi domaćinstva, kvalitativni intervjui i jedna fokusirana grupna diskusija sa 26 dugoročnih migranata iz BiH bili su sprovedeni u Austriji. Fokusirana grupna diskusija testirala je neke kvantitativne nalaze prethodne ankete domaćinstva. Ovo se naročito odnosilo na iznos štednje i investicione namjere migranata koji trenutno borave u Austriji.¹²

Rezultati ovog izvještaja pokazuju da je sklonost ka štednji bh. migracionih domaćinstava sa prebivalištem u Austriji oko 15.3 procenata neto raspoloživog

¹² Bilješka: S obzirom na prirodu istraživanja, provedeno je ciljano prikupljanje uzoraka da bi se stekao uvid u iskustvo bh. domaćinstava sa migrantima u Austriji, kao i migrantima koji su bazirani u Austriji. Bilo kakva ekstrapolacija za migracione zajednice u ostalim zemljama može se smatrati visoko indikativnom i treba se tretirati sa velikim oprezom. Da bismo bolje razumjeli migraciono iskustvo BiH, bilo je potrebno jedno dublje i obuhvatnije istraživanje među širom bh. migracionom populacijom. Ovo je, u suštini, bila geneza ovoga izvještaja.

dohotka. Iako je ovaj procenat viši od austrijskog prosjeka, kao što se može vidjeti iz tabele 1, on je relativno nizak kada se uporedi sa rezultatima do kojih je došao IASCI u drugim zemljama JIE.¹³ Ovi rezultati pokazuju štednu stopu među migracionim domaćinstvima u iznosu od 40 procenata. Ovaj BiH - Austrija nalaz je rezultirao u nižem štednja - doznake faktoru (procijenjen na 2.4, za razliku od fakora između 5.1 i 5.5 u ostalim tržištima unutar regiona). Ipak, ovo je još značilo da su BiH migranti u Austriji uštedjeli 2.4 puta iznos koji su doznacili u istom periodu.

Relativno niske vrijednosti doznaka i štednje koje su pronađene među bh. migrantima sa prebivalištem u Austriji mogle bi da budu rezultat kombinacije faktora vezanih za migraciju, uključujući dugoročnu prirodu migracione istorije između Austrije i BiH, to jest njenu relativnu zrelost, što je pitanje na koje ćemo se vratiti kasnije u ovom izvještaju. Ovaj ključni faktor rezultira vrlo visokom stopom spajanja porodica u Austriji, kao i visokim nivoom integracije i slabijim namjerama povratka ove populacije u poređenju sa kosovskim/SBUN 1244 i albanskim migracionim iskustvima, na primjer (i moguće) sa bh. migrantima u ostalim zemljama.

Alternativno, to bi moglo takođe da bude funkcija relativno nižeg nivoa dohotka u Austriji u poređenju sa ostalim destinacionim zemljama.

Uprkos tome, čak i ova relativno niska procjena rezultira u štednji od oko EUR 215 miliona koja je akumulirana svake godine od strane 218.000 bosanskih migranata (87.000 domaćinstava) u samoj Austriji. Ukoliko bi ekstrapolirali ove nalaze vezane za Austriju na druge destinacije bh. migranata, to bi podrazumijevalo procijenjenu štednu akumulaciju od oko EUR 1.2 milijarde po godini (tj. uz pretpostavku da je ukupan procijenjeni broj bosanskih migranata u inostranstvu oko 1.2 miliona).

U uskoj vezi sa ovim nalazom 2009. IASCI/IOM istraživanje je potvrdilo da veliki broj bh. migranata u Austriji zadržava jaku vezu za zemljom porijekla i da znatan broj njih izražava interesovanje za povratkom kada je prikupljen dovoljan kapital ili kada su ispunjeni ostali migracioni ciljevi (da li će oni to zaista uraditi drugo je pitanje koje zavisi od velikog broja ličnih i faktora okruženja, kao i odgovarajućih podsticaja.

Pozadinsko kvalitativno istraživanje

Da bi se obezbijedila odgovarajuća informaciona podloga za istraživanje i anketni rad, provedeno je istraživanje dostupne literature, statistika i informacija u vezi sa BiH - Austrija migracijom i pitanjima okruženja, kao što su migracioni trendovi, poslovno okruženje i sektor finansijskog posredovanja.

¹³ IASCI/MOM (2009) Maksimiziranje razvojnog uticaja finansijskih i investicionih tokova vezanih za migraciju iz Austrije u BiH.

U ovom pogledu i zbog njihove direktne relevantnosti, akumuliran je znatan materijal i korišteni su intervjui koji su provedeni u ime Razvojne banke Austrije. Ekstrakti mogu da se pronađu u aneksima III i IV. Ove sekcije su bile adaptirane i ažurirane prema potrebi.

U kontekstu istraživanja koje je provedeno u proljeće 2009, eksterni finansijsko-bankarski ekspert-konsultant proveo je kvalitativne intervjue sa relevantnim finansijskim institucijama i Vladinim ministarstvima i agencijama u BiH u pogledu njihovog poznavanja i pogleda na sadašnje i buduće bankarstvo, štednju i investicione proizvode koji su specijalno namijenjeni migracionoj zajednici.

Svrha ankete finansijskog tržišta bila je da: a) izvrši inventuru sadašnjih i planiranih aktivnosti ključnih industrijskih, Vladinih i ostalih interesnih grupa vezanih za izvršavanje i ekspanziju proizvoda finansijske intermedijacije koji su usmjereni ka migrantima ili osobama koje one potpomažu; b) procjeni širinu bankarskog sistema u vezi sa istraživačkom orijentacijom; c) procijeni iznose i kanale migracionih transfera koji ulaze u BiH i d) pruži preliminarnu procjenu sposobnosti industrije finansijskih usluga i intermedijacije o ostvarljivosti razvoja finansijskih i ostalih proizvoda, usluga i intervencija od interesa za migrante. Sažetak ključnih kvantitativnih nalaza je prezentovan u aneksu IV ovog izvještaja.

Pozadinsko kvantitativno istraživanje domaćinstava

Odabrani podaci u ovoj studiji unakrsno su tabelirani od reprezentativnog uzorka, koji sačinjava 656 bh. domaćinstva, a koji je prikupljen u kontekstu prethodnog istraživanja. Anketa je pokrila sarajevske opštine i ruralna predgrađa, Bihać i Tuzlu u centralnim i sjevernim dijelovima Federacije Bosne i Hercegovine (FBH), kao i centralne i južne dijelove Republike Srpske (RS), (regioni Banje Luke i Foče).

Odabir regiona bio je baziran na kriterijumu da se obezbijedi: a) geografska i etnička reprezentativnost b) fer reprezentacija razlika u ekonomskom razvoju između regija i c) fer reprezentacija razlika u intenzitetu migracije između regiona. Dalje, anketa domaćinstva je uzela u razmatranje razlike u godinama, polu, kao i generacijske razlike da bi reflektovala i analizirala razlike u vezi sa štednjom, slanjem/ trošenjem doznaka i projektima povratka.

Istraživači su uvjereni da su uzorci bili reprezentativni za cijelu populaciju u vezi sa: geografskom distribucijom u BiH, ključnim socio-demografskim kriterijumima i zemljom destinacije (Austrija). Ukupno 50.8 procenata ispitanika bile su žene.

OEBS (OSCE)–IOM konferencija

U nastavku 17. ekonomskog i ekološkog foruma organizovanog od strane OSCE i koristeći nalaze IASCI/IOM istraživanja iz nekoliko zemalja kao centralnu tačku diskusije, Kancelarija koordinatora Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju u Evropi (OSCE), ekonomske i ekološke aktivnosti i misija IOM u Beču su zajednički organizovali Regionalnu konferenciju u decembru 2009. pod nazivom “ Migracione investicije, povratak i reintegracija za razvoj u regionima JIE i centralne Azije”.

Iznimno, Konferencija se fokusirala na finansijska pitanja migracije i razvoja, koja su bila mnogo šira od pitanja vezanih samo za doznake iz inostranstva, pošto su učesnici istražili i diskutovali sadašnju i moguću ulogu različitih interesnih grupa, koje postaju svjesnije važnosti pospješivanja reinvestiranja migracione štednje i ekonomske reintegracije u zemljama porijekla.

OSCE-IOM konferencija uključila je formalne prezentacije i diskusije za okruglim stolom, kao i neformalne radne grupe.¹⁴ IASCI je pružio kratak pregled IASCI/IOM studije koja je provedena u ime Razvojne banke Austrije i uporedio podatke na nivou domaćinstva u BiH sa sličnim studijama koje su provedene od strane IASCI u Albaniji i na Kosovu/SBUN 1244 (Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede - MFRP;IFAD), skupa sa studijom koja je u toku u Republici Moldaviji (zajednički program; Razvojni program Ujedinjenih nacija/Evropska komisija).

Razmijenjena su i debatovana mišljenja stotinu predstavnika vlada, komercijalnih i centralnih banaka, asocijacija migranata i međunarodnih organizacija, oslikavajući širok dijapazon iskustava i operativnih gledišta, što je dovelo do formulacije liste zaključaka i prijedloga. Oni mogu da se nađu u aneksu II.

¹⁴ Tokom Konferencije radne grupe su bile podijeljene u četiri kategorije:

- a) Uloga vlade - uključivanje migracije u nacionalne razvojne strategije u zemljama porijekla i zemljama destinacije.
- b) Uloga centralnih banaka - olakšavanje investicija zajednicama u dijaspori.
- c) Proizvodi komercijalnih banaka u zemljama porijekla za rezidentne državljane-naročito usmjerene ka migrantima.
- d) Asocijacije migranata - vanjska mreža i komunikacija sa dijasporom u zemljama porijekla; investicione koristi i uloga međunarodnih organizacija u podršci ekonomskoj revitalizaciji i kreiranju novih radnih mjesta putem aktivnog učešća dijaspore i povratak kvalifikovanih državljana sa investicionim kapacitetom.

III. Bosanska migracija - pregled

Opšti aspekti Bh. populacije i migracije

Migracija bh. državljana dogodila se u tri glavne faze: prije rata, tokom ratnog konflikta (1992 -1995) i u petnaestogodišnjem poslijeratnom periodu. Migracija u EU može se okarakterisati, sa jedne strane, kao istorija takozvane “migracije gostujućih radnika”, koja datira još iz perioda ekonomskog “buma” nakon Drugog svjetskog rata, naročito u Njemačku, i sa “eksplozijom migracije” kao rezultatom rata u BiH, sa druge strane, te sa teritorijalnom relokacijom 2.2 miliona ljudi između 1992. i 1995, uključujući 1 milion dislociranih u zemlji i 1.2 miliona koji su bili primorani da odu u inostranstvo.

Procjena Bh. Migracionih tokova

Podaci Ministarstva spoljnih poslova BiH pokazuju da je 1,343,805 bh. građana živjelo u inostranstvu¹⁵ (broj koji je u skladu sa procjenama MLJPI, koje je procijenilo ovaj broj na 1,350,000 u 2008),¹⁶ dok je Svjetska banka iznijela podatak o 1,471,594 za BiH (Knjiga činjenica o migraciji i doznakama iz inostranstva; Migration and Remittances Factbook). Prema bh. Migracionom profilu za 2009, diplomatsko-konzularni uredi u BiH procjenjuju da je 2006. više od 800.000 bh. građana živjelo u ostalim dijelovima Evrope (kao što su druge republike bivše Jugoslavije, Njemačka, Švedska, Norveška, Italija, Austrija, Hrvatska, Srbija, Švajcarska) i oko pola miliona u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji.

Prema IOM, bh. Migracioni profil (Migration Profile), broj migranata u 2005. bio je sljedeći: emigranti - 1,471,594 (37.7%) i imigranti - 40,814 (1,0%).¹⁷ Svjetska banka (SB) navela je slijedeće zamlje kao “top” migracione destinacije u 2005 (pogledati tabelu 3): Hrvatska, Njemačka, Austrija, Sjedinjene Države, Slovenija, Švedska, Švajcarska, Kanada, Francuska i Australija.¹⁸

¹⁵ http://www.mfa.gov.ba/Index_eng.htm

¹⁶ Međunarodna organizacija za migracije/Republika Slovenija, Ministarstvo unutrašnjih poslova (2009) *Bosna i Hercegovina Migracioni Profil*.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Svjetska banka, Grupa za razvojne prospekte (2008) *Knjiga činjenica o migraciji i doznakama*.

Tabela 3: Bh. migracija po zemlji¹⁹

#	Zemlja	Broj Bh. imigranata
1	SAD	390,000
2	Njemačka	157,187
3	Srbija	137,000
4	Austrija	132,262
5	Slovenija	100,000
6	Švedska	75,000
7	Hrvatska	60,000
8	Kanada	60,000
9	Australija	50,000
10	Švajcarska	50,641
11	Italija	40,000
12	Holandija	24,739
13	Danska	21,037

Povratak u BiH je otpočeo odmah nakon završetka konflikta. Prema MLJPI BiH, registrovano je oko milion povrataka u BiH, od čega su pola bili takozvani povratci manjina. Najveći broj povrataka zabilježen je u prve tri godine nakon uspostave mira, sa više od polovine od ukupnog broja povrataka u BiH. Prema Komparativnoj analizi pristupu pravima izbjeglica i raseljenih osoba, još oko pola miliona ljudi ima privremeno boravište u inostranstvu.²⁰ Ovi ljudi su napustili BiH u period od 1992. do 1995. i vode se kao izbjeglice iz BiH. Od ovoga broja, 80 procenata smatra se "integrisanim" u zemljama domaćinima, dok je oko 100.000 izbjeglica još u potrazi za dugoročnim rješenjima.²¹

¹⁹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

²⁰ *Komparativna analiza pristupa pravima izbjeglica i dislociranih osoba*, publikovano od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine krajem 2005.

²¹ *Migracija - državljanstvo - edukacija: Prisilna migracija i migracija i etnički konflikti u Bosni i Hercegovini (2006)*.

Ko migrira?

Kao što je primijećeno, postoji nedostatak podataka koji se tiču socio-demografskih profila migranata (pol, starost, obrazovanje itd.) jer nije provedeno dovoljno istraživanja u ovim oblastima. Međutim, IOM je došao do sljedećih zapažanja u studiji o bh. migracionom profilu u 2007:

- kvalifikovana emigracija: 28.60 procenata
- izbjeglice: 199,946 (2006)
- azilanti: 1,658 (2006)
- emigraciona stopa osoba sa visokim obrazovanjem: 28.6 procenata (2005)
- emigracija liječnika: 821 ili 12.7 procenat (2005)
- neregularni migranti: 204 (2005) i 489 (2006).²²

Mladi ljudi su danas glavna migrantska grupa, kao rezultat postojeće ekonomske i političke situacije u zemlji.

Zašto migrirati?

Rat u BiH je rezultirao raseljavanjem oko 2.2 miliona stanovnika između 1992. i 1995, sa jednim milionom koji je ostao u zemlji i 1.2 miliona koji su napustili zemlju. Postojeći uslovi - kao što su nedavno smanjenje ekonomskog rasta, postojeća visoka stopa nezaposlenosti, nezadovoljavajući kvalitet visokog obrazovanja i neadekvatni socijalni programi - doveli su do dalje migracije izvan BiH, naročito među mladim ljudima.²³ Skorašnja bh. migracija pretežno je uzrokovana ekonomskom motivacijom, sa kontinuiranim siromaštvom i visokom nezaposlenošću, koji su konstantni faktori migracije. Mada je u godinama prije ekonomske krize BiH ostvarila impresivan rast i poboljšanje životnog standarda (vidi aneks III), BiH ostaje jedna od najsiromašnijih zemalja u Evropi. Pritisci na tržište rada vrlo su veliki, sa stopom nezaposlenosti u dvoznamenkastim brojevima. Sadašnji važni pokretači migracije uključuju političku stagnaciju i globalnu ekonomsku krizu.

Značajan faktor migracije je znatna razlika u platama između BiH i EU i njenih bliskih susjeda. Narastajuća tražnja za jeftinom, fleksibilnom i neformalnom radnom snagom u ovim zemljama, kao i bolje šanse za djecu budućih migranata, ostali su faktori koji su uticali na objašnjenje bh. migracije. Konačno, postojeći kulturni i istorijski afiniteti, velike lingvističke sličnosti i, često, dvojno državljanstvo, kombinovano sa mogućnošću da se iskoriste mreže podrške u zemljama destinacije (ponekad nazvane "migracioni lanci"), igraju značajne uloge u migraciji iz BiH.

²² Chindea, A. (2007) *Bosnia and Herzegovina Migration Profile*. MOM.

²³ Izet, I. et al. (2006) *Migration Flows in Bosnia and Herzegovina after 1992*. ERSA, European Regional Science Association.

Sudeći prema nalazima ankete širokog obima sponzorisane od strane RPUN (UNDP), optimizam je relativno slab u BiH.²⁴ Društveno povjerenje je skoro nepostojeće i postoji generalni osjećaj zastoja. Veza između građana i svijeta politike se odlikuje niskim nivoom interesovanja i dezangažiranošću. Rezultati ankete naglašavaju slabost “društvenog kapitala” - veza od povjerenja, reciprociteta i solidarnosti u BiH. Ispod svega ovoga je osnovna konfuzija u vezi sa identitetom i pripadnošću, kao i frustracija i nezadovoljstvo postdejtonskim političkim strukturama.

Rezidenti i potencijalni povratnici često se suočavaju sa obeshrabrujućim realnostima života u BiH, kao što su visoka stopa siromaštva, velika nezaposlenost, nedostatak šansi za zapošljavanje i neharmonizovan obrazovni sistem, kao i problematičnim pristupom penzijama, medicinskim uslugama i neophodnoj socijalnoj pomoći, između ostalog.²⁵ Da bi bosanske porodice uspjele i napredovale, one trebaju ekonomski razvoj koji kreira poslove, mala preduzeća i sigurnost da se održi još i uvijek krhak mir.²⁶

Nedavno istraživanje RPUN (UNDP) koje je provedeno od strane Univerziteta u Oksfordu pokazalo je da 62.6 procenata mladih u BiH želi da napusti zemlju zbog razloga vezanih za zaposlenje.²⁷ Više informacija o krucijalnom “okruženju za povratak” mogu se naći u glavi V.

Neregularna migracija

Mada su provedene brojne studije da bi se istražio tačan broj neregularnih bh. migranata, broj je još uvijek nejasan, i vjerovatno će takav i ostati s obzirom na teškoće svojstvene ovom fenomenu. Jedna procjena u Godišnjem izvještaju Evropske komisije o azilu i emigraciji (2003) upotrijebila je kao svoj statistički izvor “broj građana uhvaćenih unutar teritorije ili na granici druge zemlje, broj građana kojima je odbijen ulaz u neku zemlju i broj deportovanih stranih državljana iz zemlje kao proksi za iregularnu migraciju.”²⁸

BiH nije među “top” nacijama po broju deportovanih i odbijenih stranih državljana u EU-25. U 2005, 1,533 građana BiH su bili deportovani po raznim osnovama iz zemalja zapadne Evrope i drugih zemalja. Ovo je pad od 28.5 procenata u odnosu

²⁴ Oxford Research International (2009) Tiha većina govori: slike sadašnjosti i vizije budućnosti Bosne i Hercegovine. Pripremljeno za RPUN(UNDP) BiH.

²⁵ Migracija Državljanstvo Obrazovanje: Prisilna migracija i etnički konflikti u Bosni i Hercegovini (2006).

²⁶ Ibid.

²⁷ Oxford Research International (2009) Tiha većina govori: slike sadašnjosti i vizije budućnosti Bosne i Hercegovine. Pripremljeno za RPUN(UNDP) BiH.

²⁸ Chindea, A. i ostali (2007) Bosna i Hercegovina Migracioni Profil. MOM.

na 2004. Od ukupnog broja, 1,325 ili 86.43 procenta slučajeva deportovani su zbog “neregularnog boravka”. Većina građana BiH je deportovana iz sljedećih zemalja:

- Hrvatska:	426	27.79%
- Njemačka:	363	23.68%
- Švedska:	210	13.70%
- Švajcarska:	108	7.04%
- Danska:	67	4.37%
- Norveška:	57	3.72%
- Francuska:	55	3.59%
- Ostali:	247	16.11% ²⁹

Procijenjena visina doznaka

Doznake iz inostranstva igrale su značajnu ulogu u podršci građanima BiH tokom i nakon konflikta. U bliskoj prošlosti, doznake su podržale izuzetan rast privatne potrošnje, što je predstavljalo jedan od motora ekonomske aktivnosti u prošlom desetljeću. Kao što je slučaj i sa ostalim zemljama u regionu, doznake su pomogle finansiranje velikih deficita tekućih računa i održavanje životnog standarda njihovim investiranjem u ekonomski razvoj zemlje.

U stvari, prema istraživanju USAID (Pomoć Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj) studije u 2004, ako se uporede nalazi iz 1989. i tokom konfliktnog perioda, izgleda da je postojalo više domaćinstava u nekim selima koja su koristila sisteme doznaka.³⁰

“Bosna i Hercegovina je jedan od glavnih izvoznika migranata i primalaca doznaka u svijetu. Svjetska banka je uvrstila BiH na šesto mjesto među 20 vodećih zemalja u svijetu po primanju doznaka (mjereno u procentu od BDP), odmah iza Moldavije u regionu Jugoistočne Evrope, a primjećuje se i značajna stopa rasta doznaka tokom godina.”³¹

U poređenju sa ostalim zemljama koje su primaoci doznaka, SB je utvrdila da je BiH imala najznačajniju stopu rasta doznaka u Evropi i centralnoj Aziji od 1995. do 2004.

Stvarne vrijednosti doznaka vrlo je teško pravilno procijeniti zbog više razloga. BiH se ne razlikuje mnogo od drugih zemalja u ovom pogledu. Knjiga činjenica o

²⁹ Ibid.

³⁰ Stites, E. et al. (2005) *Coping with War, Coping with Peace: Livelihood Adaptation in Bosnia-Herzegovina, 1989–2004*. USAID-commissioned study.

³¹ World Bank, Development Prospects Group (2005) *Migration and Remittances Factbook 2008*.

migraciji i doznakama procjenjuje da je tok doznaka u BiH tokom 2006. bio oko USD 1,943 miliona (ili 17.2% BDP; druge procjene stavljaju ovaj broj bliže 20%), (vidjeti tabelu 4),³² dok je Treći kongres bosanskohercegovačke dijaspare evaluirao doznake iz inostranstva na oko KM 7 milijardi (oko EUR 3.5 milijardi) za 2006.

“Evropska banka za obnovu i razvoj (EBOR;EBRD) procijenila je doznake u BiH na 22 procenta BDP-a u njenom Ažuriranom tranzicijskom izvještaju 2006. Dok je Dilip Ratha iz Svjetske Banke napisao da je u 2007. Bosna i Hercegovina, sa USD 1.9 milijardi, bila u “top” pet primalaca doznaka u Evropi i centralnoj Aziji. Jedan izvor pokazuje da su najveći iznosi doznaka povezani sa migracionim tokovima koji su se desili prije i poslije rata, sa migrantima koji su dolazili pretežno iz sjeverozapadnih dijelova zemlje.”³³

Tabela 4: Procjena doznaka iz inostranstva od strane Svjetske banke (u milionima USD)³⁴

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Doznake radnika	950	919	956	1,143	1,343	1,347	1,383
Kompenzacija zaposlenima	631	581	540	595	579	570	560
Transferi migranata	26	25	30	11	19	14	-

Nedavni podaci objavljeni od Centralne banke BiH pokazuju iznos, kao i strukturu i kanale transfera u periodu 1998-2008 (vidjeti tabelu 5).

Tabela 5: Iznos i struktura doznaka u BiH (u milionima USD)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Doznake radnika iz inostranstva*	2,013	2,017	2,016	2,007	1,967	1,973	2,317	2,319	2,469	2,771	2,522
Kroz formalne kanale (komercijalne banke, sistemi za transfer novca)	145	170	121	259	582	694	813	1,015	1,267	1,441	1,202
Kroz ostale kanale (uključujući penzije koje su lično uručene)	1,868	1,847	1,896	1,749	1,385	1,279	1,504	1,304	1,202	1,330	1,320
Doznake radnika iz inostranstva, % od BDP	27.8	20.7	18.8	16.0	14.2	13.6	14.7	13.7	12.9	12.8	10.0

Kao što tabela 5 pokazuje, BiH je iskusila više ili manje ravnomjeran rast radničkih doznaka od 1998. do 2007. U 2008. primjećuje se prvi pad u iznosu doznaka iz inostranstva.

³² Ibid.

³³ Lubura, T. (2007) Trgovinska politika i pitanja u vezi sa smanjenjem siromaštva u Bosni i Hercegovini.

³⁴ MOM/Republika Slovenija, Ministarstvo unutrašnjih poslova (2007) Bosna i Hercegovina Migracioni Profil.

Ko ima koristi?

Generalno gledajući, siromaštvo i nezaposlenost su glavni pokretači migracije i glavni razlog zašto migranti šalju doznake onima koji od njih zavise. Dakle, ljudi koji žive prilično komforno i u BiH imaju manju vjerovatnoću da prime doznake iz inostranstva nego ljudi koji imaju finansijske probleme. U isto vrijeme, prema podacima Instituta za studije radne snage,³⁵ indeks bogastva, koji je linearni indeks posjedovanja sredstava, veći je među ljudima koji primaju doznake nego među onima koji ih ne primaju.

Osim toga, primjećena je veća vjerovatnoća za manje obrazovane ljude da prime doznake, nego za obrazovanije ljude. Tako se nezaposleni ljudi suočavaju sa većom vjerovatnoćom primanja transfera ili migracije. Slično, razvedeni ljudi ili udovci imaju veću vjerovatnoću primanja doznaka.

Upotreba doznaka

Mnoge studije iz različitih zemalja potvrđuju da se doznake uglavnom troše na neophodne potrošne stvari kao što su hrana, odjeća, stanovanje i medicinska njega. Prema Svjetskoj banci,³⁶ vjeruje se da se oko 77 procenata doznaka, u prosjeku, troši na osnovne potrebe. Ovakva upotreba doznaka za osnovnu potrošnju implicira nezadovoljene osnovne potrebe ljudi koji zavise od migranata (tj. domaćinstava koja su primaoci doznaka).

Prema studiji koja je naručena od strane USAID, kvalitativni dokazi pokazuju da su ukupne doznake u BiH doprinijele smanjenju siromaštva i da imaju potencijal, da stimulišu dugoročni razvojni potencijal ako postoje podsticaji za štednju i investicije.³⁷ USAID predviđa da ove doznake, uz pravilne podsticaje za štednju i investicije, imaju potencijal da doprinesu smanjenju siromaštva i ubrzaju dugoročni razvoj.³⁸ Generalno je prihvaćeno da su potrebna dalja i savremena istraživanja o prirodi i obimu doznaka i njihovom uticaju na BiH prije nego što bi se mogli izvesti definitivni zaključci o sadašnjoj ulozi doznaka u zemlji.

³⁵ Dimova, R. and F. Wolff (2009) *Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina*.

³⁶ Agunias, D. (1996) Trendovi doznaka u centralnoj Americi. Institut migracione politike.

³⁷ Stites, E. et al. (2005) Savladavanje teškoća u miru, savladavanje teškoća u ratu: prilagođavanje sredstava za život u Bosni i Hercegovini, 1989-2004. Studija naručena od strane USAID.

³⁸ Ibid.

Štednja

Bh. migranti imaju sklonost ka štednji dijela dohotka i održavanju redovnih kontakata sa prijateljima i porodicom u BiH.³⁹ Dalje, jedan događaj koji je organizovan od strane dijaspore u Sarajevu potvrdio je da bi oni voljeli da uspostave jače veze sa rezidentnim zajednicama u domovini.⁴⁰

BiH nastavlja da obnavlja svoju ekonomiju i društvo nakon rušilačkog rata potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma. Bankarski sistem privukao je znatnu pažnju i danas se smatra vrlo konkurentnim, dobro regulisanim i najuspješnijim dijelom ekonomije. Međutim, značajan dio valute je još izvan bankarskog sistema, čak i kada se to uporedi sa ostalim ekonomijama u tranziciji.

Tražnja za štednim uslugama je ograničena nepovjerenjem u bankarski sistem i gubitkom štednih navika tokom ratnog perioda. Jedna anketa pokazuje da je nezadovoljena tražnja znatna.⁴¹

Međutim, štedni proizvodi koji su sada u ponudi izgleda da ne pružaju usluge koje populacija izvan bankarskog sistema treba, pošto banke ne usmjeravaju napore prema mobilizaciji štednje od siromašnih.

³⁹ Limun.HR (2007) "Dani dijaspore u Sarajevu".

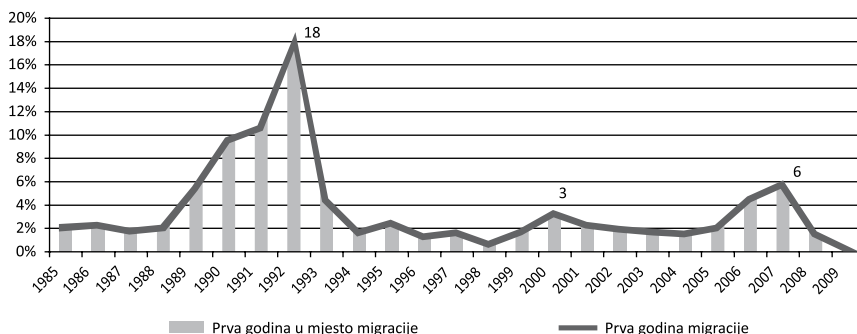
⁴⁰ Ibid.

⁴¹ de Montoya, L. et al. (2006) Bosna i Hercegovina: Procjena nivoa štednje na nivou zemlje.

IV. Anketa migranata

Sociodemografske karakteristike⁴²

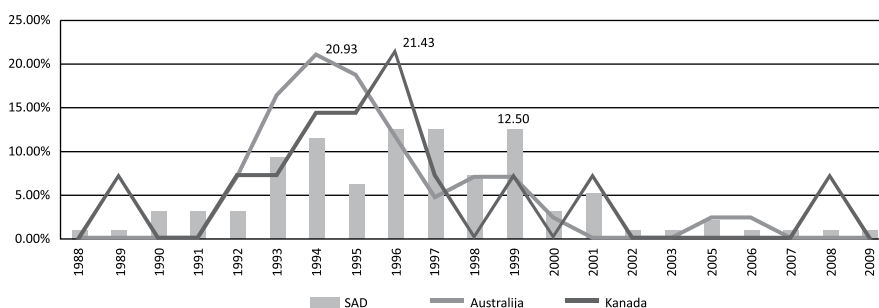
Grafik 1: “Koje godine ste prvi put migrirali u Vaše sadašnje prebivalište/zemlju destinacije?”

Većina ispitanika u anketi je naznčila da su migrirali iz BiH u periodu od 1988. do 1992 (vidjeti grafik 1), kao rezultat narastajućih tenzija i neprijateljstava tokom ratnog perioda na prostorima bivše Jugoslavije. Nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma nivo migracije se vratio na nivo od prije rata (2%-6% ispitanika) na godišnjem nivou, sa malim povećanjem (šiljkom) u 2006. i 2007. Zbog, možda, rastuće domaće stagnacije.

Postoji jasan trend da bosanski migranti nemaju tendenciju da mijenjaju zemlje destinacije. Za razliku od albanskih migranata koji često mijenjaju zemlju destinacije, većina ispitanika je ostala u svojoj prvoj zemlji destinacije. Ovaj trend je takođe potvrđen u “online” anketi (vidjeti grafik 2).

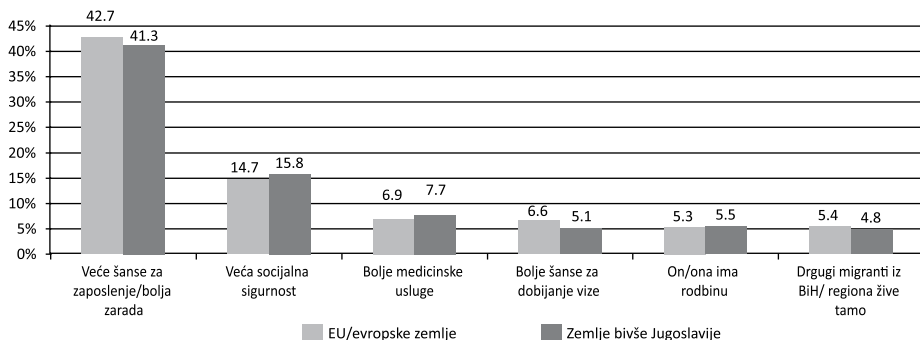
Grafik 2: “Koje godine ste migrirali u sadašnje mjesto/zemlju destinacije?”

⁴² **Bilješka:** Ograničenja “online” ankete: Nalazi “online” ankete su uvršteni u odabrana područja analize u ovom dokumentu kada su smatrani relevantnim pod uslovom da se smatraju vrlo indikativnim i jedino sugerišu određene trendove vezane za bh. migrante sa prebivalištem u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji. Zbog male veličine uzorka i gore spomenutih pitanja, bilo koja ekstrapolacija na cjelu bh. migrantsku populaciju treba biti tretirana sa velikim oprezom.

Glavni razlog za izbor zemlje migracije je kombinacija "boljih šansi za zapošljavanje/većeg dohotka" i pitanja društvenog kapitala (umrežavanje/grupisanje)...

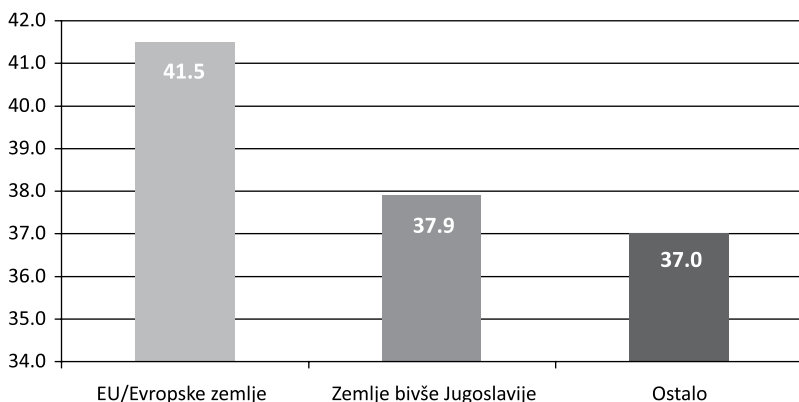
Grafik 3: "Zašto ste izabrali zemlju destinacije kao Vašu zemlju destinacije"?

Kao što grafik 3 pokazuje, ne postoji značajna razlika između navedenih razloga za odabir EU ili zemlje bivše Jugoslavije kao zemalja destinacije.

Bosanska migracija je pretežno sastavljena od ekonomski najaktivnijeg dijela populacije...

Grafik 4: Ispitanici razvrstani na osnovu starosne grupe

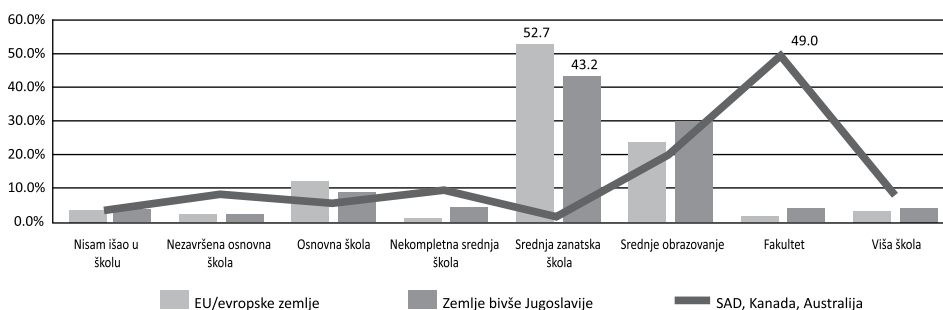

Kao što je prikazano na grafiku 4, prosječna starost ispitanika sa prebivalištem u evropskim zemljama je 41.5 godina u vrijeme intervjua, implicirajući da je veliki broj njih proveo većinu godina nakon punoljetstva u inostranstvu. Prosječna starost ispitanika koji žive u zemljama bivše Jugoslavije je 37.9 godina. Većinu domaćinstava sačinjavaju muž i žena, često sa djecom i ostalim osobama koje od njih zavise (grafik 12).

Jedinstveno među zemljama koje su istražene, kao “model migracije”, izgleda da bh. migranti preferiraju da migriraju kao porodica od najranijih faza (djelimično kao rezultat prisilnog raseljavanja); za razliku od Republike Moldavije i Albanije, gdje je, na primjer, migracija vođena ili od strane muškarca ili od strane žene, u zavisnosti od zemlje migracije i kulturnih razloga, dok se spajanje porodica (ukoliko se desi) odigrava nakon što se migrant (muškarac ili žena) ustabile u zemlji migracije.

Postoji slabo izražen trend da su migranti u evropskim zemljama bolje obrazovani nego migranti koji odluče da žive u zemljama bivše Jugoslavije...

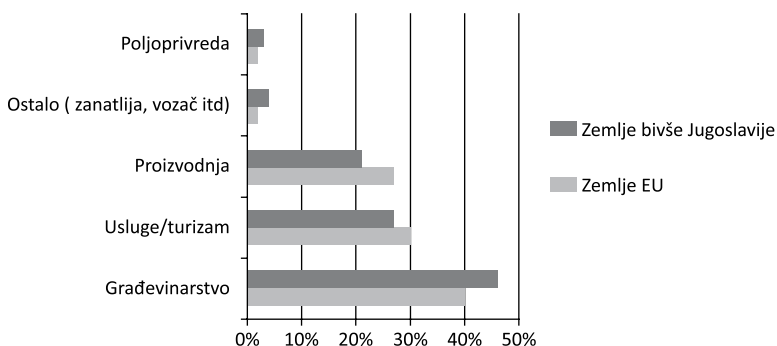
Grafik 5: “Koji nivo obrazovanja ste kompletirali prije migracije?”

Ukupno 52.7 procenata ispitanika sa prebivalištem u evropskim zemljama ima srednju stručnu spremu, u poređenju sa 43.2 procenta ispitanika u zemljama bivše Jugoslavije (vidjeti grafik 5). Ispitanici u “online” anketi su znatno bolje obrazovani. Četrdeset devet procenata ispitanika navelo je da ima univerzitetsko obrazovanje. Ovaj nalaz je, međutim, prije funkcija pristrasnosti u uzorku (postojalo je više ispitanika iz akademskog polja) i nije neophodno reprezentativan.

Glavni sektori u kojima su zaposleni bosanski migranti...

Grafik 6: “Koji je bio Vaš glavni sektor zaposlenja u zemlji destinacije u 2009?”

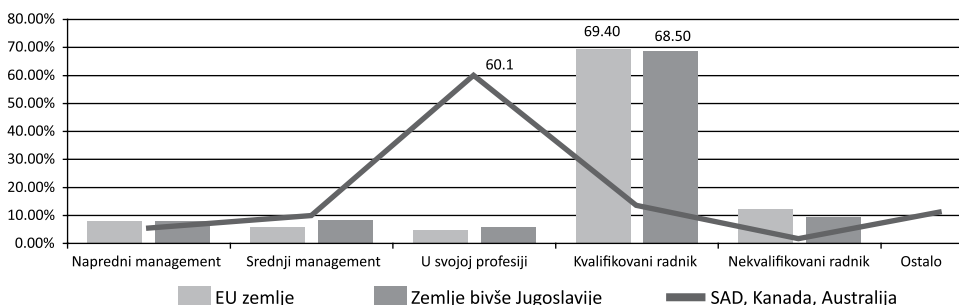

Kao što je pokazano u grafiku 6, bosanski migranti u zemljama bivše Jugoslavije (posebno u Sloveniji i Hrvatskoj) pretežno rade u građevinarstvu (Slovenija) i uslugama/turizmu (Hrvatska); varijacija često zavisi od karakteristika ekonomije zemlje destinacije.

Samo mali procenat bosanskih migranata radio je u sektoru poljoprivrede u toku perioda migracije. Takva koncentracija u ovim sektorima je učestala među ostalim zemljama JIE koje su istražene do danas.

Velika većina ispitanika sa prebivalištem u EU ili zemljama bivše Jugoslavije opisuje sebe kao “kvalifikovane radnike”...

Grafik 7: “Specificirajte vaš nivo zaposlenja u 2009. u mjestu migracije”

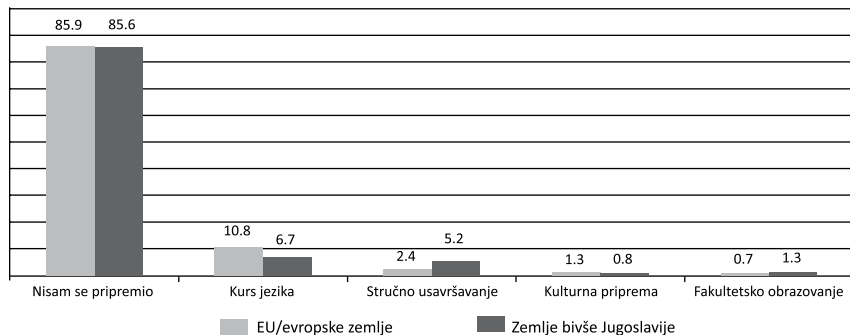

U poređenju sa ostalim zemljama koje su istražene postoji znatan broj bh. migranata na srednjim i visokim menadžerskim pozicijama i u profesijama. Sa druge strane, broj migranata koji rade kao “nekvalifikovani” radnici manji je nego u ostalim zemljama JIE. Kada se uporedi nivo sadašnje zaposlenosti sa nivoom obrazovanja (vidjeti grafik 7), moguće je provizorno zaključiti da bh. migranti nisu “nezaposleni”.

Izgleda da ovi nalazi pružaju impresiju o visokom nivou integracije u smislu zaposlenosti bh. migranata i relativno zreлом migracionom ciklusu (vidjeti sljedeću sekciju), u poređenju sa sličnim zemljama porijekla. Treba primijetiti da je veliki broj samoopisanih “profesionalaca” (tj. 60.1%) u “online” anketi najvjerovatnije posljedica prikupljanja uzorka koji nije bio sveobuhvatan i reprezentativan u sve tri zemlje koje su navedene.

Mali broj migranata se pripremio za iskustvo emigracije na bilo koji način...

Grafik 8: "Jeste li se pripremili na bilo koji način prije nego što ste migrirali da živite ili radite u inostranstvu?"

Ogromna većina (oko 85%) migranata u zemljama EU kao i u zemljama bivše Jugoslavije indicirala je da se nisu pripremili za migraciju na bilo koji način. Samo 10.8 procenata ispitanika sa prebivalištem u evropskim zemljama je indiciralo da su pohađali časove jezika (vidjeti grafik 8). Ostale forme pripreme su neznatne za bosanske migrante. Takav nedostatak pripreme je zajednička crta među istraženim zemljama i, u slučaju BiH, on je možda takođe bio rezultat urgentnosti, koja je bila rezultat raseljavanja izazvanog ratovima na prostoru bivše Jugoslavije.

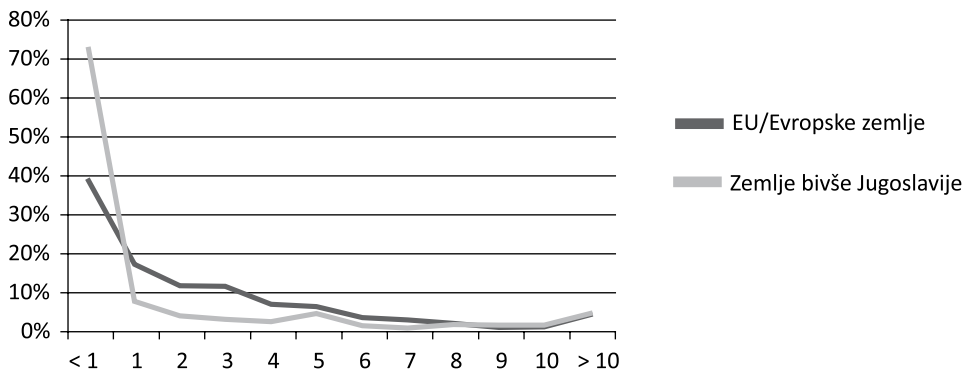
Nivo zrelosti migracionog ciklusa

Jedna od karakteristika bosanske migracije jeste njena relativna zrelost u poređenju sa ostalim istraženim zemljama. Ovaj nivo je procijenjen upotrebljavajući veliki broj faktora koji se mogu kvantifikovati i proksi - indikatora, uključujući: nivo regulisanosti boravišne dozvole u zemlji destinacije, nivo formalnih bankarskih veza, stopu spajanja porodica, poznavanje lokalnog jezika, kao i relativnu integraciju/prosperitet.

Štaviše, ovi faktori i indikatori mogu da se unakrsno tabeliraju sa ostalim zemljama prikupljajući slične setove podataka. Razumijevanje relativne zrelosti ukupnog migracionog ciklusa je važno pošto može da pruži bitan uvid u sadašnje i buduće migraciono i ekonomsko ponašanje migranata, uključujući moguće namjere povratka. Ovi faktori i indikatori su tretirani individualno u odnosnim graficima i prapratnom tekstu.

Bosanski migranti su stekli visok nivo regularizacije boravišnih i radnih dozvola u zemljama destinacije, i brzo...

Grafik 9: "Koje godine ste regulisali Vašu dugoročnu dozvolu boravka/radnu dozvolu u zemlji destinacije?" u kombinaciji sa "Koje godine ste migrirali u Vaše sadašnje mjesto/zemlju migracije?"

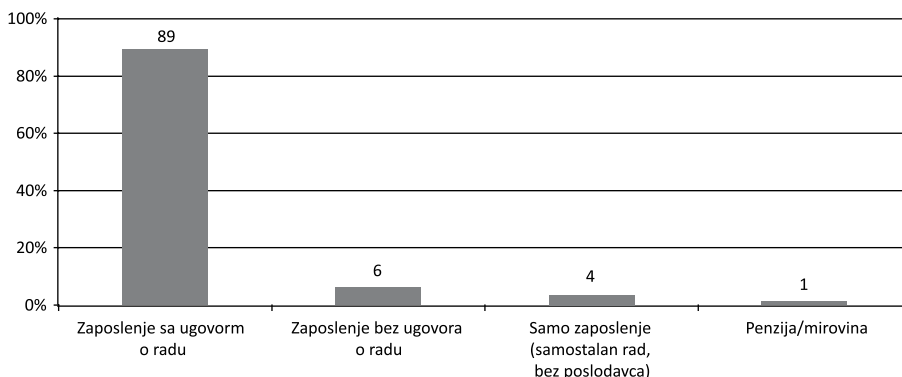

Grafik 9 pokazuje da, dok su bh. migranti u velikom broju bili neregularni migranti nakon dolaska u zemlju destinacije ili tokom prvog boravka, u prosjeku, većina ispitanika uspjela je da reguliše svoj status (definisan kao regulisanje dozvole boravka i radne dozvole) u zemlji destinacije vrlo brzo, obično u toku prvih godina migracije. Ukupno 75 procenata je postiglo ovaj status u toku prve godine.

Ovaj proces je rezultirao u prosječnom vremenu regulisanja od 2.4 godine u evropskim zemljama i 1.4 godine u zemljama bivše Jugoslavije.

Kao rezultat, većina radi u formalnom sektoru...

Grafik 10: "Šta je bio Vaš glavni izvor dohotka u 2009?"

Osamdeset pet procenata ispitanika iz EU/ zemalja bivše Jugoslavije indiciralo je da su zaposleni sa radnim ugovorom. Šest procenata je indiciralo da su zaposleni bez ugovora (neformalni sektor). Četiri procenta ispitanika u EU/ zemljama bivše Jugoslavije su bili samozaposleni. Kao što je primijećeno u prethodnoj sekciji, veliki broj bh. migranata je bio zaposlen kao “kvalifikovani” radnici ili u menadžmentu i profesijama (vidjeti grafik 7) i ovo izgleda da je u skladu sa njihovim obrazovnim nivoom koji su stekli prije odlaska u inostranstvo (vidjeti grafik 5).

Regularnost može biti utvrđena na osnovu visokog nivoa bankarskih računa koje imaju migrantska domaćinstva...

Tabela 6: “Da li Vi ili Vaše domaćinstvo imate jedan ili više bankarskih računa u zemlji destinacije?”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjek
Ne	5.3%	7.9%	18.0%	10.4%
Da	94.7%	92.1%	82.0%	89.7%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Bosanska migraciona domaćinstva su vrlo prisutna u bankarskim sistemima zemalja destinacije, potvrđujući njihov legalni status i relativnu zrelost migracionog ciklusa (vidjeti tabelu 6).

Reflektujući nisko učešće bh. populacije u cjelini u bankarskom sektoru, migraciona domaćinstva ne učestvuju u bankarskom sistemu u domovini...

Tabela 7: “Da li Vi ili Vaše domaćinstvo imate jedan ili više bankovnih računa u BiH?”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjek
Ne	85.8%	79.6%	73.5%	79.6%
Da	14.2%	20.4%	26.5%	20.4%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

U poređenju sa ostalim zemljama u regionu, mali broj bh. migracionih domaćinstava održava finansijsku vezu sa zemljom porijekla nastavljajući da drži bankovni račun u BiH (14.2%), kao što je prikazano u tabeli 7.

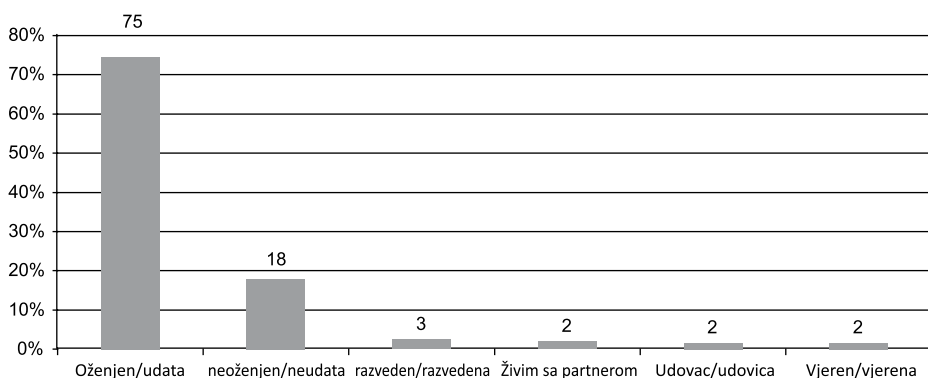
Niti uzimaju kredite u BiH, kao što je prikazano u Tabeli 8...

Tabela 8: “Vi ste obezumlje bivše Jugoslavije dili bankarski zajam u...”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjeak
BiH	1.5%	3.6%	0.0%	1.7%
Oboje	1.8%	1.3%	0.8%	1.3%
Nijedna	59.1%	72.0%	20.3%	50.5%
Zemlja destinacije	37.6%	23.1%	78.8%	46.5%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

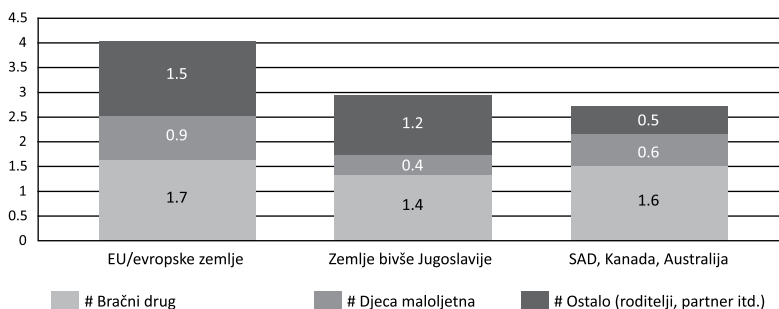
Sedamdeset pet procenata migranata je u braku i prebivaju skupa sa svojim supružnicima u zemlji destinacije. Izgleda da ovo pojačava visok nivo regulisanja boravišne dozvole (vidjeti grafik 11)...

Grafik 11: “Koji je Vaš bračni status?”

Broj članova porodice koji žive kao jedno domaćinstvo znatno je veći nego u ostalim zemljama gdje je provedeno istraživanje...

Grafik 12: “Možete li specificirati koliko članova domaćinstva je sa Vama u zemlji destinacije?”

Ovakva kompozicija domaćinstava je takođe viša u EU zemljama kada se uporedi sa zemljama bivše Jugoslavije ili (kao trend) sa grupom u kojoj su SAD, Kanada i Australija (vidjeti grafik 12). U prosjeku, četiri osobe formiraju jedno bh. domaćinstvo u evropskim zemljama, uključujući jedno dijete ispod 18 godina u prosjeku, kao i 1.5 “ostalih” članova porodice (uključujući roditelje, roditelje supružnika itd.).

Kao privremeni zaključak, može se tvrditi da su, ukupno gledajući i kada se uporede sa ostalim zemljama koje su istražene, dugoročna migrantska domaćinstva iz BiH postepeno poboljšala svoj socio-ekonomski status u zemljama destinacije. Ovaj nalaz se može potvrditi sljedećim diskusijama, a posebno tabelom sa ključnim finansijskim karakteristikama (vidjeti tabelu 20). Ova postignuća su značajnija od sličnih iskustava okolnih zemalja sa kojima se BiH graniči, a koje su istražene do sada.

Društveni kapital i komunikacija

U bosanskoj migraciji, horizontalni društveni kapital igra značajnu ulogu u svakoj fazi migracionog iskustva/ciklusa. Društveni kapital je definisan kao nivo podrške na koji migranti mogu računati od svoje porodične mreže i ostalih značajnih kontakata. Ove društvene mreže igraju krucijalne uloge u pomaganju bh. migrantima da savladaju rizike koji su vezani sa migracijama, snize finansijske troškove i maksimiziraju dobitke. Ovo može biti evidentirano od planiranja prije odlaska (vidjeti tabelu 9) do eventualnog povratka i reintegracije.

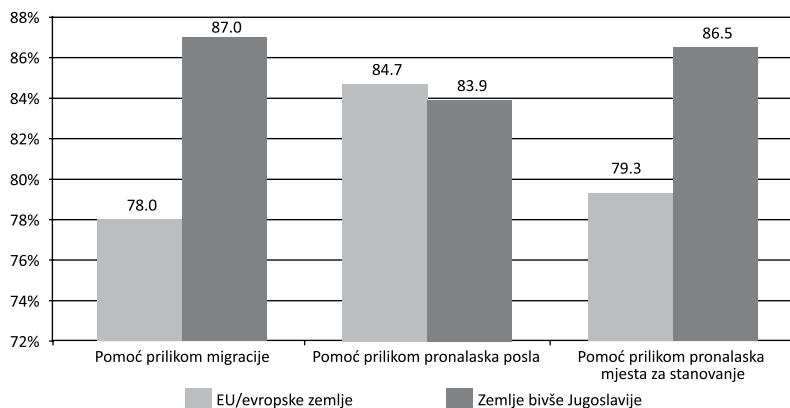
Četiri petine bosanskih migranata ima blisku rodbinu ili prijatelje u izabranoj zemlji destinacije...

Tabela 9: “Da li ste imali familiju, prijatelje ili komšije u zemlji destinacije prije odlaska?”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Ukupno
Ne	22.7%	17.6%	32.0%	21.1%
Da	77.3%	82.4%	68.0%	78.9%
Ukupno	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Više od četiri od pet migranata uzdalo se da će im njihova mreža kontakata pomoći u ključnim aspektima migracionog procesa...

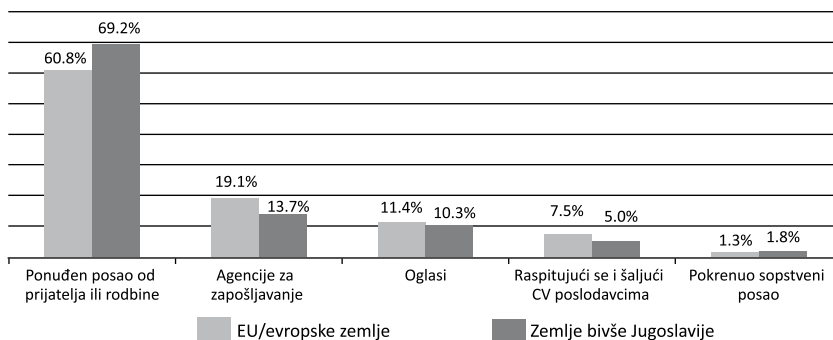
Grafik 13: “Da li su Vam ovi kontakti pomogli da migrirate i pronađete posao ili prebivalište?”

Postoji jasan trend da se bosanski migranti koji borave u zemljama bivše Jugoslavije oslanjaju više na pomoć svoje mreže kontakata nego migranti koji borave u EU/Evropi (vidjeti grafike 13 i 14).

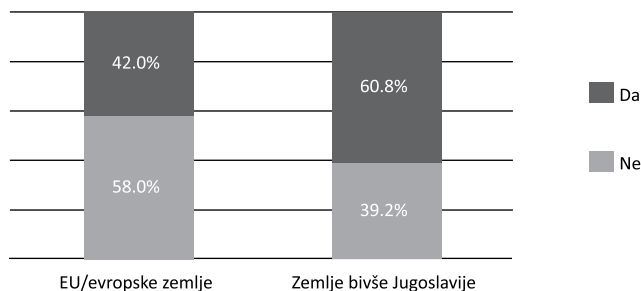
Dvije trećine migranata je osiguralo svoje prvo zaposlenje putem pomoći jednog od članova mreže kontakata...

Grafik 14: “Kako ste našli prvi posao u zemlji destinacije?”

Kao rezultat, veliki broj bosanskih migranata u zemljama bivše Jugoslavije i EU osigurao je posao prije odlaska...

Grafik 15: “Jeste li imali posao koji Vas čeka u zemlji destinacije prije odlaska?”

Migranti u druge zemlje bivše Jugoslavije osigurali su posao u više od 60 procenata slučajeva (vidjeti grafik 15).

Društvena mreža je ojačana blizinom u mjestima boravka (vidi tabelu 10)...

Tabela 10: “Jeste li upoznati da li neka osoba iz mjesta odakle dolazite živi blizu Vas?”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD,Kanada, Australija	Ukupno
Da, mnoge	50.8%	43.5%	34.8%	48.3%
Da, neke	30.6%	34.7%	19.7%	32.0%
Da, nekoliko njih	13.8%	15.3%	31.8%	14.4%
Nijedna	4.9%	6.5%	13.6%	5.4%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

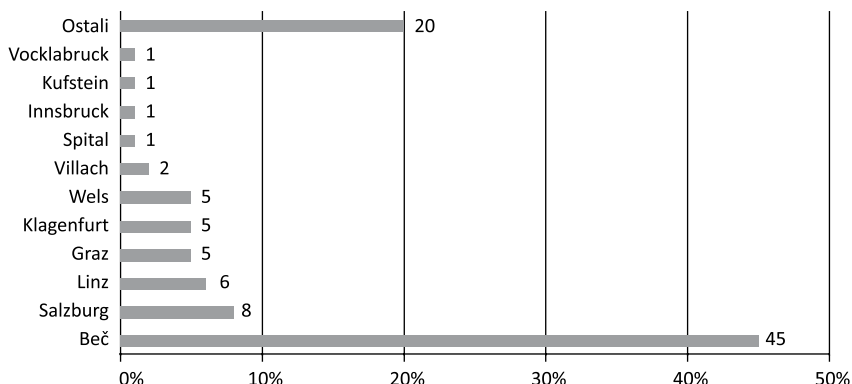
I blizina u mjestima zaposlenja (vidi tabelu 11)...

Tabela 11: “Postoje li osobe porijeklom iz Vašeg mjesta koje rade sa Vama?”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	Ostale	Prosjeak
Da, mnoge	16.4%	12.5%	0.0%	15.1%
Da, neke	22.3%	24.5%	0.0%	22.9%
Da, nekoliko njih	33.4%	31.5%	0.0%	32.6%
Nijedna	27.9%	31.5%	100.0%	29.3%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

U slučaju Austrije može se vidjeti trend grupisanja bosanskih migranata u glavnim urbanim centrima...

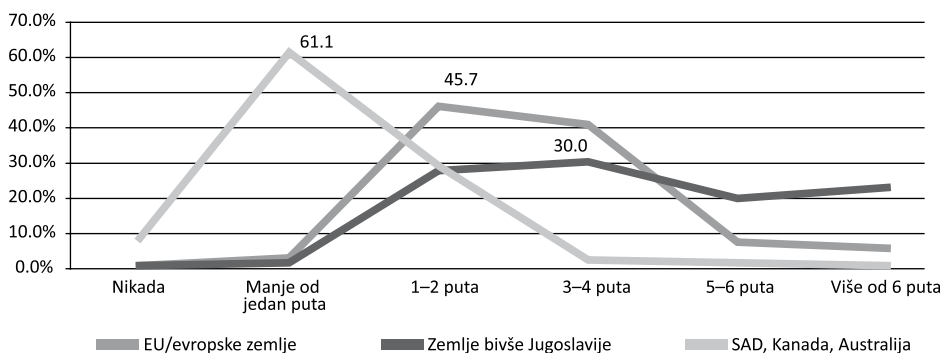
Grafik 16: “Grad/lokalitet migracije” (Austrija kao specifičan primjer)

Četrdeset pet procenata ispitanika koji borave u Austriji živi u Beču, dok su preostalih 55 procenata ravnomjerno raspoređeni u ostalim austrijskim gradovima (vidi grafik 16).

Osim visokog nivoa društvenog kapitala između migranata u zemljama destinacije, bosanska domaćinstva održavaju jake veze sa svojim familijama, prijateljima i komšijama u Bosni. Ovo je vrlo očigledno ako se imaju u vidu njihove redovne posjete domovini...

Grafik 17: “U prosjeku, koliko često posjećujete BiH na godišnjem nivou?”

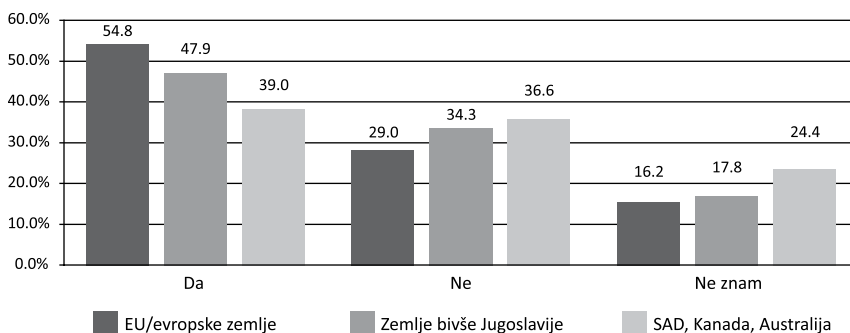
Do tri četvrtine bosanskih migranata u ostalim zemljama bivše Jugoslavije posjeti BiH tri ili više puta u toku godine, uglavnom oko Vaskrsa i Božića (vidi grafik 17). Tokom ljeta, bosanski migrant u EU zemljama posjećuju svoju domovinu nešto rjeđe, ali takođe postoji tradicija posjeta tokom navedenih perioda. Bosanski migranti u SAD, Kanadi i Australiji se vraćaju u BiH primjetno manje (61% je indiciralo da posjećuju domovinu jednom godišnje ili čak i manje) i skoro ekskluzivno tokom ljeta (jul).

Izgleda da su bosanski migranti bogati u horizontalnom društvenom kapitalu, ali siromašni u strukturalnom društvenom kapitalu (posljednji se odnosi na organizacije i formalne mreže koje potpomažu zajedničke akcije). Mada organizacije migranata i dijaspora postoje, izgleda da je njihova uloga i važnost za migrantske zajednice u EU i zemljama bivše Jugoslavije krajnje ograničena. Empirijski podaci pokazuju da je manje od jednog procenta migranata učlanjeno u neku organizaciju dijaspora.

Očekivanja povratka

Navedene namjere povratka znatno su više za bosanske migrante u EU, nego za one u zemljama bivše Jugoslavije...

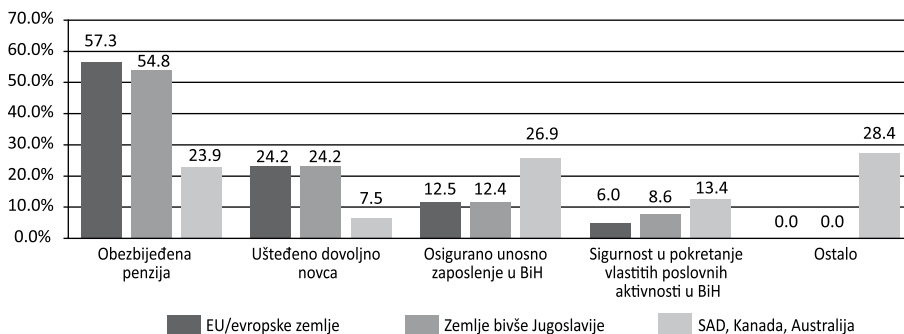
Grafik 18: “Da li očekujete da se vratite u BiH (kao stalno boravište) u budućnosti?”

U skladu sa očekivanjima, broj potencijalnih povratnika je najmanji u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji (vidi grafik 18).

Postizanje cilja štednje ostaje primarni uslov koji treba ispuniti prije povratka za većinu migranata...

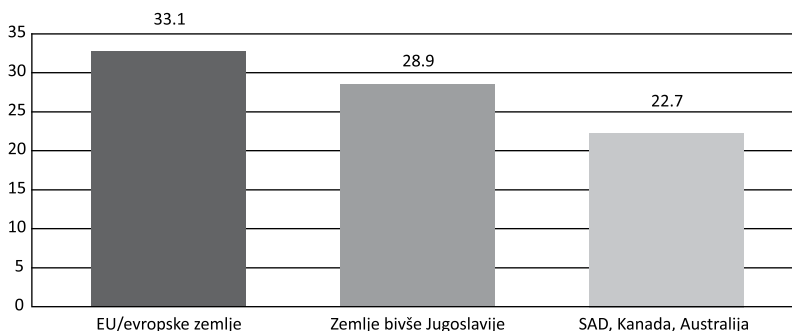
Grafik 19: “Koji glavni uslov treba da bude ispunjen prije povratka u BiH na permanentnoj osnovi?”

Kao što je primijećeno, za razliku od ostalih zemalja koje su istražene, grafik 19 pokazuje da je za bosanske migrante u Evropi i zemljama bivše Jugoslavije obezbjeđivanje penzionog plana glavni cilj koji treba da se ispuni prije nego što se razmotri mogući povratak (57.3%, EU; 54.8%, FYU). Postizanje ostalih ličnih ciljeva štednje drugi je ključni cilj. S druge strane, veliki broj ispitanika razmotrio bi mogućnost povratka ukoliko bi mogli osigurati zaposlenje ili ukoliko bi imali povjerenja u otpočinjanje privatnog biznisa u BiH. Interesantno, odgovori treće grupe (Sjedinjene Države, Kanada i Australija) bili su značajno drugačiji od ostalih grupa.

Ukupan očekivani period migracije znatno je duži u poređenju sa ostalim zemljama u regionu...

Grafik 20: Ukupan broj godina u migraciji – “Za koliko godina planirate da se vratite permanentno u BiH?” unakrsno tabeliran sa “Koje godine ste migrirali u Vaše sadašnje mjesto/zamlju destinacije?”

Prosječan ukupni predviđeni period migracije za potencijalne povratnike je puna 31 godina (vidi grafik 20).

Eventualna odluka o povratku zavisi od mnogo međusobno povezanih faktora, primarno inkorporacije i postizanja migracionog cilja, kao i od pitanja vezanih za socio-ekonomsko i regulatorno (tj. reintegracija) okruženje u BiH, kao što je istaknuto u grafiku 19.

Ovaj komparativno duži period očekivane migracije potvrđuje zrelost migracionog ciklusa (kompozicija porodice, djeca u školi, integracija itd..) Izgleda da će se oko polovine EU/ zemlje bivše Jugoslavije grupe migranata vratiti u BiH kao penzioneri, a ne da bi radili kada se vrate u domovinu.

Jedan proksi - indikator namjera povratka je sadašnji nivo posjedovanja imovine u mjestu porijekla i zemlji destinacije (vidi tabelu 12)...

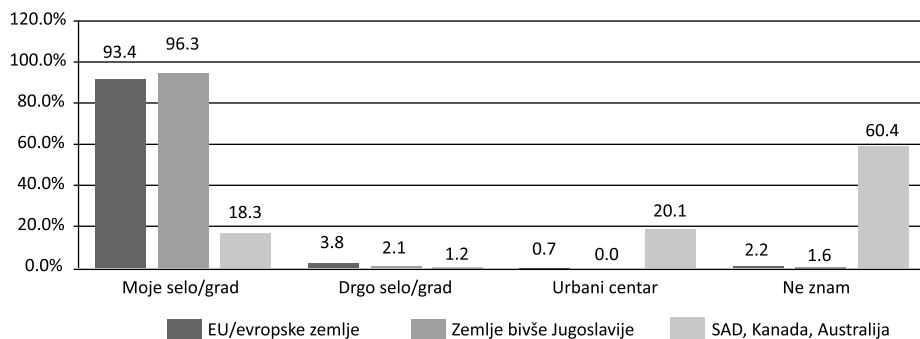
Tabela 12: “Vi trenutno posjedujete imovinu u...”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjek
BiH	54.6%	38.5%	20.0%	37.7%
Oboje	11.0%	9.0%	36.5%	18.8%
Nijedna	20.2%	31.8%	9.6%	20.5%
Zemlja destinacije	14.1%	20.8%	33.9%	22.9%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Veliki broj migracionih domaćinstava u EU (65.6%) i Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji nastavlja da održava imovinu u BiH. Ovaj procenat je donekle niži u zemljama bivše Jugoslavije grupi (47.5%) možda kao rezultat nižeg nivoa dohotka, ili njihovog relativno višeg nivoa posjedovanja imovine u zemlji destinacije.

Ne postoji mjesto kao dom...

Grafik 21: “U koje mjesto namjeravate da se vratite?”

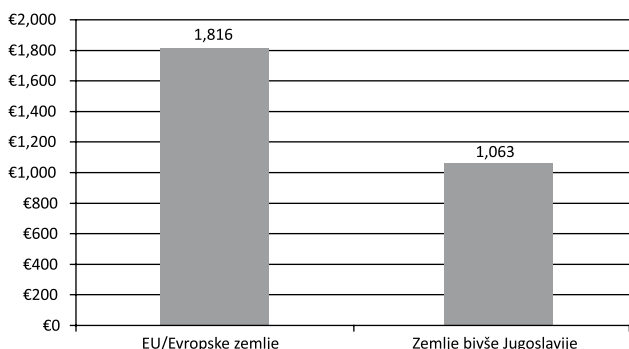
Većina migranata koji žele da se vrate u BiH namjeravaju da se vrate u svoje selo ili mjesto porijekla (vidi grafik 21). Ovaj trend je različit od ostalih zemalja u regionu, gdje se može uočiti opšti proces urbanizacije (na primjer Albanija, gdje oko 25 procenata migranata ne planira da se vrati u mjesta porijekla, preferirajući urbane centre). Ovaj fenomen mogao bi da potvrdi želju za povratkom kao opciju odlaska u penziju (kao što je prethodno uočeno).

Ključne finansijske karakteristike

Dohodak i izdaci u zemlji destinacije

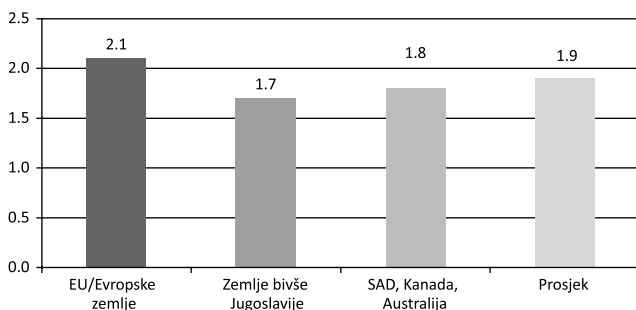
Prosječni mjesečni neto dohodak intervjuisanih bh. migranata u EU zemljama je EUR 1,816, ili skoro dva puta dohodak bh. migranata koji rade u zemljama bivše Jugoslavije (vidi grafik 22)...

Grafik 22: "Koji je Vaš lični (ne domaćinstva) neto mjesečni prosječni dohodak iz svih izvora u mjestu migracije (u eurima)?"

Lični navedeni nivoi dohotka u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji mnogo su viši. Većina domaćinstava je sačinjena od više osoba koje zarađuju dohodak...

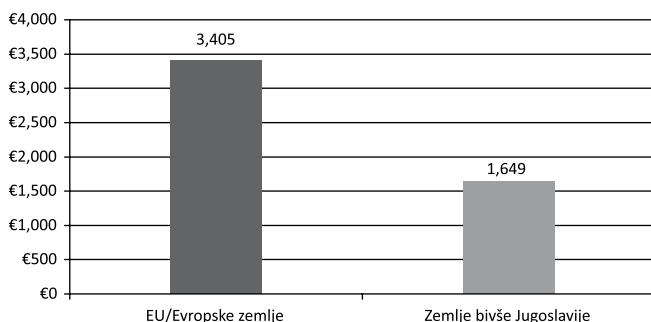
Grafik 23: "Koliko od gore navedenih osoba, uključujući i Vas, prima redovan dohodak u zemlji destinacije?"

Sa 2.1 kao prosjek (kao što je prikazano na grafiku 23), broj osoba koje zarađuju dohodak po migracionom domaćinstvu je veći u EU/Evropskim zemljama, nego u zemljama bivše Jugoslavije.

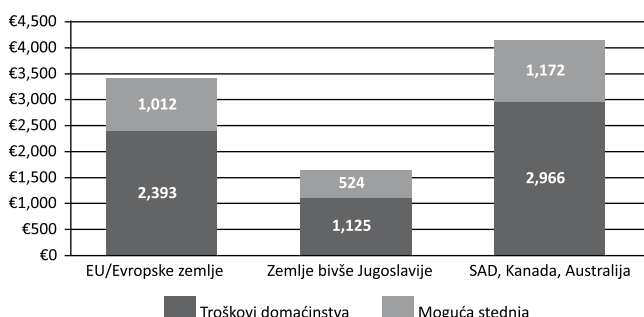
Više migranata koji zarađuju dohodak doprinosi većem ukupnom dohotku domaćinstva (vidi grafik 24)...

Grafik 24: “Možete li procijeniti ukupne neto prosječne dohodke svih osoba koje ste spomenuli kao članove Vašeg domaćinstva, na mjesečnom nivou?”

Ali bh. migranti u zemljama bivše Jugoslavije imaju manje izdatke...

Grafik 25: “Možete li procijeniti ukupne neto prosječne dohotke svih osoba koje ste spomenuli kao članove Vašeg domaćinstva, na mjesečnom nivou?”; “U prosjeku, koliko Vaše domaćinstvo troši mjesečno u zemlji destinacije?”

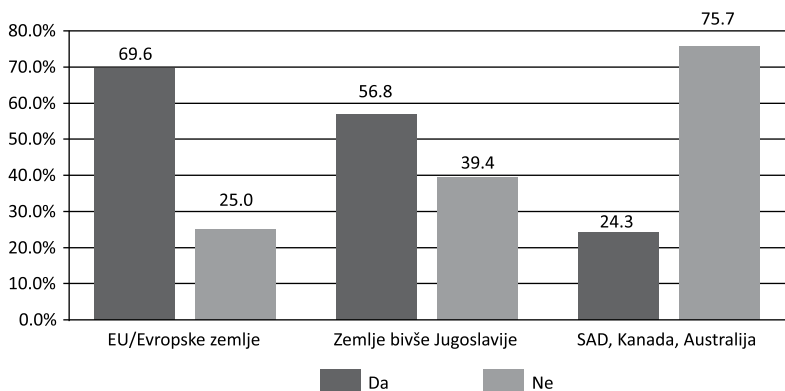
Bh. migranti u grupi zemalja bivše Jugoslavije imaju manje izdatke kao posljedicu: a) manjeg broja članova domaćinstva b) nižih troškova života u zemljama bivše Jugoslavije (vidjeti grafik 25). Zato, dok je štednja još uvijek relativno niska u apsolutnim veličinama (EUR 524 štednje, u poređenju sa EUR 1,012 uštedeđenih od strane bh. migranata u EU/evropskim zemljama na mjesečnom nivou), migranti u zemljama bivše Jugoslavije imaju nešto viši bruto štedni potencijal,⁴³ kao procenat njihovog ukupnog dohodka domaćinstva (46.6 % dohotka, u poređenju sa 42.3% u EU zemljama i 39.5% u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji). Osim toga, manji su i važni rizici i troškovi koji su vezani sa procesom migracije.

⁴³ “Bruto štednja” definisana je kao razlika između dohotka i izdataka domaćinstva u zemlji destinacije i ne uključuje štednju vezanu sa obaveznim izdvajanjima (penzije, socijalna sigurnost itd). Eventualne doznake potiču iz ove bruto štednje. “Neto štednja” je definisana kao štednja koja preostaje nakon što je oduzeta vrijednost doznaka (ako su doznake postojale). Ovaj pristup je ponovljen u tabeli 20, pregledna tabela, ključne finansijske karakteristike.

Štednja

Više od dvije trećine bosanskih migranata u EU zemljama navodi da redovno štedi novac od dohotka koji zarađuju u zemljama destinacije...

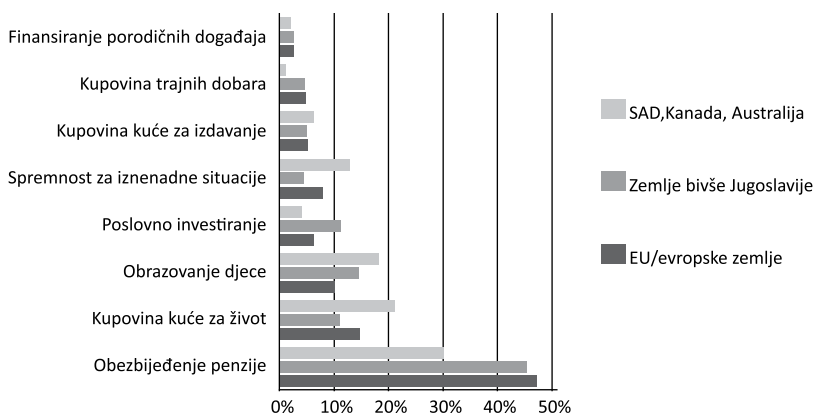
Grafik 26: “Da li Vi ili Vaše domaćinstvo redovno štedi novac zarađen u zemlji destinacije?”

Štednja bosanskih migranata niža je kada oni borave u zemljama bivše Jugoslavije (56.8%) i čak niža u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji, kao što je prikazano u grafiku 26.

Bosanski migranti imaju jasno definisane ciljeve štednje. U skladu sa njihovim namjerama povratka (vidi grafik 19), osiguranje penzionog plana je štedni cilj broj jedan za sve bosanske migrante...

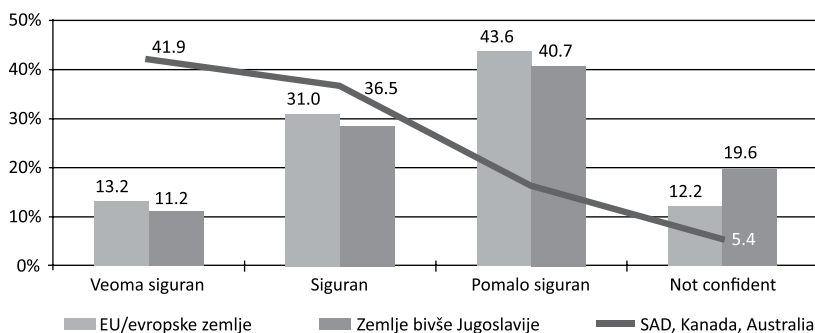
Grafik 27: “Molim da poredate “top” tri štedna cilja koja Vaše domaćinstvo želi da postigne tokom perioda migracije”

Bh. migranti su jedina grupa koja je studirana do sada a koja smatra “osiguranje svojih penzija” kao najvažniji štedni cilj tokom perioda migracije (vidi grafik 27). U ostalim studijama, pitanja kao što su “obrazovanje djece”, “poslovne investicije” i “kupovina doma” bila su dominantna, što je, najvjerovatnije, posljedica relativne zrelosti bh. migracionog ciklusa i pitanja koja su opisana u gornjim sekcijama. Što su bosanski migranti dalje od kuće, štednja postaje važnija, u pripremi za vanredne situacije (12.9% za migrante u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji, ali samo 4.5% za migrante u zemljama bivše Jugoslavije).

Bosanski migranti u EU i zemljama bivše Jugoslavije nisu mnogo uvjereni da će postići svoje ciljeve štednje...

Grafik 28: “Koliko ste uvjereni da ćete postići ciljeve štednje?”

Više od pola ispitanika sa boravištem u EU/evropskim zemljama (55.8%) samo su “ponešto uvjereni” ili “nisu uvjereni” da će postići ciljeve štednje. Bosanski migranti u zemljama bivše Jugoslavije čak su manje optimistični: više od 60 procenata je “ponešto uvjereno” ili “nije uvjereno” uopšte. Štaviše, bh. migranti u ove dvije grupe su komparativno manje uvjereni nego migranti iz Albanije, Kosova/SBUN 1244 i Republike Moldavije. U “online” anketi, bosanski ispitanici u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji mnogo su više uvjereni: 78.4 procenta je “vrlo uvjereno” ili “uvjereno” da će postići svoje ciljeve štednje (vidi grafik 28).

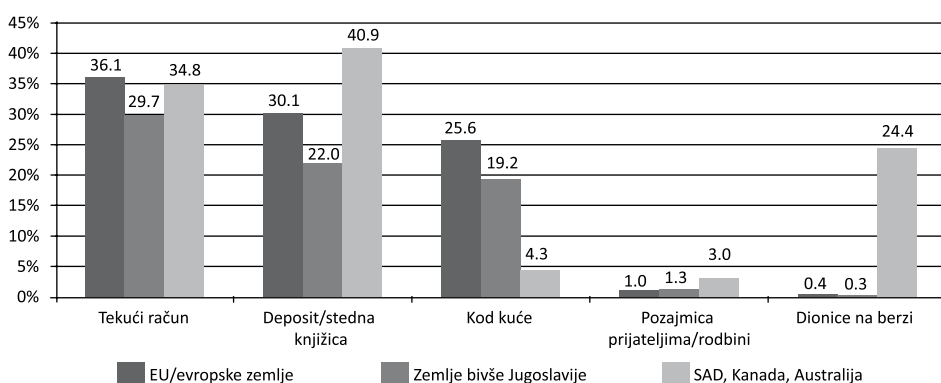
Većina (84.1% u prosjeku) bosanskih migranata/štediša redovno štedi svoj novac u zemljama destinacije (vidi tabelu 13)...

Tabela 13: “Gdje Vaše domaćinstvo redovno štedi novac?”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjek
1. BiH	2.7%	8.3%	0.0%	3.7%
2. Mjesto migracije	89.2%	71.3%	91.8%	84.1%
3. Oboje	8.1%	20.4%	8.2%	12.2%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Kao što je prethodno zapaženo, bh. migranti su vrlo uključeni u bankarske sisteme u zemljama destinacije. U njihovim zemljama destinacije štednja se pretežno drži u bankama (tekući računi ili depoziti/štednja)...

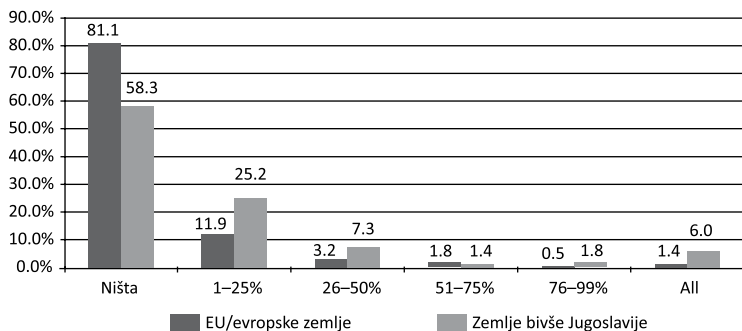
Grafik 29: “U zemlji destinacije Vi držite štednju domaćinstva u...”

Interesantno, jedna četvrtina ispitanika sa mjestom boravka u EU/evropskim zemljama ima veću naklonost da drži svoju štednju u gotovini u domu (jedna četvrtina) nego migranti u zemljama bivše Jugoslavije (19.2%), kao što je prikazano na grafiku 29.

Manje od jedne petine bosanskih migranata drži jedan dio svoje ušteđevine u BiH (vidi grafik 30)...

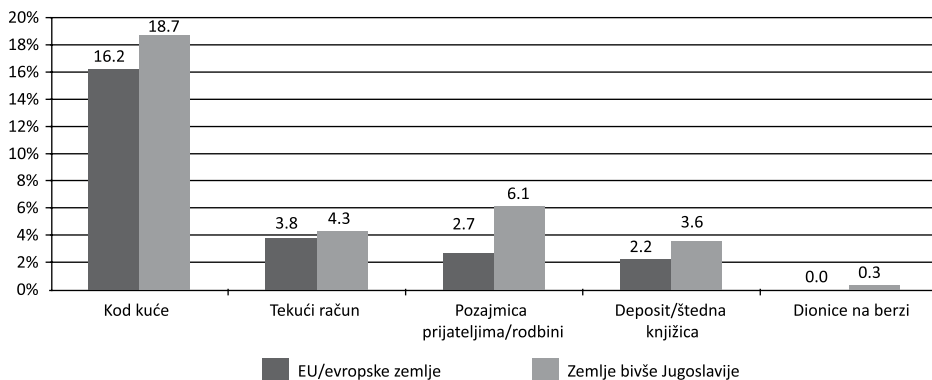
Grafik 30: "Možete li procijeniti udio štednje domaćinstva koji se drži u BiH?"

Ovo je izrazito različito od migranata koji žive u zemljama bivše Jugoslavije, gdje 41.7 procenata drži jedan dio svoje ušteđevine u BiH.

I za one koji imaju štednju, bh. bankarski sistem nije popularno mjesto za držanje štednje...

Grafik 31: "U BiH, Vi držite vašu štednju u...?"

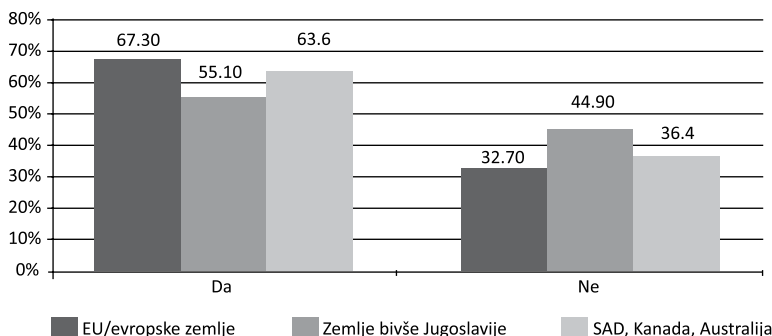

Kada se uporede grafici 29 i 30 sa grafikom 31, moguće je vidjeti da se štedno ponašanje bosanskih migranata u BiH znatno razlikuje od njihove štednje u inostranstvu. Većina migranata, jednostavno, drži svoju štednju vezanu za BiH u domu, sa vrlo malim brojem onih koji imaju štedne ili tekuće račune.

Doznake

Većina bosanskih domaćinstava u zemljama destinacije redovno šalje doznake u BiH, mada su iznosi manji nego što bi se moglo očekivati...

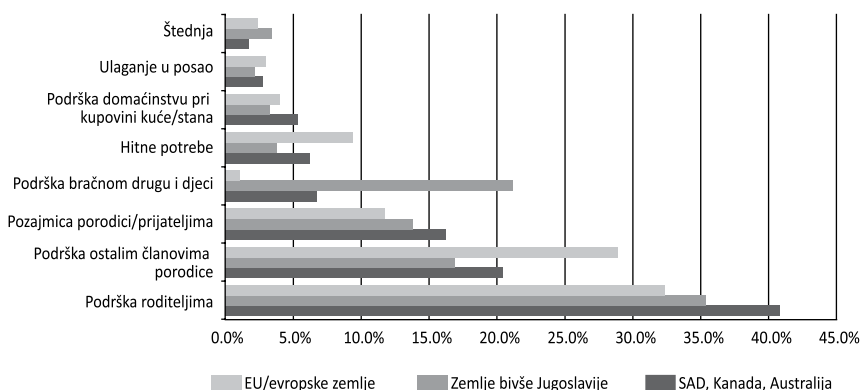
Grafik 32: “Jeste li Vi ili neki od članova Vašeg domaćinstva u migraciji transferisali novac u BiH u 2009 (uključujući ručni prenos novca)?”

Dvije trećine (67.35%) migranata u EU/evropskim zemljama transferisalo je novac u 2009, uključujući ručni prenos novca. Procenat migranata koji šalju doznake u zemlje bivše Jugoslavije je manji - samo 55.1 procenat ove grupe je poslalo novac kući u 2009. Prema “online” anketi, 63.6 procenata bosanskih migranata u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji šalje doznake (vidi grafik 32). Ovi nalazi su znatno niži nego za ostale zemlje koje su istražene.

Većina bosanskih migranata šalje doznake da “podrže roditelje” ili “podrže” ostale članove “familije”...

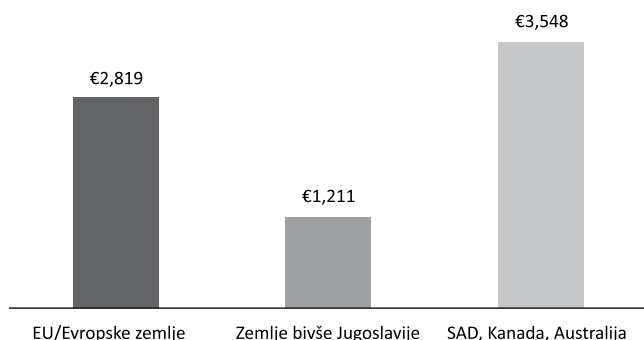
Grafik 33: “Možete li poredati najvažnije razloge za transfer novca u BiH?”

Nalazi koji su prikazani u grafiku 33 odražavaju visoku stopu spajanja porodica i konzistentni su sa nalazima u ostalim zemljama koje su bile istražene, osim za Republiku Moldaviju, gdje “podrška supružniku i djeci” ostaje dominantna motivacija. Treba primijetiti da veliki broj migranata u zemljama bivše Jugoslavije šalje doznake da “podrži supružnika i djecu” (21.2%). Vrijednosti doznaka za “investiranje u biznis” ili “akumuliranu štednju” takođe su znatno niže od sličnih vrijednosti za Republiku Moldaviju, Kosovo/SBUN 1244 i Albaniju.

Prosječan iznos vrijednosti doznaka bosanskog migracionog domaćinstva (tj. onih koja šalju doznake) u EU zemljama i u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji skoro je isti i iznosi EUR 3,600...

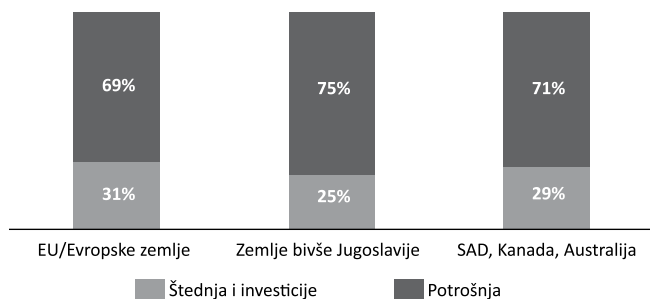
Grafik 34: “Možete li procijeniti ukupnu vrijednost ovih transfera u 2009?”

Dok je iznos koji šalju domaćinstva u zemlje bivše Jugoslavije mnogo manji (oko EUR 1,200), kao što pokazuje grafik 34.

Ipak, migranti koji su slali doznake smatrali su da je znatan procenat doznaka ili ušteđen ili investiran...

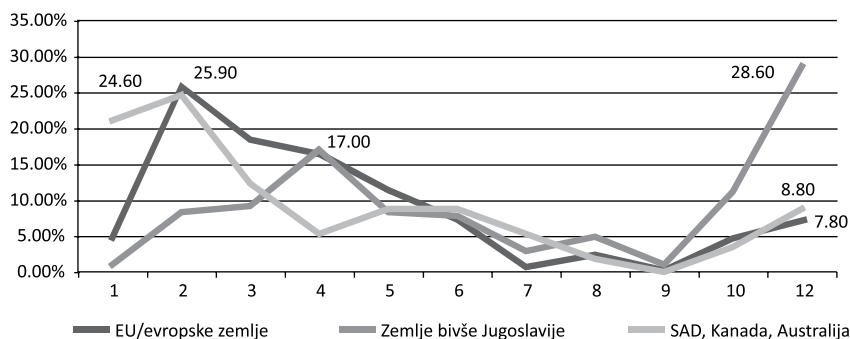
Grafik 35: “Od iznosa doznaka koji je transferisan u 2009, koji iznos je, po Vama, potrošen, ušteđen ili investiran?”

Procenat godišnjih doznaka bosanskih migranata u EU zemljama koji je izdvojen na potrošnju iznosi oko 69 procenata (vidi grafik 35). Ovaj procenat je malo veći za migrante u zemljama bivše Jugoslavije.

Bosanski migranti u EU/evropskim zemljama izvrše u prosjeku 4.4 transfera doznaka u BiH u godini...

Grafik 36: “Koliko transfera je izvršeno u 2009, uključujući i one koji su ručno transferisani/poslati u gotovini?”

S druge strane, migranti koji borave u zemljama bivše Jugoslavije šalju doznake 7.2 puta u toku godine. Migranti iz EU i zemalja bivše Jugoslavije šalju doznake uglavnom ručnim putem. Interesantno, 28.6 procenata migranata u zemljama bivše Jugoslavije šalje novac svakog mjeseca, najvjerovatnije da podrže svoje supružnike (vidi grafik 36). Bosanski migranti u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji izvršavaju skoro isti broj godišnjih transfera kao EU grupa (4.2 puta u toku godine).

Većina transfera doznaka (po vrijednosti) iz EU i zemalja bivše Jugoslavije nastavlja da se vrši putem “neformalnih kanala”...

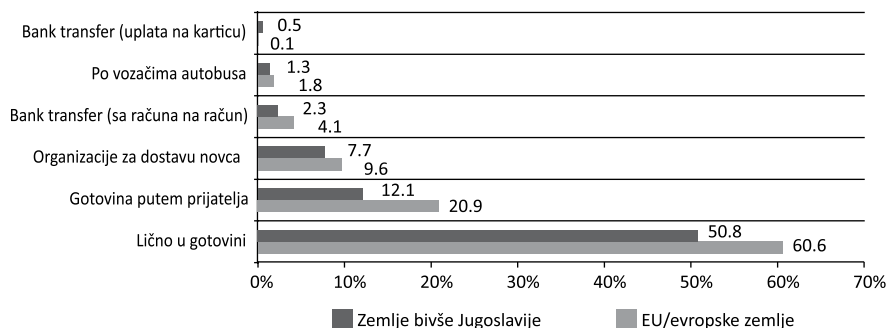
Tabela 14: “Od ovog iznosa koji je transferisan u 2009, koji procenat, po Vašem mišljenju, je...”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	Ukupno
Poslat od OTN/banke	21.5%	24.2%	22.5%
Nošen/poslat u gotovini	78.5%	75.8%	77.4%
UKUPNO (sračunato)	100.0%	100.0%	100.0%

U prosjeku, samo 22.5 procenata vrijednosti finansijskih transfera navodno je izvršeno putem formalnih kanala (banke ili OTN), kao što je prikazano u tabeli 14.

Neformalni kanali ostaju preferirano sredstvo transfera novca za ogromnu većinu bosanskih migranata koji žive u EU (83.2%) i zemljama bivše Jugoslavije (64.2%)...

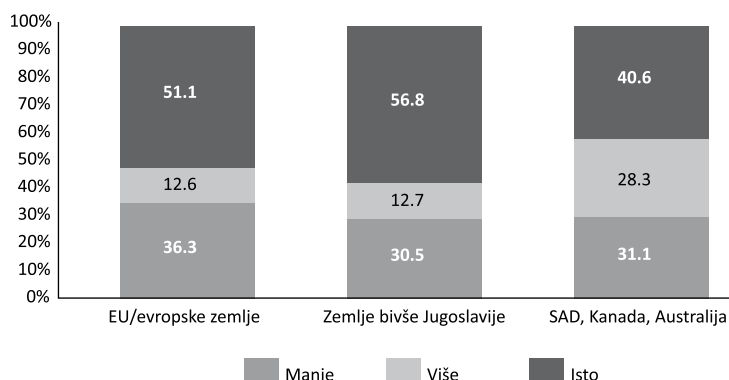
Grafik 37: “Koji je Vaš omiljeni način transfera novca u BiH?”

Neformalni kanali predstavljaju zbir “lično prenesenog novca”, “poslanog putem prijatelja” i “poslanog preko vozača autobusa” (vidi grafik 37). Vjerovatno reflektujući njihovu relativnu udaljenost i rjeđe posjete kući, migranti u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji nešto više preferiraju bankovne transfere (22%), ali u mnogo manjem obimu nego što bi se očekivalo.

Sadašnja ekonomska kriza i ekonomska recesija jasno su uticale na “ponašanje” doznaka...

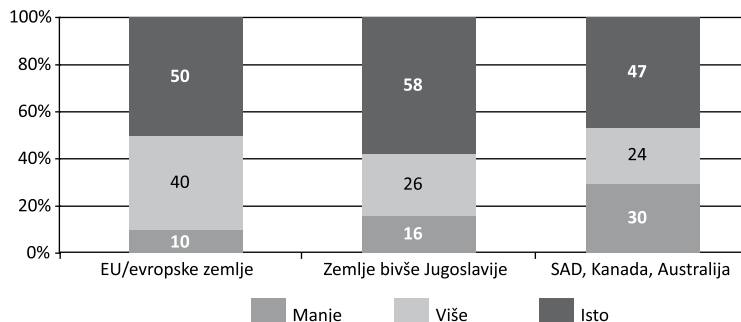
Grafik 38: “Da li mislite da je više ili manje novca poslato od strane Vašeg domaćinstva u 2009. u poređenju sa prethodnim godinama?”

Kada su upitani je li više novca poslato od strane njihovih domaćinstava u BiH u 2009. u poređenju sa prethodnim godinama, većina migranata u EU i zemljama bivše Jugoslavije odgovorila je da je poslala manje (vidi grafik 38).

Mada ostaju više ili manje stabilne, postoji mala šansa velikog oporavka vrijednosti doznaka u 2010...

Grafik 39: “Da li očekujete da će Vaše domaćinstvo transferisati više ili manje novca u BiH u 2010, kada se uporedi sa 2009 (SAD, Kanada, Australija)?”

Kao što je prikazano na grafiku 39, pola ispitanika koji rade u EU/evropskim zemljama očekuju da pošalju isti iznos doznaka u BiH u 2010. kao i u 2009. Migranti u zemljama bivše Jugoslavije su optimističniji (58%), dok 30 procenata migranata u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji vjeruje da će manje novca biti poslato u 2010. godini.

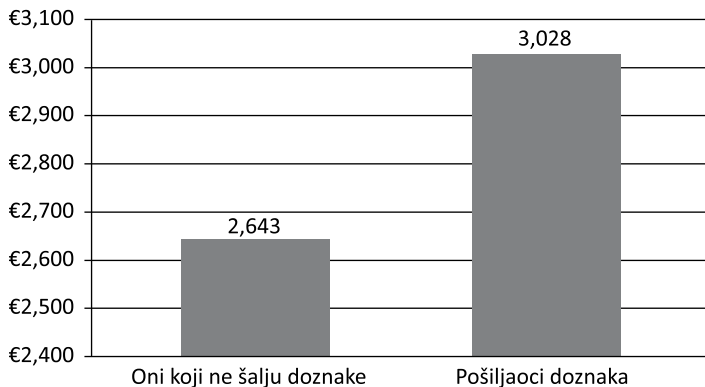
Domaćinstva koja ne šalju doznake

Domaćinstva koja ne šalju doznake reprezentuju 35 procenata svih migracionih domaćinstava. Ova grupa je primarno okarakterisana sa visokim nivoom spajanja porodice u mjestu migracije. Sedamdeset pet procenata migranata u bračnom odnosu koji su izvršili spajanje porodice u zemlji destinacije šalje doznake. Pri poređenju, 88 procenata migranata u bračnom odnosu koji nisu izvršili spajanje porodice u zemlji destinacije šalje doznake u BiH.

Procenat domaćinstava koja šalju doznake u zemlje bivše Jugoslavije (46%) veći je nego u EU/evropskim zemljama (33%). Ovo može biti objašnjeno: a) njihovom nižom stopom braka (62%) u poređenju sa EU/evropskim zemljama (72%); b) njihovim znatno nižim namjerama povratka (42%, u poređenju sa 51% za EU/evropske zemlje); kao i c) njihovom relativnom mladošću (oko tri godine su mlađi, u prosjeku, nego u EU).

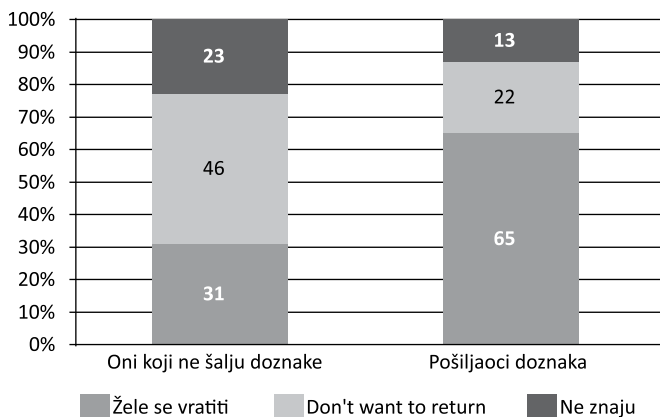
Prosječni dohodak migracionih domaćinstava koja ne šalju doznake niži je od dohotka domaćinstava koja šalju doznake u BiH (vidi grafik 40)...

Grafik 40: “Možete li procijeniti ukupne neto prosječne dohotke svih osoba koje ste spomenuli kao članove Vašeg migracionog domaćinstva, uključujući i Vas, na mjesečnom nivou?”

Dok su obrazovanje i ponašanje u komunikaciji više ili manje isti između domaćinstava koja šalju i koja ne šalju doznake, namjere povratka jasno su različite (vidi grafik 41)...

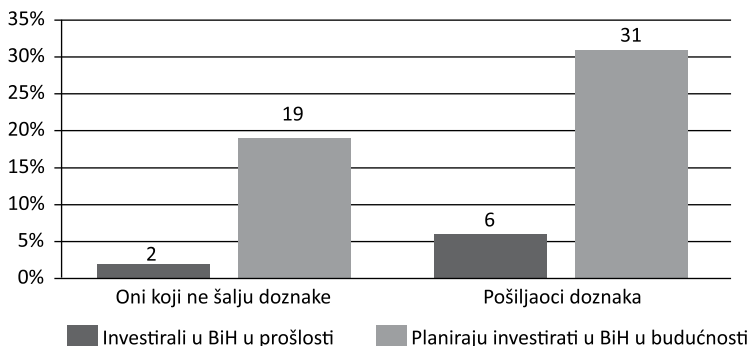
Grafik 41: “Da li očekujete da se vratite u BiH (sa stalnim boravkom) u budućnosti?”

Potvrđujući pitanja i praksu - indikatore koji su upotrijebljeni u “sekciji o zrelosti migracije”, samo šest procenata bosanskih migranata koji ne šalju doznake nastavlja da održava račun u BiH. U poređenju, 22 procenta migranata koji šalju doznake ima bankovni račun u BiH. Obje grupe imaju visok nivo korišćenja bankarskih usluga u zemljama destinacije (više od 94%).

Mada nisu bili investitori u prošlosti, puno migranata koji ne šalju doznake mogu izabrati da ih šalju u budućnosti (tj.19%), uključujući investicione svrhe, mada ne na istom nivou kao migranti koji šalju doznake (vidi grafik 42)...

Grafik 42: “Jeste li investirali ili obezbijedili kredit u nekom poslovnom projektu u BiH u prošlosti?”; “Da li planirate da inicirate ili investirate u poslovni projekat u BiH u budućnosti?”

Migranti koji šalju doznake imaju, praktično, iste štedne ciljeve kao oni koji ih ne šalju. Obezbjeđivanje penzije prvi je razlog za obje grupe (vidi grafik 43)...

Grafik 43: “Molim Vas da poredate “top” tri cilja štednje koje Vaše domaćinstvo želi da postigne tokom migracije u inostranstvu.”

V. Investiciona sekcija

Vrlo mali broj migranata do sada je investirao u BiH (vidi tabelu 15)...

Tabela 15: “Jeste li investirali ili obezbijedili kredit u poslovnom projektu u BiH u prošlosti?”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjek
Da	6.0%	2.2%	10.2%	6.1%
Ne	94.0%	97.8%	89.8%	93.9%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Ovaj prosjek prošlih ili sadašnjih investicija znatno je niži nego u ostalim zemljama koje su istražene.

Jasno, većina bh. migranata su štediše, prije nego investitori ili preduzetnici. Ipak, veliki broj bosanskih migranata u EU ili zemljama bivše Jugoslavije ima investiciju ili želi da investira u zemlji destinacije, kao što je prikazano u tabeli 16...

Tabela 16: “Imate li ili da li planirate da investirate u biznis u zemlji destinacije?”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjek
Da	21.4%	21.0%	54.6%	32.3%
Ne	78.6%	79.0%	45.4%	67.7%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Ispitanici iz “online” ankete (migranti u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji) indiciraju puno veće interesovanje za investiranje u svojoj zemlji destinacije.

Gledajući unaprijed, jednako značajan broj svih bosanskih migracionih domaćinstava planira da započne ili proširi investicije u poslovni projekat u BiH u budućnosti (vidi tabelu 17)...

Tabela 17: “Da li planirate da započnete ili proširite investiciju u poslovni projekat (uključujući sektor nekretnina) u BiH u budućnosti?”

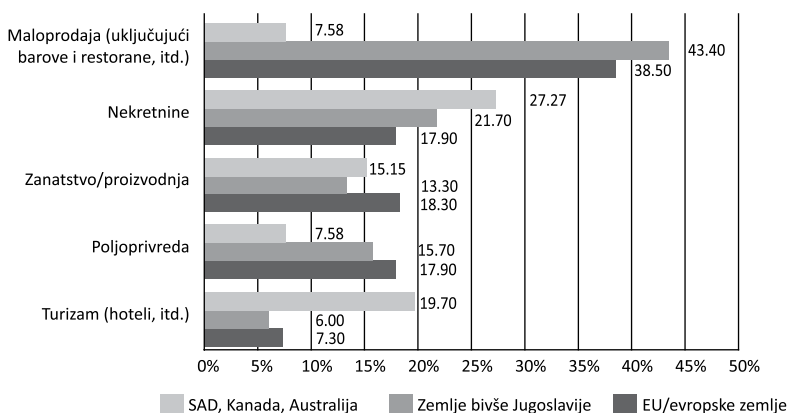
	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjek
Da	27.9%	22.7%	27.3%	26.0%
Ne	72.1%	77.3%	72.7%	74.0%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Mada je, naizgled, velik u poređenju sa bh. populacijom u cjelini, ukupan nivo investicionog interesa među migracionim domaćinstvima za njihovu zemlju porijekla nešto je veći od pola investicionog interesa koji imaju migranti iz Albanije, Kosova/SBUN 1244 i Republike Moldavije. Ovo može da bude u vezi sa dužim očekivanim periodom migracije i većom željom za povratkom u svrhu penzionisanja među bh. migrantima.

Štaviše, investicione namjere bh. migranata u zemljama bivše Jugoslavije nešto su niže od ekvivalentnog interesa među migrantima iz ostalih grupa, možda kao posljedica nižeg nivoa dohotka.

Industrija usluga malog obima i imovina ostaju preferirani investicioni sektori...

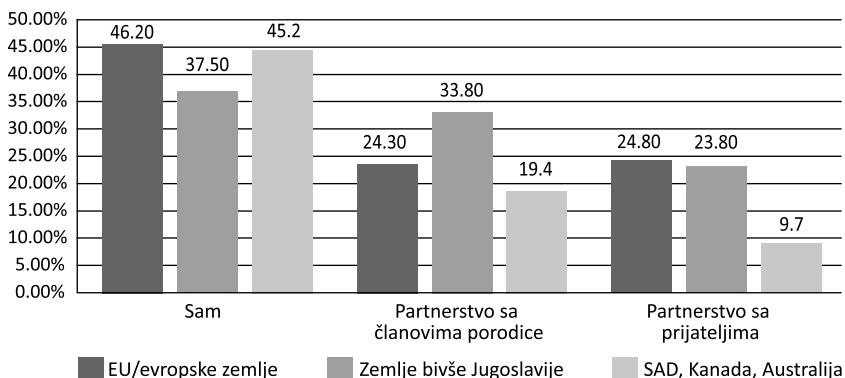
Grafik 44: “U koje sektore planirate da investirate?”

Kao što pokazuje grafik 44, postoji jasna razlika u sektoru od interesa u EU/ zemljama bivše Jugoslavije grupama kada se upoređi sa migrantima sa boravištem u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji.

Odražavajući njihove sektorske i investicione ambicije manjeg obima, bosanski migranti preferiraju da investiraju individualno ili u partnerstvu sa ostalim članovima porodice...

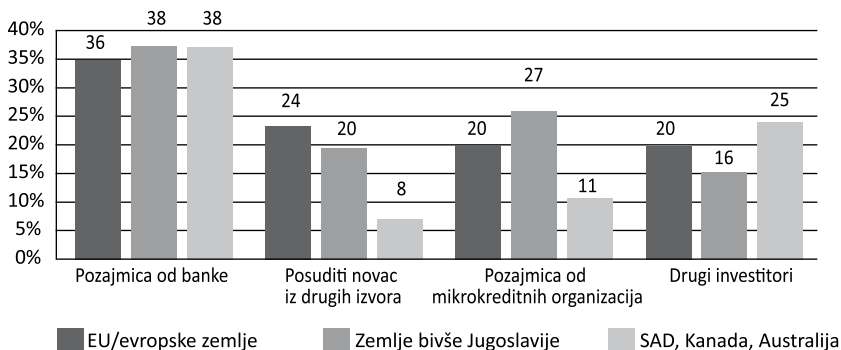
Grafik 45: “Kako planirate da investirate u Vaš biznis?”

Međutim, procenat migranata koji planiraju da investiraju u partnerstvo sa prijateljima je veći nego u nekim drugim zemljama regiona (vidi grafik 45). Ovo može biti indikator relativno visoke društvene kohezije u BiH.

Za potencijalne investitore, pristup odgovarajućem kreditu ostaće važno pitanje...

Grafik 46: “Da li planirate da podržite gore navedenu investiciju(e) sa ostalim sredstvima kao...”

Kao što je prikazano na grafiku 46, oni bosanski migranti koji žele da investiraju u BiH planiraju da podrže svoje investicije kroz jedno ili više sredstava, kao što je bankarska pozajmica (36% - 38%). Mikrokreditne organizacije su interesantnije za migrante koji borave u drugim zemljama bivše Jugoslavije (27%).

Generalno gledajući, pozajmljivanje reflektuje investicione namjere i kratkoročne ambicije, tj. primarno trgovinski kredit.

Ovo može, takođe, odražavati ograničenja sadašnje dostupnosti kredita na tržištu, sa vrlo malo dugoročnih kredita koji su izdati u sadašnjem momentu.

Velika većina potencijalnih investitora planira da investira u svoja mjesta porijekla (vidi tabelu 18)...

Tabela 18: “Da li planirate da investirate u ...”

	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Ukupno
Vaše mjesto porijekla	95.1%	85.7%	66.7%	82.5%
Mesto migracije	3.9%	14.3%	0.0%	6.1%
Sarajevo	0.5%	0.0%	18.2%	6.2%
Ostalo	0.5%	0.0%	15.2%	5.2%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Investiciona namjera reflektuje i potvrđuje namjeru povratka navedenu u grafiku 21, pokazujući da velika većina migranata koji žele da se vrate u BiH namjerava da se vrati u svoje selo ili mjesto porijekla.

Većina bosanskih migranata slaže se da su vještine i iskustvo koje su stekli tokom migracije uticali na njihov investicioni interes, kao što je prikazano u tabeli 19...

Tabela 19: “Jesu li vještine i iskustvo koje ste stekli tokom migracije uticali na Vaš investicioni interes?”

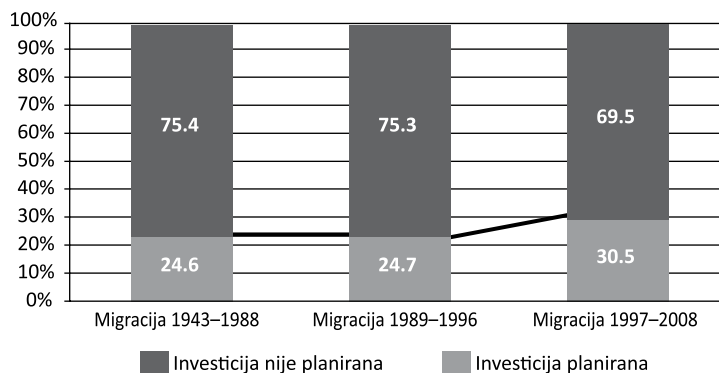
	EU/evropske zemlje	Zemlje bivše Jugoslavije	SAD, Kanada, Australija	Prosjeak
Da	80.9%	92.0%	90.3%	87.7%
Ne	19.1%	8.0%	9.7%	12.3%
UKUPNO	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Komparacija potencijalnih investitora sa onima koji ne investiraju

U analitičke svrhe, ispitanici u anketi bili su podijeljeni u dvije grupe: migrante koji planiraju da investiraju u poslovni projekat, uključujući sektor nekretnina, i one koji nemaju planove da to učine. Generalno gledajući, profili obiju grupe su vrlo slični.

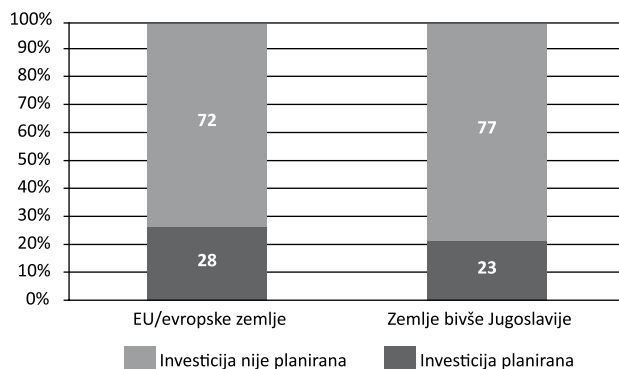
Investicione namjere bosanskih migranata su slične. Vrijeme koje je provedeno u migraciji samo marginalno utiče na njihove investicione planove (vidi grafik 47)...

Grafik 47: “Koje godine ste migrirali prvi put?” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u poslovni projekat u BiH u budućnosti?”

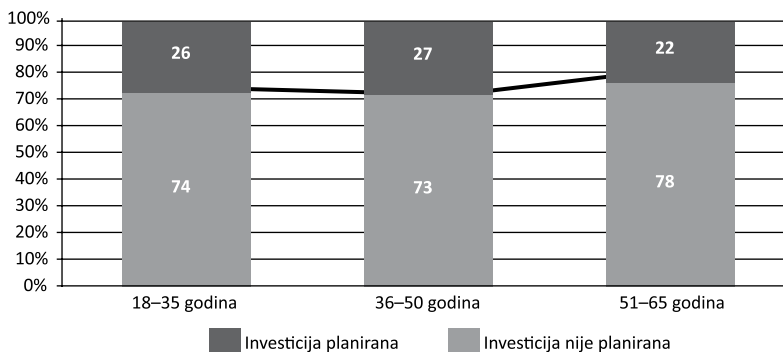
Zemlja destinacije ili region je faktor koji utiče na investicioni interes migranata, ali nije dominantan (vidi grafik 48)...

Grafik 48: “Sadašnja zemlja migracije” unakrsno tabelirana sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u poslovni projekat u BiH u budućnosti?”

Kada se uporedi starost ispitanika i njihov investicioni interes, namjere su skoro slične za sve starosne dobi (vidi grafik 49)...

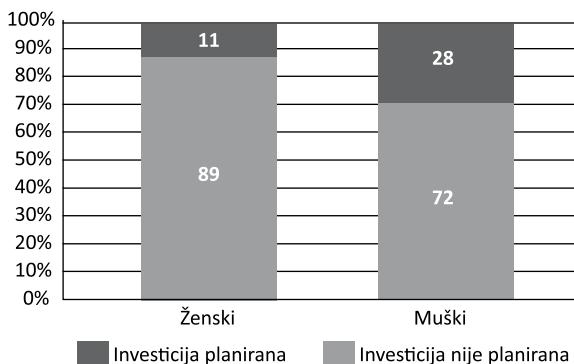
Grafik 49: “Koliko ste stari?” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?”

Ista slika se pojavljuje kada su ispitanici upitani o njihovom bračnom statusu. Tri četvrtine obiju grupa su u bračnom odnosu.

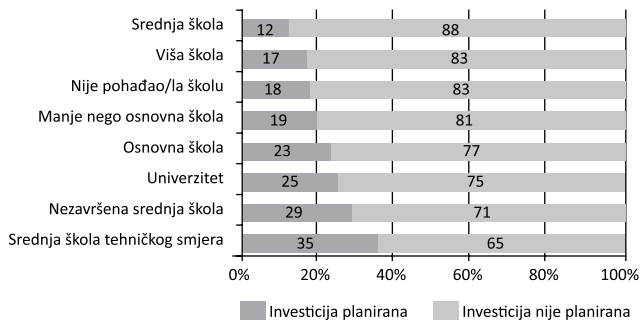
Žene ispitanice pokazuju manje interesovanje za investiranje u BiH (vidi grafik 50)...

Grafik 50: “Koji je Vaš pol” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?”

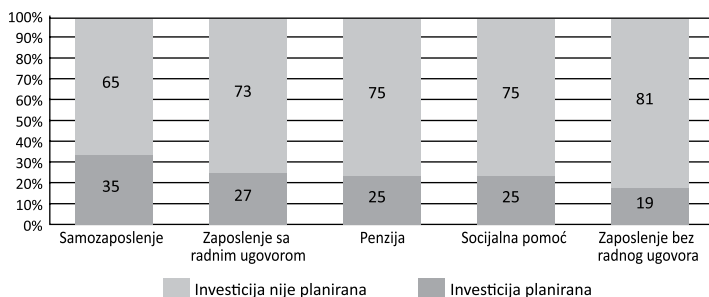
Više od jedne trećine ispitanika sa srednjom stručnom spremom prije migracije pokazuje investicioni interes za BiH (vidi grafik 51)...

Grafik 51: “Koji obrazovni nivo ste kompletirali prije migracije?” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?”

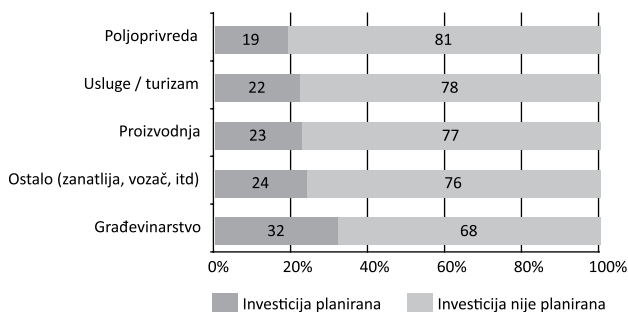
Više od jedne trećine samozaposlenih migranata pokazuje investicioni interes u svom mjestu porijekla (vidi grafik 52)...

Grafik 52: “Koji je bio Vaš glavni izvor dohotka u 2009?” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?”

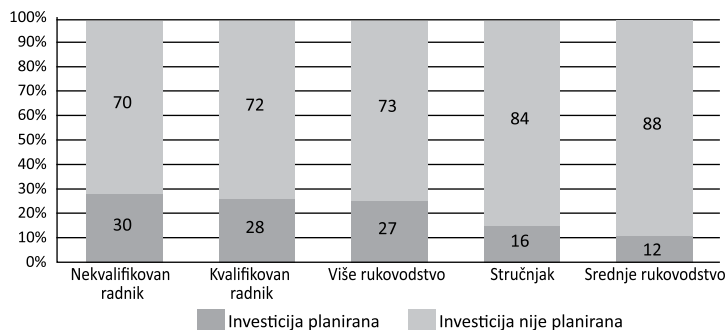
U različitim sektorima zaposlenja bh. migranata nešto veće interesovanje za investiranje u BiH pokazano je u sektoru građevinarstva (vidi grafik 53)...

Grafik 53: “Koji je bio Vaš primarni sektor zaposlenja u zemlji destinacije u 2009?” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?”

Interes da se investira u BiH nešto je viši za migrante koji su zaposleni kao radnici (kvalifikovani ili nekvalifikovani). Ovo je bilo u pozitivnoj korelaciji sa njihovim relativno visokim namjerama povratka (dvije trećine ove grupe očekuje da se vrati u BiH), kao što je prikazano na grafiku 54...

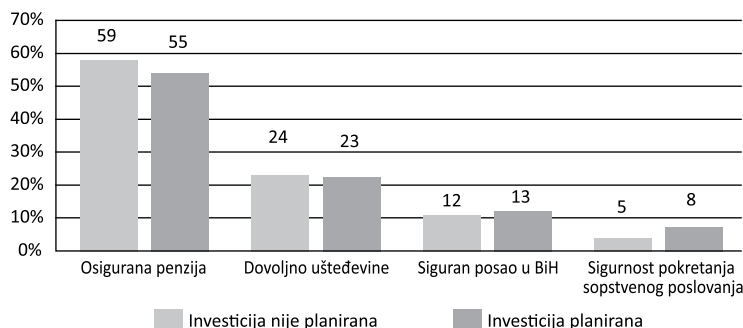
Grafik 54: "Navedite Vaš nivo zaposlenja u 2009. u Vašoj zemlji destinacije?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?"

Ne postoji značajna razlika u nivoima dohotka migranata koji namjeravaju da investiraju u BiH i migranata koji to ne namjeravaju (EUR 1,590 nasuprot EUR 2,623). Isto važi i za dohotke njihovih domaćinstava (EUR 2,917 nasuprot EUR 2,917 na mjesečnom nivou).

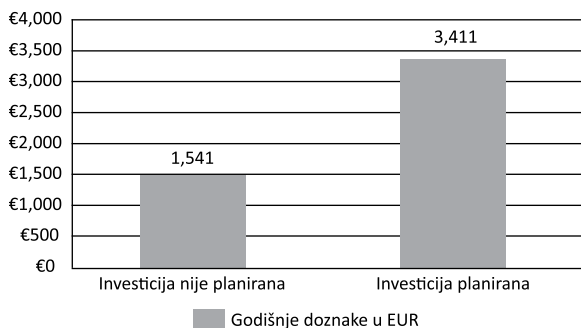
Obezbjedjivanje penzionog plana glavni je uslov za migrante prije nego što počnu razmatrati povratak u BiH. Ne postoji značajna razlika između potencijalnih investitora i onih koji ne investiraju, kao što grafik 55 pokazuje...

Grafik 55: "Koji primarni uslov mora da bude ispunjen prije nego razmotrite permanentni povratak u BiH?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?"

Migranti koji planiraju da investiraju u BiH šalju više nego duplo veći iznos doznaka u odnosu na migrante koji nemaju takve namjere (vidi grafik 56)...

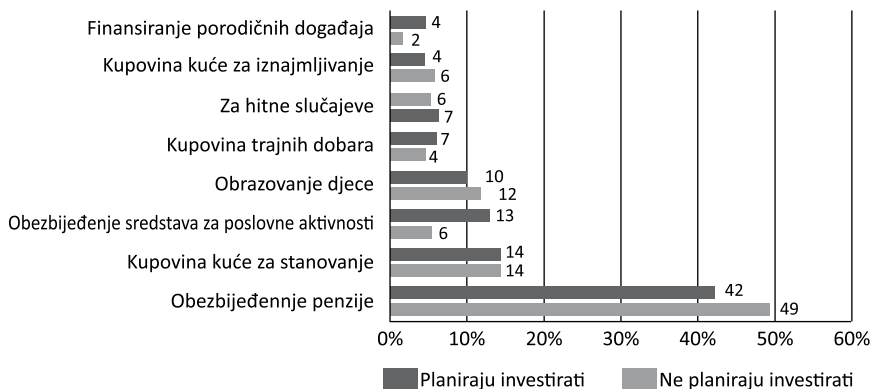
Grafik 56: “Možete li da procijenite ukupnu vrijednost transfera (doznaka) u 2009?” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?”

Interesantno, skoro polovina (47%) migranata koji ne planiraju poslovne investicije u BiH uopšte ne šalju doznake.

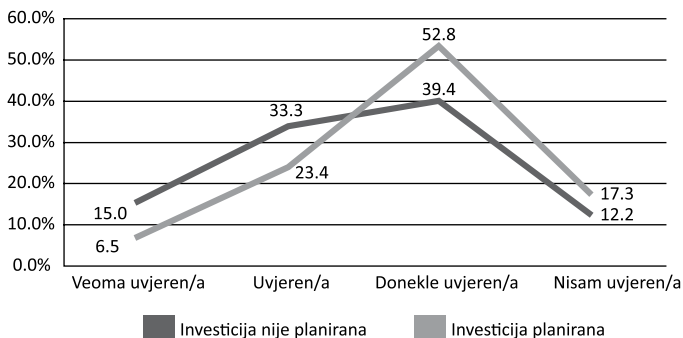
Grafik 57 poredi štedne ciljeve bh. migracionih domaćinstava između potencijalnih investitora i onih koji to nisu...

Grafik 57: “Molim Vas da poredate “top” tri cilja štednje Vašeg domaćinstva koja bi trebalo da se postignu tokom migracije” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?”

Obezbijeđivanje penzije i kupovina kuće/stana ostaju dva važna cilja i potencijalnih investitora u BiH i onih koji to nisu. Iznos štednih ciljeva isti je za migrante koji namjeravaju da investiraju i za one koji nemaju tu namjeru (oko EUR 95,000).

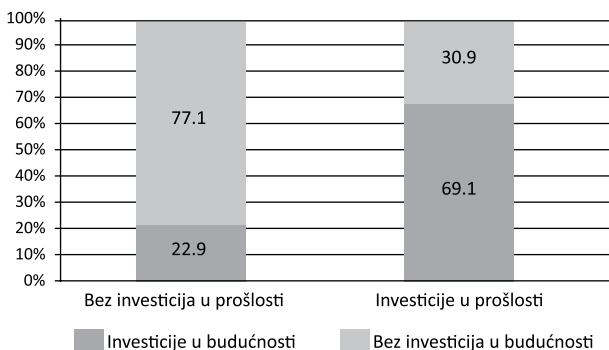
Grafik 58: “Koliko ste uvjereni u postizanje Vaših štednih ciljeva?” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?”

Jedno od mogućih objašnjenja za ovaj nalaz je da migranti sa investicionim interesom u BiH planiraju da investiraju i kada nisu u potpunosti dostigli svoje ciljeve štednje (tj. obezbjeđivanje penzionog plana), da bi se podržao inače nedovoljan penzioni plan.

Migranti koji su investirali u biznis u BiH u prošlosti imaju veću vjerovatnoću da će investirati i u budućnosti (vidi grafik 59)...

Grafik 59: “Jeste li investirali ili obezbijedili kredit poslovnom projektu u BiH i u prošlosti?” unakrsno tabelirano sa “Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u BiH i u budućnosti?”

Zbirna tabela

U skladu sa ostalim zemljama koje su istražene, bosanska migracija ima teoretski potencijal da značajno utiče na socio-ekonomski razvoj zemlje...

Tabela 20: Ključne finansijske karakteristike

	Republika Moldavija	Albanija	Kosovo/ SBUN 1244	Bosna	Bosna	Bosna
	Ukupno	Ukupno	Ukupno	EU/Ostali	Zemlje Bivše Jugoslavije	Ukupno
	2009	2008	2008	2009	2009	2009
DOM Mjesečni dohodak (Euro)	1,176	2,305	3,841	3,405	1,649	2,864
Broj dohodaka po DOM	1.27	1.87	2.03	2.1	1.7	2.0
DOM Mjesečni izdaci	489	1,457	2,210	2,393	1125	1,999
DOM Mjesečna štednja	688	848	1631	1,011	524	865
DOM Godišnji dohodak	14,112	27,660	46,092	40,860	19,788	34,368
Godišnja BRUTO štednja DOM	8,256	10,180	19,572	12,132	6,288	10,383
Godišnje vrijednosti doznaka	3,678	1,673	2,946	2,189	1,211	1,874
Od kojih su štednja i investicije (Š+I)	-42%	-19%	-29%	-31%	-25%	-29%
Potrošnja u eurima	2,138	1,363	2,092	1,507	911	1,325
Godišnja štednja DOM u inostranstvu	4,578	8,507	16,310	9,943	5,077	8,508
Š+I komponenta doznaka	1,540	309	854	681	300	549
Ukupna štednja/investicije (inostranstvo+BiH)	6,118	8,816	17,164	10,625	5,377	9,057
Godišnji neto % dohodak DOM ušteđen u inostranstvu	32%	31%	35%	24%	26%	25%
Godišnja neto% štednja u inostranstvu+BiH DOM	43%	32%	37%	26%	27%	26%
GODIŠNJA ŠTEDNJA U INOSTRANSTVU	559	3,437	2,535	4,268	392	4,660
UKUPNO	milion	milion	milion	milion	milion	milion
GODIŠNJE DOZNAKE	448	676	456	939	93	1,033
UKUPNO	milion	milion	milion	milion	milion	milion
FAKTOR ŠTEDNJE/DOZNAKE	1.25	5.1	5.5	4.5	4.2	4.5

Bilješka:

- aa) EU/Ostali grupa uključuje Sjedinjene Države, Kanadu, Australiju i ostale zemlje visoke migracije i, u svrhu analize i konzistencije, ekstrapolira nalaze migracione ankete na ove zemlje radije nego da počiva samo na rezultatima "online" ankete.
- bb) Procijenjeni broj bh. DOM (domaćinstava) u EU/Ostalih grupa kreću se u rasponu od 480,000 do 536,000. Mi koristimo prosjek ovih procjena koji iznosi 429.260 domaćinstava. Ovo implicira da je 84.5 procenata svih bh. domaćinstava u migraciji u ovoj grupi.
- cc) zemlje bivše Jugoslavije imaju, prema procjeni oko 72,216 domaćinstava ili 15.2 procenta od ukupnog broja.
- dd) Moldavijska DOM u EU/Ostale grupe: 64,172 (52.6%); Moldavijska DOM u CIS grupi: 56,904 (47.4%).
- ee) Broj DOM u Albaniji: 404,000.
- ff) Broj DOM na Kosovu/SBUN 1244: 149,000.

Finansijski pregled

Kada se BiH uporedi sa ostalim zemljama u regionu sa visokim intenzitetom migracije, moguće je identifikovati neke ključne karakteristike koje su zajedničke za sve zemlje i specifične samo za BiH.

Relativna zrelost bh. migracionog ciklusa, kao što je iznad opisano, a posebno u vezi sa visokim nivoom spajanja porodica/integracije, rezultira relativno visokim dohocima domaćinstava u zemljama destinacije: EUR 2,864 u prosjeku (ali kao što je očekivano, postoji velika razlika između EU/Ostali i zemalja bivše Jugoslavije grupa u ovom pogledu).

Drugi faktor koji određuje ukupan dohodak domaćinstva jeste visok broj članova domaćinstva, kako je ranije primjećeno, što rezultira velikim brojem članova koji generišu dohodak. U slučaju bosanskih migranata u EU zemljama - četiri člana domaćinstva i 2.1 član koji generiše dohodak u prosjeku. Ovo su najveće vrijednosti koje su zabilježene među do sada istraženim zemljama.

U isto vrijeme, može se primijetiti da geografski fokus zemalja destinacije u zemlje sa relativno "visokim troškovima života" kao što su Austrija, Njemačka, Švajcarska, Italija, Sjedinjene Države, Kanada i Australija takođe rezultira višim nivoima izdataka za bosanska migraciona domaćinstva (najviši nivo izdataka od svih zemalja koje su do sada istražene). Ovo, takođe, može da se objasni većom stopom spajanja porodica, uključujući neobično visok broj ostalih članova porodice (pogledati iznad).

Ova kombinacija dohotka domaćinstva i izdataka rezultira u komparativno niskoj, ali ipak značajnoj, sklonosti ka štednji, između 25% i 26% među bh. domaćinstvima (u poređenju sa 31% do 43% u ostalim zemljama koje su istražene).

Važno je napomenuti da je ovaj nivo neto štednje dodatak na vrijednosti doznaka.

Ukoliko se uključi štedno-investiciona komponenta doznaka u ukupnu kalkulaciju štednje, sklonost ka štednji bh. domaćinstava je oko 26% do 27%. Iako je znatno viša od normalnih štednih stopa njihovih respektivnih zemalja domaćina, ona je još relativno niska u poređenju sa migracionim domaćinstvima iz Republike Moldavije (43.4%), Kosova/SBUN 1244 (37%) i Albanije (32%).

Poređenje vrijednosti doznaka otkriva da sa iznosom od EUR 1,874 na godišnjem nivou bosanska domaćinstva doznaju prosječne iznose kada se oni uporede sa migrantima iz ostalih zemalja koje su istražene do sada, a na nivou koji je konzistentan sa nivoom zrelosti migracionog procesa.

Osim gore navedenog i suprotno većini literature o ovoj temi, približno jedna trećina (29%) tekućih vrijednosti doznaka štedi se ili investira u BiH. Ova štedno/investiciona komponenta tekućih doznaka bh. migracionog domaćinstva je, dakle, blizu regionalnog prosjeka. Ova tema je dalje istražena u sljedećoj sekciji ovog izvještaja.

Interesantno je primjetiti da, kada se respektivna “štedna i investiciona komponenta” doznaka oduzme od svake zemlje koja je istražena, stvarna “potrošna komponenta doznaka” postaje prilično slična. Dok je potrebno više istraživanja, preostala procentualna razlika, ne razlika u apsolutnom smislu, može da ima više veze sa kompozicijom porodice koja ostaje u zemlji porijekla (tj. brojem i odnosom članova familije), kao i sa relativnom kupovnom moći između zemalja porijekla.

Sem toga, važno je primijetiti da 35% migracionih domaćinstava uopšte nije slalo doznake. Ovo je najviši procenat domaćinstava koja ne šalju doznake u regionu. Ponovo, ova karakteristika može biti objašnjena, sa jedne strane, zrelošću migracionog ciklusa (prevashodno vrlo visokim nivoom spajanja porodica u mjestu migracije) i, sa druge strane, relativno slabijim namjerama povratka. To je, takođe, konzistentno sa tendencijom ka većim izdacima u zemlji destinacije. Ovi faktori zajedno ukazuju na visok nivo integracije u zemlji destinacije.

Ovaj relativno visok nivo potrošnje, kombinovan sa prosječnom vrijednošću doznaka, reflektuje se u doznaka/štednja faktoru za BiH, koji je na 4.5 i iznosi 80 procenata faktora za Kosovo/SBUN 1244 i Albaniju.

Dok se individualna stopa štednje domaćinstva može smatrati ispodprosječnom u poređenju sa ostalim zemljama, iznos štednje koji je akumuliran od strane bosanskih migranata još je značajan.

Sa visokim brojem domaćinstava za koja se procjenjuje da su u migraciji (između 480.000 i 536.000), ukupna procijenjena štednja u 2009. je EUR 4,660 miliona.

Ovo je najveći iznos ukupne štednje u poređenju sa regionalnim istraživanjem koje je provedeno u 2008. i 2009. na Kosovu/SBUN 1244, u Albaniji i Republici Moldaviji.

Vi. Zaključci i preporuke

Ključni zaključci

Glani cilj ovog istraživanja je da pruži relevantnim interesnim grupama u Vladi i privatnom sektoru primarne i pouzdane podatke, informacije, analizu i preporuke vezane za: a) ključna migraciona i razvojna pitanja, b) podržavajući na taj način dizajn mogućih interventnih modela i tako c) podržavajući ukupan održivi razvoj zemlje.

Da bi se izvršila unakrsna analiza akumuliranih podataka po zemljama, korišćena je standardna multidisciplinarna istraživačka metodologija, koja podrazumijeva upotrebu međusobno podržavajućih kvalitativnih i kvantitativnih pristupa. S ciljem da se obezbijede neophodne informacije, urađen je pregled dostupne literature, statistike i podataka vezanih za ključna bh. migraciona i pitanja okruženja, kao što su migracioni trendovi, poslovno okruženje i sektor finansijskog posredovanja.

U kontekstu ovog izvještaja, od decembra 2009. do januara 2010. provedena je anketa širokog obima, koja je obuhvatila 1,216 dugoročnih bh. migranata. Ovaj period je bio izabran da bi se prikupio reprezentativni uzorak među velikim brojem dugoročnih bh. migranata koji se vraćaju u BiH tokom tradicionalne sezone praznika.

Podaci koji su prezentovani i analizirani na prethodnim stranicama potvrđuju neke ključne trendove koji su identifikovani među ostalim ZJI, dok postoje razlike kada se oni uporede sa drugim zemljama. Ovi trendovi su bili identifikovani kroz upotrebu analitičkog okvira i integrisane istraživačke metodologije, koja se fokusirala na dugoročne bh. migrante kao jedinstven tržišni segment, da bi se stekao uvid u njihovo migraciono, štedno i investiciono ponašanje. Fokus istraživanja bio je na migracionom domaćinstvu kao primarnoj istraživačkoj jedinici u zemlji destinacije, sa fokusom na njegovim primarnim finansijskim aranžmanima, tj. na ličnim (porodičnim) procesima donošenja odluka.

Kao što je pokazano u prethodnim sekcijama, ključni migracioni cilj mnogih bh. migranata je akumulacija određenog nivoa finansijskog kapitala - često u kombinaciji sa ostalim važnim vještinama i kontaktima dok su u inostranstvu. Slično u ključnim pogledima sa ostalim zemljama koje su istražene, ovo štedno ponašanje bh. migranata rezultira u znatnoj štednji koja se kontinuirano akumulira u gotovini, investicijama i bankarskim sistemima zemalja destinacije. Štaviše, podaci potvrđuju da ova "inozemna" štednja prevazilazi sadašnji nivo doznaka u BiH kada se mjeri tokom istog perioda (tj. 2009) i da se ona akumulira.

Dalja hipoteza je da ovaj akumulirani kapital posjeduje do sada neprepoznatu, ali potencijalno važnu, katalitičku ulogu u ukupnoj razvojnoj strategiji BiH- posebno u kombinaciji sa socijalnim i ljudskim kapitalom koji su bh. migranti stekli i koji bi, možda, željeli da investiraju u realizaciju svojih planova i ideja. Ukratko, u zavisnosti od ključnih faktora koji su svojstveni dinamici cirkularne migracije (bliske veze, mogući povratak, želja da se štedi/investira itd.) i uz pretpostavku da postoje odgovarajući lokalni uslovi (ili da se mogu kreirati), bh. migranti mogu izabrati da transferišu ovu štednju ili dio nje u nekom budućem vremenu.

Temeljna pretpostavka za BiH i ostale ZJE jeste to da, dok će doznake nesumnjivo nastaviti da budu značajne i za zemlju i za domaćinstva koja ih primaju, može se desiti da dobrovoljni transfer i efikasna intermedijacija “zadržane štednje” i štedne komponente tekućih doznaka, naročito u kombinaciji sa socijalnim i ljudskim kapitalom, koji bi, možda, migranti željeli da investiraju u realizaciju svojih planova i ideja, imaju najveći potencijal da budu značajna razvojna šansa.

Kada je dobro shvaćeno i prihvaćeno, zajedništvo cilja (tj. ključni ciljevi vezani za migraciju) kreira šanse i podstičaje za razvoj odgovarajućih zajedničkih okvirnih politika i praktičnih interventnih tehnika. Zbog toga je izazov da se razumiju obim i dinamika ovog migraciono-razvojnog potencijala u kontekstu BiH, kao i sadašnjih ograničenja, te da se na ovoj osnovi identifikuju i uvedu odgovarajuće politike, interventne tehnike i proizvodi. Ovo može biti uzeto u obzir od strane vlada (na domaćem nivou, bilateralno i multilateralno), kao i od strane finansijskih posrednika (odvojeno ili kolaborativno), sa svakim od njih koji djeluju u njegovom respektivnom području interesa.

Od terenskog rada i prethodne analize moguće je povući provizorne zaključke koji se tiču obima, dinamike i ograničenja dugoročne bh. migracije u pogledu gore navedene potencijalne razvojne dinamike. Na bazi ovih zaključaka, ova glava se završava setom preporučenih područja intervencije i preporuka koje su uz to vezane.

Migracioni profil

Kada se BiH uporedi sa ostalim zemljama u regionu sa visokim intezitetom migracije, moguće je identifikovati neke ključne karakteristike koje su zajedničke za sve zemlje ili su pak jedinstvene za pojedinačnu zemlju. Kao što je slučaj sa ostalim zemljama koje su istražene, glavni razlog za odabir zemlje migracije jeste kombinacija “boljih šansi za zapošljavanje/boljeg dohotka” i pitanja socijalnog kapitala (uzajamna pomoć, mreža/grupisanje; vidi tekst ispod). Ne postoji značajna razlika između navedenih razloga u odabiru EU ili zemlje bivše Jugoslavije kao zemalja destinacije.

Glavni sektori zaposlenja bh. migranata su: građevinarstvo, usluge/turizam i proizvodnja. U zemljama bivše Jugoslavije, migranti su nešto više zaposleni u sektoru građevinarstva, a manje u turizmu i proizvodnji kada se to uporedi sa EU zemljama. Dalje, varijacija često zavisi od karakteristika ekonomije zemlje destinacije. Slične koncentracije u ova tri sektora su zajednička osobina među ZJE koje su istražene do danas. Samo mali broj bh. migranata radi u sektoru poljoprivrede.

Većina ispitanika koji borave u EU i zemljama bivše Jugoslavije sebe opisuje, u pogledu svoga obrazovnog nivoa prije migracije i sadašnjeg nivoa obrazovanja, kao “kvalifikovane radnike”.

U poređenju sa ostalim zemljama koje su istražene, postoji značajan broj bh. migranata u srednjem i visokom menadžmentu i profesijama. Sa druge strane, broj migranata koji rade kao nekvalifikovani radnici niži je nego u drugim zemljama ZJE. Kada se uporedi nivo tekuće zaposlenosti (vidjeti grafik 7), moguće je provizorno zaključiti da bh. migranti nisu “nedovoljno zaposleni”.

Postoji slab trend da su migranti u evropskim zemljama bolje obrazovani nego migranti u zemljama bivše Jugoslavije. Sa prosječnom starošću od 41.5 godina u vrijeme intervjuja, bosanski migranti su uglavnom sačinjeni od ekonomski najaktivnijeg dijela populacije.

Kao jedinstven slučaj među istraženim zemljama, izgleda da bh. migranti kao “model migracije” preferiraju da migriraju kao porodična jedinica od najranijih faza (djelimično kao rezultat prinudnog raseljavanja), dok su u Republici Moldaviji i Albaniji, na primjer, u prvim fazama migranti ili muškarci ili žene, u zavisnosti od zemlje migracije i kulturnih razloga, dok se spajanje porodica (ukoliko se desi) dešava kada se oni ustabile u zemlji migracije. Ovo je komponenta troškovnog i menadžmenta upravljanja rizikom na strani bh. domaćinstva i kao takva može indicirati viši nivo inicijalne regularne migracije bh. migranata.

Mali broj bh. migranata pripremio se za migraciono iskustvo na bilo koji način. Nedostatak pripreme je zajednička osobina među zemljama koje su istražene i u slučaju BiH može takođe biti rezultat hitnosti koja je bila rezultat raseljavanja tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji. Za razliku od Albanije, na primjer, postoji malo “kretanja” od “prve” zemlje migracije do sljedeće, sa većinom ispitanika koji su ostali u svojoj prvoj zemlji destinacije tokom cijelog perioda migracije.

Ovi nalazi, zajedno sa povezanim faktorima koji su istraženi, podržavaju impresiju visokog nivoa integrisanosti bh. migranata i relativno zrelog migracionog ciklusa u poređenju sa sličnim zemljama porijekla unutar regiona.

Razumijevanje relativne zrelosti ukupnog bh. migracionog ciklusa važno je zato što može da pruži uvid u sadašnje i buduće migraciono i ekonomsko ponašanje migranata, uključujući moguće namjere povratka. Interakcija između “zrelosti migracionog ciklusa” i “uočenog okruženja za povratak” u BiH dva su povezana trenda koja utiču na nivo današnjih doznaka, kao i na buduće finansijske transfere.

Procjena ovih trendova, u kombinaciji sa razumijevanjem socijalnog i društvenog kapitala migranata koji bi, možda, željeli da investiraju u realizaciju svojih planova i ideja, takođe nam dopušta da procijenimo obim i dinamiku migraciono-razvojnog potencijala unutar bh. konteksta, kao i njegovih ograničenja i prepreka.

Unakrsna procjena zrelosti za različite zemlje urađena je koristeći veliki broj faktora, koji se mogu kvantifikovati, kao i proksi-indikatora, uključujući: nivo regulisanja dozvole boravka u mjestu migracije, nivo formalnih bankarskih relacija, stopu spajanja porodica, znanje lokalnog jezika, kao i relativnu integraciju/prosperitet.

Migranti iz BiH “uspješni” su u onoj mjeri u kojoj uspiju da brzo regulišu svoj status i osiguraju formalno zaposlenje u zemlji migracije. Ukoliko su u braku, cijela porodica migrira ili dolazi do spajanja porodice. U stvari, kompozicija bh. domaćinstva u EU zemljama (četiri člana domaćinstva i 2.1 član koji generiše dohodak u prosjeku) najveća je među zemljama koje su istražene do danas (prema zabilježenim podacima).

Ovi faktori utiču na postojanje velikog dijela domaćinstava koja uopšte ne šalju doznake (35%).⁴⁴ Od domaćinstava koja šalju doznake, većina ih šalje da “podrži roditelje” ili “ostale članove porodice”, sa nešto većim brojem migranata u zemljama bivše Jugoslavije koji šalju doznake da “podrže supružnika i djecu”. Ovo potvrđuje visoku stopu spajanja porodica i konzistentno je sa nalazima iz ostalih zemalja koje su istražene, sa izuzetkom Republike Moldavije, gdje “podrška supružniku i djeci” ostaje dominantna motivacija.

⁴⁴ Ovaj nivo DOM koja ne šalju doznake najviši je u regionu.

Relativna zrelost bosanskog migracionog ciklusa, kao što je opisano iznad, a posebno imajući u vidu visoku stopu spajanja/integracije porodica, reflektuje se u relativno visokim dohocima domaćinstva u zemljama destinacije (EUR 2,864, u prosjeku; ali, kao što je očekivano, znatna razlika postoji između EU/Ostali i zemalja bivše Jugoslavije grupa) u ovom pogledu.

U isto vrijeme, bh. migraciona domaćinstva imaju visok nivo izdataka jer su koncentrisana u zemljama destinacije sa visokim troškovima života. U stvari, ona imaju najviši nivo izdataka od svih zemalja koje su istražene do danas. Ovo, takođe, može biti objašnjeno velikim brojem članova domaćinstava u migraciji.

Ova kombinacija dohotka i izdataka domaćinstva rezultirala je u komparativno nižoj, ali još vrlo primjetnoj neto sklonosti ka štednji među bh. domaćinstvima, između 25% i 26% (u poređenju sa 31% do 43% u ostalim zemljama koje su istražene). "Neto" u ovom slučaju znači da ova "zadržana štednja" ne uključuje vrijednost doznaka koje su transferisane tokom istog perioda.⁴⁵ Ovaj relativno visok nivo potrošnje bh. domaćinstva, u kombinaciji sa nešto većom vrijednošću doznaka, jasno se reflektuje u doznake/štednja količniku, koji iznosi 4.5 i kao takav predstavlja 80 procenata količnika na Kosovu/SBUN 1244 i u Albaniji.

Bosanska domaćinstva šalju prosječan iznos kada se on uporedi sa ostalim zemljama koje su istražene do danas (tj. u prosjeku EUR 1,874 na godišnjoj osnovi).

Sa druge strane i suprotno većini literature o ovoj temi, oko jedne trećine ovih doznaka migranata šteti se ili investira u BiH. Kao rezultat, stvarna potrošna komponenta tekućih doznaka koje primaju domaćinstva u BiH prilično je blizu regionalnog prosjeka u procentualnom smislu. Mada zahtijeva dublju analizu, preostala razlika u vrijednosti potrošnje može biti u vezi sa proširenom kompozicijom porodice koja ostaje u mjestu porijekla (tj. brojem i odnosom osoba koje primaju doznaku), kao i relativnom kupovnom moći između zemalja porijekla.

Ukupno, i kada se uporedi sa ostalim zemljama JIE koje su istražene, dugoročna bh. migraciona domaćinstva relativno su integrisana i time rezultirala postepenim poboljšanjem svoga socio-ekonomskog statusa u zemljama destinacije. Ovo se može vidjeti iz tabele o ključnim finansijskim karakteristikama (vidi tabelu 20).

Kao privremeni zaključak, može se tvrditi da iznos štednje bosanskih migranata ostaje značajan. Zahvaljujući visoko procijenjenom broju bh. domaćinstava

⁴⁵ Ako se štedno-investiciona komponenta doznaka uključi u ukupnu kalkulaciju štednje sklonost ka štednji među bh. domaćinstvima je oko 23.5% do 24%. Dok je ova stopa znatno viša od normalnih štednih stopa njihovih respektabilnih populacija zemlje domaćina, ona je još relativno niska u poređenju sa migracionim domaćinstvima iz Republike Moldavije (42.4%), sa Kosova/SBUN 1244 (36.2%) i iz Albanije (32.0%).

u migraciji (konzervativna procjena je između 480.000 i 536.000), ukupna procijenjena “zadržana štednja” u 2009. je EUR 4.660 miliona. Koristeći jednostavnu ekstrapolaciju tokom skoro dvadesetogodišnjeg migracionog iskustva (od ratova na Balkanu), može se procijeniti da sada ovaj akumulirani kapital iznosi nekoliko milijardi eura.

Takođe, može se predvidjeti da će doznake od sadašnje grupacije dugoročnih migranata najvjerovatnije nastaviti da se smanjuju tokom srednjeg i dugog roka, zahvaljujući strukturalnom sazrijevanju migracionog ciklusa, koji je u toku.

S druge strane, visok nivo “zadržane štednje” koji se sada akumulira u inostranstvu može pružiti šansu za BiH Vladu da bolje obuhvati razvojni potencijal sadašnje i buduće migracije. Rad sa migrantima, privatnim sektorom i, možda, društvenim organizacijama da se privuče transfer, kao i intermedijacija, u najmanju ruku dijela ove štednje mogu povisiti vrijednosti doznaka unutar strukturalno negativnog okruženja. Važnije, uspješni naponi u ovom području povećali bi kvalitet ovih doznaka povećavajući štedno-investicionu komponentu.

Kao što je primijećeno, bilo koji pristup u ovom smjeru zahtijeva da se uzmu u obzir oni trendovi koji su vezani za migraciju i “okruženje za povratak” u BiH a koji utiču na subjekte/donosioce odluka, tj. same migrante. Ovo je tema sljedeće sekcije.

Bh. migranti su prva grupa koja je do sada istražena u regionu Balkana, gdje veliki broj osoba smatra “obezbjedenje penzija” kao svoj najvažniji štedni cilj koji je potrebno ostvariti tokom migracije. Istraživanja u Albaniji, na Kosovu/SBUN 1244 i u Republici Moldaviji indiciraju pitanja kao što su “edukacija djece”, “investicija u biznis” i “kupovina doma” kao dominantne ciljeve štednje.

Kao što je i očekivano, većina bosanskih migranata/štediša redovno štedi svoj novac u zemljama destinacije, gdje znatno koriste usluge bankarskog sistema. S druge strane, bosanski migranti su, generalno, manje optimistični u vezi sa ispunjenjem svoga cilja štednje nego ostale grupe migranata.

Manje od jedne petine bosanskih migranata u EU zemljama drži vrlo mali iznos štednje u BiH. Većina gotovinu u domovima, dok samo mali broj njih koristi štedne i tekuće račune.

Relativna neatraktivnost formalnih bankarskih/štednih opcija u BiH uporediva je ako primijetimo da je ponašanje bosanskih migracionih domaćinstava u smislu korišćenja bankarskih usluga i štednje potpuno različito u BiH nego u inostranstvu.

Ovakva "preferencija za gotovinu" ponovo se reflektuje u pretežno "ručnom" transferu doznaka. U prosjeku, samo 22.5 procenata stvarne vrijednosti finansijskih transfera izvršeno je putem formalnih kanala (tj. banka ili OTN) u 2009. Štaviše, neformalni kanali ostaju preferirano sredstvo transfera novca za ogromnu većinu bosanskih migranata.

Navedene vrijednosti za specifične doznake da se "investira u biznis" ili "akumulira štednja" u BiH takođe su znatno niže nego slične vrijednosti pronađene u Republici Moldaviji, na Kosovu/SBUN 1244 i u Albaniji. Ipak, pošiljaoci doznaka smatrali su da je 31 procenat doznaka koje su poslate iz EU u 2009. bio ili ušteđen ili investiran. Kao logična posljedica, procenat godišnjih doznaka bosanskih migranata u EU zemljama poslat u potrošne svrhe iznosi oko 69 procenata. (Ovaj procenat za migrante u zemljama bivše Jugoslavije iznosi 75 %).

Sadašnja finansijska kriza i ekonomska recesija vidno su uticali na "ponašanje doznaka", i većina migranata u EU i zemljama bivše Jugoslavije poslala je manji iznos doznaka u 2009. Mada nivo doznaka ostaje manje ili više stabilan, postoji mala šansa za značajan oporavak vrijednosti doznaka u 2010. sa pola ispitanika u EU koji očekuju da pošalju isti iznos doznaka u 2010. kao i u 2009.

Povratnički profil

Kao što se može očekivati od migracionog profila koji je naveden u tekstu, prosječni "predviđeni period"⁴⁶ migracije za bh. migrante (31 godina) znatno je duži u poređenju sa ostalim istraženim zemljama. Ponovo, eventualna odluka o povratku zavisi od mnogo međusobno povezanih faktora, primarno uključujući postizanje migracionog cilja, kao i pitanja vezanih sa socio-ekonomskim i regulatornim (tj. povratkom i reintegracijom) okruženjem u BiH.

Ovaj komparativno duži period očekivane migracije potvrđuje zrelost bh. migracionog ciklusa (kompozicija porodice, djeca u školi, integracija itd.). Izgleda da oko polovine migranata žele da se vrati u BiH kao penzioneri, a ne neophodno da zarade za život.

Uprkos tome, broj migracionih domaćinstava sa definitivnom namjerom da se vrati u skladu je sa regionalnim prosjekom (EU, oko 55%, zemlje bivše Jugoslavije, 48%; i ostali, 39%). Sadašnja povezanost sa BiH je moguća namjera povratka može da se potvrdi proučavajući kvantitativne faktore: česta putovanja kući, visok nivo redovne komunikacije, održavanje imovine u BiH, interes za štednju/investicije u BiH i održavanje bankarskih relacija u BiH.

⁴⁶ Predviđeni period je ukupan broj godina, uključujući prošlo iskustvo i buduće očekivanje intervjuisanog migranta.

Za četiri od pet bh. migranata postizanje štednog cilja ostaje primarni uslov koji treba da se ispuni prije nego što se uzme u razmatranje dobrovoljni povratak. Za razliku od ostalih zemalja koje su istražene, za nešto malo više od polovine bosanskih migranata obezbjeđivanje penzionog plana je njihov "primarni cilj", dok je postizanje "ostalih štednih ciljeva" drugi najvažniji lični cilj prije povratka

S druge strane, pitanja okruženja u BiH nastavljaju da igraju značajnu ulogu sa pažnje vrijednim brojem ispitanika koji bi razmotrili povratak ukoliko bi mogli osigurati pristojno zaposlenje ili bi bili uvjereni u otpočinjanje sopstvenog biznisa.

Većina migranata koji žele da se vrate u BiH namjeravaju da se vrate u svoje selo ili mjesto porijekla. Ovaj trend je različit u odnosu na ostale zemlje u regionu, gdje se može uočiti generalni proces urbanizacije (na primjer Albanija, gdje 25 procenata migranata ne planira da se vrati u svoje mjesto porijekla i radije preferira urbane centre). Ovaj fenomen može da potvrdi želju za povratkom kao penzionu opciju.

Investicioni profil⁴⁷

Ukupno gledajući, bh. migranti mogu da se smatraju prilično poduzetnim, sa značajnim brojem (32%) koji imaju investiciju ili namjeravaju da investiraju u svojoj zemlji destinacije. U poređenju sa ovim, relativno mali broj (6%) investirao je u BiH do danas. Od važnosti je da je ovaj nivo prošlih investicija u zemlji porijekla znatno niži nego u ostalim zemljama koje su istražene. Ovaj nalaz potvrđuje zrelost bh. migracionog ciklusa i reflektuje oboje: visok nivo integracije i dugoročne migracione namjere. Izgleda da ovo takođe potvrđuje neatraktivno investiciono okruženje u BiH.

S druge strane i gledajući unaprijed, značajnih 26% svih bosanskih domaćinstava (35% od svih zainteresovanih za povratak u BiH) planira da inicira ili proširi investicije u poslovni projekat u BiH u budućnosti. Dok je značajan u poređenju sa bh. populacijom u cjelini, ukupni nivo investicionog interesa među migrantima za njihovu zemlju porijekla nešto je viši od pola investicionog interesa koji je nađen u vezi sa migrantima iz Albanije, sa Kosova/SBUN 1244 i iz Republike Moldavije. Štaviše, investicione namjere bh. migranata u zemljama bivše Jugoslavije su nešto niže nego ekvivalentni interes migranata u ostalim grupama, možda kao posljedica njihovih nižih nivoa dohotka.

Investicione namjere bosanskih migranata vrlo su slične u pogledu socio-ekonomskih faktora, uključujući dohodak, obrazovanje i sektor zaposlenja, između

⁴⁷ U analitičke svrhe, ispitanici u anketi su podjeljeni u dvije grupe: migrant koji su planirali da investiraju u poslovni projekat, uključujući sector nekretnina, i one one koji nisu imali planove da to urade. Generalno, profile obe grupe su bili vrlo slični.

ostalnih. Interes da se investira u BiH nešto je viši za migrante koji su zaposleni kao radnici (kvalifikovani i nekvalifikovani). Ovo je u pozitivnoj vezi sa njihovim relativno visokim namjerama povratka (dvije trećine ove grupe očekuje da se vrati u BiH).

Velika većina bosanskih migranata koji su intervjuisani slaže se da su vještine i iskustvo koje su stekli tokom migracije uticali na njihov investicioni interes. S druge strane, broj godina koje su već provedene u migraciji samo utiče na nivo investicionog interesa u marginalnoj mjeri, kao što je slučaj i sa zemljom destinacije koja je izabrana. Kada se uporedi bračno stanje ispitanika sa investicionim interesom, namjere su vrlo slične; ipak, žene ispitanice pokazuju manji ukupni interes za investiranje u BiH.

Oslikavajući njihove bliske veze sa BiH, migranti koji planiraju da investiraju u BiH poslali su više nego dupli iznos doznaka od migranata koji nemaju takve namjere (u 2009). Kao logična posljedica, skoro jedna polovina (47%) migranata koji ne planiraju da imaju poslovne investicije u BiH takođe nisu slali doznake u 2009.

Migranti koji su investirali u biznis u BiH u prethodnom periodu imaju veću vjerovatnoću da to urade i u budućnosti.

Izgleda da ovo ukazuje da su migranti iz BiH rano donijeli odluku ili da se vrate (ili možda investiraju) ili, u stvari, migriraju (i ne investiraju, šalju doznake itd.).

Kao što je ranije navedeno, postizanje ličnih ciljeva štednje strogo je povezano sa namjerama povratka bh. migranata; obezbjeđivanje penzionog plana glavni je uslov za migrante prije nego počnu razmatrati povratak u BiH. Ne postoji značajna razlika između potencijalnih investitora i onih koji to nisu u ovom pogledu.

Slično, stvarni ciljni nivoi štednje između migranata sa investicionim namjerama i onih bez konzistentni su - oko EUR 95,000. Ovaj "štedni cilj" je znatno niži za albanska i kosovska/SBUN 1244 migraciona domaćinstva i bliži cilju moldavskih migracionih domaćinstava. Interesantno, migranti koji planiraju neku poslovnu investiciju u BiH u budućnosti su manje optimistični u postizanju svojih štednih ciljeva nego migranti bez takvih namjera.

Investicije na mikro-nivou i u MSP favorizovane su u sljedećim sektorima: veletrgovina (uključujući prodavnice, barove i kafee), nekretnine, proizvodnju, poljoprivredu i turizam. Sektor investicionog interesa uslovljen je zemljom destinacije, sa migrantima u zemljama bivše Jugoslavije koji su malo više zainteresovani za proizvodnju, poljoprivredu i turizam, dok EU bazirana migraciona domaćinstva nešto više preferiraju veletrgovinu i nekretnine.

Oslikavajući njihove sektorske i investicione ambicije malog obima, bosanski migranti preferiraju da investiraju uglavnom individualno ili u partnerstvu sa članovima porodice. Međutim, procenat migranata koji planiraju da investiraju u partnerstvo sa prijateljima viši je nego u ostalim zemljama regiona. Ovo može ukazivati na relativno visoku socijalnu koheziju u BiH.

Nasuprot drugim studijama, koje pokazuju određeni proces urbanizacije među potencijalnim migrantima investitorima, ogromna većina bh. migranata sa investicionim interesom planira da to uradi u mjestima svoga porijekla. Ova namjera potvrđuje ukupnu ambiciju povratka, gdje podaci pokazuju da ogromna većina migranata sa namjerom povratka namjerava da se vrati u selo ili grad porijekla.

Za potencijalne investitore, pristup odgovarajućem kreditu ostaće važno pitanje sa velikim brojem migranata koji planiraju da podrže svoje investicije kroz jedno ili više drugih sredstava, kao što su bankarski zajmovi. Mikrokreditne organizacije su interesantnije za migrante sa prebivalištem u zemljama bivše Jugoslavije.

Generalno, ambicija pozajmljivanja odražava investicione namjere i kratkoročne ambicije, tj. primarno trgovinski kredit. Ovo može da odražava sadašnju dostupnost kredita na tržištu, sa vrlo malim brojem dugoročnih zajmova koji su dati u današnje vrijeme.

Može se zaključiti da postoji posebna veza između namjera povratka, investicionog interesa i ponašanja doznaka. Ovo može da potvrdi hipotezu da se veliki broj bh. migranata može smatrati stalnim migrantima. Druga grupa zadržava namjeru i ponašanje vezano za eventualni povratak, ali ovaj povratak zavisi od obezbjeđivanja njihovog penzionog plana.

Kao što je očekivano, bh. migraciona domaćinstva pretežno su štediša, mada je skoro jedna trećina investirala u zemljama destinacije ili planira da podrži ekonomiju porijekla u određenom obimu (sa sitnom trgovinom itd.) ako ne uspiju da u potpunosti ostvare štedne ciljeve (tj. osiguranje penzionog plana).

Drugim riječima, bh. migranti planiraju da investiraju u biznis da bi podržali svoj inače nedovoljan penzioni plan.

Uloga društvenog kapitala

Društveni kapital je igrao važnu ulogu u svakoj fazi bh. migracionog iskustva/ciklusa. Kao i sa ostalim zemljama koje su studirane, uzajamna pomoć koja dolazi iz ovih socijalnih mreža igra krucijalnu ulogu u pomoći bh. migrantima da upravljaju rizicima vezanim za migraciju, smanjivanju finansijskih troškova ili maksimiziranju dobiti.

Uticaj mreže podrške može da se uoči od planiranja odlaska, preko procesa migracije do produženog perioda migracije. Više od četiri petine bosanskih migranata migriralo je u zemlje gdje su imali mrežu podrške, rodbinu ili prijatelje i jednak broj je naveo da su se oslonili na ovu mrežu da im pomogne sa ključnim aspektima migracionog procesa-uključujući nalaženje posla (65%) i mjesta stanovanja.⁴⁸

Kao rezultat, znatan broj bosanskih migranata u zemljama bivše Jugoslavije i EU obezbijedio je posao prije odlaska.

Socijalna mreža je ojačana blizinom u mjestima boravka, sa ogromnom većinom (do 90%) migranata koji borave blizu drugih migranata iz njihovog mjesta porijekla (grad, selo itd.) i blizinom radnog mjesta, sa prosjekom od 70 procenata migranata koji rade sa ostalim migrantima iz mjesta porijekla.

⁴⁸ Postoji jasan trend da bosanski migranti koji borave u zemljama bivše Jugoslavije počivaju više na njihovim mrežama da im pomognu prilikom inicijalne migracije, nego migranti koji borave u EU/Evropi.

Osim visokog nivoa društvenog kapitala između migranata, bosanska domaćinstva održavaju jake veze sa svojim porodicama, prijateljima i komšijama u Bosni. Ovo je najočiglednije ukoliko se posmatraju redovne posjete kući. Do tri četvrtine bosanskih migranata u ostalim zemljama bivše Jugoslavije posjete BiH tri ili više puta u toku godine, većinom oko Vaskrsa i Božića i tokom ljeta. Bosanski migranti u EU/evropskim zemljama posjete BiH ne toliko često, ali takođe tradicionalno u ovim periodima. Bosanski migranti u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Australiji vraćaju se u BiH znatno rjeđe (61% indicira jednom ili manje tokom godine) ili ekskluzivno u julu.

Izgleda da su bosanski migranti bogati u horizontalnom kapitalu, ali siromašni u strukturalnom društvenom kapitalu, koji se odnosi na organizacije i formalne mreže koje olakšavaju zajedničke akcije. Mada asocijacije migranata i dijasporne postoje, izgleda da je njihova uloga i važnost u migracionim zajednicama u EU i zemljama bivše Jugoslavije ekstremno ograničena. Empirijski podaci pokazuju da je manje od jednog procenta migranata učlanjeno u neku organizaciju dijasporne.

Generalni zaključci

Bh. migraciju karakteriše visok nivo integracije na strani bh. migranata i relativno zreo migracioni ciklus, kada se uporedi sa sličnim zemljama porijekla u regionu. Migracioni proces iz BiH je sveobuhvatan, uključujući jednako žene i muškarce. Migranti su, tipično, iz relativno bogatijih domaćinstava i uživaju određeni iznos društvenog kapitala koji je krucijalan u upravljanju migracionim procesom, uključujući maksimizaciju dobitaka i minimizaciju rizika. Oni su, generalno, kompletirali srednje obrazovanje, a mnogi imaju visoko obrazovanje. Oni su nagnani (i do određenog stepena “zadržani”) u inostranstvu da bi ublažili siromaštvo, nezaposlenost, male zarade ili loš kvalitet života u domovini.

Jedan veliki dio dugoročnih bh. migranata u stvari bi se mogao smatrati “emigrantima” sve dotle dok je njihova namjera povratka slaba ili nepostojeća. Druga velika grupa su vrlo dugoročni migranti sa namjerom da se vrate, ali u dalekoj budućnosti. Treća grupa migranata može da izabere povratak kući za stalno ili kada ispune svoje migracione ciljeve ili preferiraju život u domovini. Neki migranti su migrirali sa namjerom da prikupe kapital koji bi im poslužio da započnu svoj biznis. Ostali su, možda, ostvarili određeni iznos štednje i stekli nove vještine koje im omogućuju da se samozaposle. Sa druge strane, vjerovatno je da će većina povratnika koji nisu penzioneri biti u potrazi za zaposlenjem u lokalnoj bh. ekonomiji. Ukoliko su ovi procesi ne uspiju, oni će, možda, željeti da emigriraju nekad kasnije.

Sadašnje potrebe ovih triju neprecizno definisanih grupa migranata su da održe kontakt sa domovinom i pošalju novac kući sigurno i jeftino. Potrebe zadnjih dviju

grupa mogu da se prošire da bi obuhvatile: a) opciju korištenja njihove štednje u BiH i b) povratka kući radi penzionisanja, pronalaska posla ili investiranja.

Bh. migranti održavaju bliske kontakte sa mjestom porijekla. Neki od njih mogli bi biti zainteresovani za investiranje dijela svoje zadržane štednje u ostvarljive šanse u BiH, posebno ako one obezbjeđuju povrat na investicije koji je veći nego što bi mogli da zarade negdje drugo i kompenziraju za preuzeti rizik. Međutim, moguće je da su mnogi migrirali sa ovim posebnim ciljem na umu.

Kao što je navedeno u uvodu ovog izvještaja, izgleda da prethodna diskusija potvrđuje da je unutar bh. konteksta, kao i u drugim studijama, moguće identifikovati komplementarna područja između potreba bh. ekonomije i potencijalnih resursa bh. migranata i finansijskim tokovima vezanim za migrante.

Prethodno istraživanje takođe indicira šanse za mobilizaciju finansijskih resursa stečenih kroz bh. migraciju. One mogu da se sumiraju kako slijedi:

- Dok su uspješni i vrlo dobro integrisani u svojim zemljama destinacije, većina bh. dugoročnih migranata zadržava strogu privrženost za zemlju porijekla i veliki broj izražava interesovanje za povratak i investiranje jednom kada je prikupljen dovoljan kapital (da li će oni, u stvari, to i da urade drugo je pitanje i zavisi od velikog broja ličnih faktora i podsticaja, kao i od faktora i podsticaja okruženja).
- Štednja migranata - da li je zadržana u zemlji destinacije ili akumulirana u zemlji porijekla kao komponenta doznaka - reprezentuje dvije značajne grupe sredstava koje, uz pomoć odgovarajućih podsticaja, jamstava i regulatornog okvira, mogu da budu usmjerene prema formalnoj štednji i investicionim šansama u BiH.
- Može se predvidjeti da će štednja i interes za lokalne investicije porasti u srednjem i dugom roku.
- Dok bh. migracioni ciklus nastavlja da sazrijeva, doznake koje se šalju u investicione svrhe će da se smanjiti.
- Veći dio dohotka koji je stečen putem migracije biće usmjeren prema štednji i investicijama - ili kao zadržana štednja ili investicije u zemlji destinacije, ili kao transferi migranata.
- Ovaj porast štednje odigraće se u makroekonomskom i poslovnom okruženju unutar BiH, koje će nastaviti da se poboljšava, dozvoljavajući više šansi za razvoj ostvarljivih štednih i investicionih proizvoda.

Razvojni izazov je da se zadovolji potražnja za finansiranjem kreiranja velikog broja poslova (za one koji nisu zainteresovani za samozaposlenje, preduzetništvo ili aktivnosti koje generišu dohodak), prepoznajući i iskorištavajući štedne i investicione aspiracije migranata. Ovaj uzajamno koristan odnos može biti olakšan ako se migrantima ali i ostalim investitorima obezbijede investicione i štedne šanse vezane za njihove potrebe (i koje su od direktnog značaja za migrante, osobe koje od njih zavise i za njihove zajednice).⁴⁹ Ovaj pristup trebao bi da je komplementaran sa javnim i privatnim interesnim grupama koje su trenutno uključene u razvoj SMP i pružanje kredita.

Većim dijelom, rezultati naše ankete komplementiraju postojeću literaturu utoliko koliko primaoci doznaka primarno koriste "tekuće doznake" da bi povećali potrošnju svoga domaćinstva prije nego da uštede ili investiraju u biznis ili ostala proizvodna sredstva.

Sa druge strane, naši rezultati takođe ukazuju na sklonost ka štednji na nivou migracionog domaćinstva i domaćinstva koje prima doznake. Sem toga, i za razliku od generalne populacije u BiH, velika većina dugoročnih migranata ima iskustvo sa bankarskim sistemima njihovih respektivnih zemalja domaćina i povjeravaju svoje uštede ovim finansijskim posrednicima. Prezentovani podaci takođe indiciraju znatan srednjoročni i dugoročni potencijal za povratak bh. migranata, koji sa njima donose i znatan ljudski i društveni kapital koji su akumulirali u zemljama migracije.

Ovo je kontekst u kojem treba da budu istražene mjere koje olakšavaju i stimulišu upotrebu migracionih finansijskih tokova u produktivne investicije. Kao što je navedeno u glavi V, bilo kakva intervencija tog tipa treba da bude bazirana na dva ključna preduslova okruženja:

- Prvo, kontinuirano slijeđenje zdravih makroekonomskih mjera i političkog, međuetničkog procesa koji potiče stabilnost, rast i razvoj u BiH samoočigledni su i neophodni preduslovi za povećanje toka migracionih transfera i njihovog kanalisanja ka produktivnoj upotrebi (tj. formalna štednja i produktivne investicije).
- Drugo, kao nastavak prvog preduslova, okvir politika i mjera koje direktno adresiraju problem migranata i uvjerava ih, kao i njihova domaćinstva u BiH, da će imati koristi od transfera i, možda, investiranja većeg dijela njihovih finansijskih resursa u štedne proizvode ili produktivne investicije u BiH.

⁴⁹ Kao što je primijećeno u nekoliko navrata, poboljšanje političkog i poslovnog okruženja preduslov je za bilo koju intervenciju s ciljem maksimiziranja štednog i investicionog uticaja doznaka. U BiH, prioritet može da bude stavljen na efektivniju sprovedbu mjera i regulacija koje već postoje.

Jasno, inicijative u ovom području treba dalje da budu bazirane na jasnom raspoznavanju da su doznake, migracioni transferi i investicije privatni transferi i da štednja pripada migrantima i njihovim porodicama, čiji je primat izbora lokacije štednje od najvećeg značaja.

Ova studija je provedena skoro paralelno sa studijama u odabranim zemljama JIE. Istražujući moguća sredstva promocije pozitivnih aspekata migracije, posebno njenu relaciju između razvoja i migracionih finansijskih tokova, namjera ove studije je bila da istraži fenomene koji nadilaze diskusiju o doznakama. Ali, kao što iskustvo i dokazi pokazuju, čak su i tekući tokovi doznaka i njihove upotrebe, kad su u relaciji sa pitanjima migracije i razvoja, neraskidivo povezani sa velikim brojem dodatnih faktora iz područja politike, uključujući migracioni menadžment, makroekonomska i mikroekonomska okruženja, Vladine prioritete, kapacitete i politiku, finansijsku intermedijaciju i mikrofinansije, kao i ponašanje migracione štednje i investicija, između ostalog.

Prepoznajući da je kombinacija nacionalnih tržišnih faktora i migracionih istorija/trendova jedinstvena za BiH i da postoje duboke razlike između bh. migracionih faktora i onih u ostalim zemljama regiona, u određenom pogledu ovaj istraživački rad dolazi do sličnih zaključaka i preporuka do kojih dolaze i paralelne istraživačke studije. Ključni među njima su sljedeći:

- Doznake su samo jedan, mada značajan faktor u kompleksnoj grupi pitanja koja direktno utiču na migraciju i razvoj. Ovaj kompleks faktora će nastaviti da značajno oblikuje migraciju i razvojni kontekst između BiH i destinacionih zemalja u desetljećima koja dolaze.
- Postoji generalni nedostatak koherentnih politika u vezi sa migracijom i razvojem, sa migrantima/dijasporama koji su zanemareni kao potencijalni agenti ekonomskog razvoja u javnoj sferi, kao i nedostatak strategije u razvoju proizvoda i usluga (i marketinških aktivnosti unutar šireg finansijskog sektora).
- Uprkos enormnom potencijalnom uticaju, pozitivnom i negativnom, ovih fenomena na BiH (kao i na druge ZJI), postoji iznenađujuće malo pouzdanih podataka o ovim temama i nedovoljan broj istraživanja je preduzet da bi se maksimizirao potencijal doznaka i migracije ili adresirala ova potencijalna šansa.
- Kao i u prethodnoj IASCI/IOM studiji o BiH,⁵⁰ ovi nalazi potvrđuju da, iako interesne grupe u BiH prepoznaju nužnost maksimizacije pozitivnih uticaja

⁵⁰ IASCI/IOM (2009) Maksimiziranje razvojnog uticaja finansijskih tokova i investicija vezanih za migraciju iz Austrije u Bosnu i Hercegovinu.

migracije i minimizacije njenih negativnih aspekata, ipak ne postoji operativni nacionalni program za upravljanje migracijom ili za upošljavanje resursa dijaspora u službi održivog razvoja. Veća institucionalna koherentnost mogla bi da se postigne usvajanjem okvirnih politika, dizajniranjem vladinih koordinacionih mehanizama i unapređenjem analitičkog kapaciteta. Preporučena područja intervencije uključuju podršku formulaciji politika i jačanje državnih institucija odgovornih za migraciju i razvoj. Prikupljanje preciznih statističkih podataka i informacija o doznakama, migraciji i dijaspori esencijalna je komponenta u unapređivanju analitičkog kapaciteta i podršci rizičnim intervencijama u javnom i privatnom sektoru.

- Istorija uništenih bankarskih sektora i izgubljene uštede, zajedno sa okruženjem rastuće postdejtonske političke paralize je dovela je do toga da su zajednice u domovini i migranti/dijaspora vrlo nepovjerljivi u finansijski sektor i Vladinu supervizijsku ulogu.
- Napore za povećanjem razvojnog uticaja migracionih finansijskih tokova treba direktno adresirati na ovaj nedostatak povjerenja, kao i strukturalne slabosti finansijskog sistema u vezi s tim. Korist se može vidjeti u podršci nacionalnim diskusijama i komisijama o migraciji, rezultirajućim finansijskim tokovima i razvoju koji bi se fokusirao na donošenje politika, koordinirao inicijative i potpomogao ozbiljnu javnu debatu o migraciji.
- Glavni razlog za raširenu upotrebu kanala neformalnog transfera nije u (i u određenom nivou, štednje) nedostatku brzih/jeftinih mogućnosti transfera. Migranti imaju više ličnih razloga za ručno prenošenje svojih doznaka, uključujući prethodne gubitke uštede i nepovjerenje koje je pomenuto u tekstu iznad. Ostali faktori su geografska blizina mnogih važnijih zemalja u pogledu vrijednosti doznaka i činjenica da prenošenje novca kući pruža jedan oblik "dodatnog društvenog kapitala", koji nije dostupan kroz bezlične kanale.
- Kao rezultat, preporuke prevazilaze doznake u adresiranju onih faktora koji mogu pomoći da se uposle migracioni/dijasporini resursi, u širem smislu, u podršci maksimiziranju razvojnog potencijala migracije.
- Rani naglasak može biti stavljen na stvaranje odgovarajućih fondova da bi se promovisalo kolektivno prikupljanje resursa dijaspora za infrastrukturne projekte i projekte zajednice na lokalnom nivou. Istraživanje potvrđuje da su migracione/dijasporine zajednice zainteresovane za unapređivanje blagostanja njihovih rodničkih sela. U ovom pogledu, preporuke se fokusiraju na podršku individualnim projektima, radije nego na osnivanje velikih fondova.

- Prethodne i paralelne studije potvrđuju da su migranti “umorni od ‘jednostavnog’ davanja novca”, sa mnogima od njih koji su pružali podršku osobama koje zavise od njih i svojoj domovini godinama ili čak desetljećima. Promjena ka aktivnom olakšavanju štednje/investicija u privatnom sektoru domovine može se posmatrati kao dugotrajnija i realističnija jer dopušta migrantima da potpomognu domovinu, a da takođe imaju korist od prinosa na njihovu investiciju, umjesto samo obezbijedivanja čistih donacija. U vezi sa ovim, poznato je da postoji velika vjerovatnoća da će u velikom broju slučajeva preduzetnici migranti ili investitori preuzeti dodatne rizike inherentne za privatni sektor njihove domovine, a koje ostali investitori ne bi preuzeli.
- Ova studija potvrđuje prethodnu IASCI/IOM studiju u onoj mjeri u kojoj postoji jedno glavno ograničenje i razlika u navedenim ciljevima migranata. Generalno, migranti mogu koristiti sljedeće direktne investicione kanale: u novo preduzeće, u postojeće preduzeće ili u biznis koji je u procesu privatizacije. Ovi investicioni kanali mogu da budu rizični i neinteresantni migrantima pošto oni mogu biti nespremni da se vrate da bi upravljali svojim investicijama u sadašnjem momentu, ili u srednjem roku. Ova dilema je ozbiljna kočnica za investiranje. Naglasak zbog toga treba biti stavljen na podršku i razvoj proizvoda tržišta kapitala, kao što su akcije i dužnički fondovi ili obveznice, koje dopuštaju migrantima da investiraju indirektno - sa proizvodima i uslugama koji su posebno namijenjeni potencijalnim investitorima iz dijaspeore koji žive u inostranstvu i namjeravaju da tamo ostanu u doglednoj budućnosti.
- Mogućnost profita mogla bi da bude privlačna ovoj kategoriji migranata. Takvi instrumenti mogu uključiti depozitne certifikate, akcije i dužničke fondove, obveznice ili osiguranje doznaka, koji su izdati od strane pouzdanog posrednika da bi se podigao dužnički kapital, finansirali razvojni projekti (tj. za infrastrukturne projekte) i kreirali poslovi.
- Kao dodatna korist, potencijalno značajnu inicijativu mogu predstavljati veće kreditne sume, podržane kroz vezu sa redovnom ugovorom vezanom štednjom, kroz uvođenje inovativnih štednih šema i kreditnih proizvoda zasnovanih na doznakama.. Ovo bi takođe donijelo korist finansijskom sistemu, povećavajući tok depozita koji se mogu predvidjeti.
- Mikrofinansijske organizacije se mogu posmatrati kao institucije koje imaju važan doseg, posebno u ruralnim područjima, i zato su najbliže većini primalaca doznaka. Ali oni trebaju tehničku pomoć i podizanje kapaciteta da bi uspješno ponudile štedne/investicione proizvode relevantne za migrante.

Ukratko, razvojni uticaj migracije imao bi veliku korist od razvijenijih finansijskih sistema, kao i od raspoloživosti različitijih, pouzdanih proizvoda i usluga za migrante, primaoca doznaka i generalnu populaciju. Preporučuje se da se Vlada BiH angažuje u projektima sa komercijalnim finansijskim institucijama da bi se proširio asortiman proizvoda i usluga, uključujući razvoj posebnih odjeljenja, kapaciteta i instrumenata, zajedno sa namjenskim marketinškim strategijama, da bi se podigao nivo svijesti o njihovim proizvodima unutar dijaspore i obezbijedile usluge bolje dizajnirane po mjeri njenih članova.

Ključne preporuke

Područja intervencije

Ukratko, i sa ukupnim ciljem obezbjeđivanja načina za bh. migrante i korisnike njihove pomoći da transferišu doznake i štednju od zemlje destinacije u BiH, i iz neformalnih u formalne kanale, naša preporučena područja djelovanja mogu biti grupisana pod sljedećim smjernicama:

- Obezbijediti više istraživanja i prikupljanja pouzdanih informacija o migracionim finansijskim tokovima i razumijevanju migranata kao specifičnog tržišnog segmenta, sa posebnom pažnjom na: a) podršci njihovim prioritetnim ciljevima i b) privlačenju migracionih transfera unutar konteksta i potencijala koji su pruženi od strane evoluirajućeg procesa povratka.
- Podržati širenje i produbljivanje bh. tržišta finansijskog posredovanja u vezi sa migrantima kao specifičnim tržišnim segmentom, ohrabrujući razvoj relevantnog okvira za mjere i regulaciju, kao i zacrtanog nivoa svijesti među ključnim donosiocima odluka u privatnom i javnom sektoru.
- Podržati lične ciljeve migranata putem obezbjeđenja relevantnih proizvoda vezanih za doznake, štednju i investicione proizvode, kao i usluge i intervencije u vezi s time. Proizvodi i usluge relevantni za migrante mogli bi da pokriju cijeli migracioni ciklus počev od perioda prije odlaska, preko migracije i povratka, ili određene aspekte istog. Na primjer, oni mogu da uključe: finansijsku edukaciju i kurseve jezika prije odlaska, kreditne linije, kratkoročne, srednjoročne i dugoročne štedne proizvode (vremenske depozite, obveznice, itd), investicione organizacije (penzije, trustovi, zajednički fondovi, društveni investicioni fondovi itd.), razvoj biznis-plana i vezanih usluga, kao i finansijske pakete za uspostavljanje i podršku biznisu, između ostalog.
- Razvoj komplementarnosti između javnih i privatnih agenata koji su uključeni u finansijsku regulaciju, ekonomski razvoj marginalnih regiona u BiH, razvoj MSP, obezbjeđenje kredita i migracioni menadžment. Cilj treba da bude da se direktno i na praktičan način proširi i produbi finansijska intermedijacija i

da se tako privuku doznake i zadržana štednja ka finansijskoj intermedijaciji i produktivnim investicijama.

Za detaljnije objašnjenje ovih preporučenih područja intervencije, molim da pogledate aneks II.

Maksimiziranje efikasnosti i uticaja bh. kontribucija migracije/dijaspore, uključujući ljudski, društveni i finansijski kapital, može ublažiti efekat smanjenja obima doznaka u kratkom roku i podržati ključne Vladine prioritete, kao što su održivi razvoj i efektivni menadžment proces (kao što su povratak, integracija i korist od znanja prikupljenog tokom migracije) u dugom roku.

Sistematski pad doznaka u BiH, koji je sada ubrzan globalnom krizom,⁵¹ čini korake kakvi su preporučeni u ovom dokumentu izazovnijim i važnijim. Ipak, stečeno iskustvo pokazuje da je očigledno da bh. Vlada treba da preuzme koordinacionu ulogu, kao i vlasništvo nad tehničkim kapacitetom koji je sposoban da obezbijedi takvu podršku. Domaći kapacitet, koji je podržan od relevantnih specijalizovanih agencija, treba da bude sposoban da poveća razvojni uticaj kontribucija od strane migracije/dijaspore: identifikujući i popunjavajući značajne informacione praznine, osiguravajući da su buduće inicijative u javnim i privatnim sferama komplementarne i dovoljno koordinisane na međuministarskim, međuentitetskim i međuagencijskim nivoima, i inicirajući prioritetne inicijative i odgovarajuće pilot-projekte koji uzimaju u obzir interese relevantnih javnih i privatnih interesnih grupa, a ne samo migranata.

Bh. migranti i dijaspora imaju potencijal da podrže svoju domovinu na druge načine i dodatne mjere treba da budu istražene. Na primjer, može se zamisliti uloga dijaspora u bh. procesu integracije u EU podizanjem nacionalnog imidža u inostranstvu putem kulturnih, intelektualnih i sportskih aktivnosti, te u doprinosu istraživačkom i tehnološkom razvoju.

Bh. migranti i dijaspora takođe čine značajan doprinos turističkom sektoru zemlje. Potrebno je naglasiti da više napora treba da se preuzme da bi se iskoristile potencijalne koristi od povratka kvalifikovanih građana BiH, sa prošlim IOM/IASCI istraživanjem koje pokazuje da "odliv mozgova" ostaje značajan problem za BiH.

Generalno, postoji niz alternativnih pristupa za efektivnije angažovanje migranata/dijaspore u razvoju zemlje i ublažavanju negativnih posljedica migracionih procesa. Bez pokušaja da se opišu svi od njih ili unaprijed odredi koji od njih bi bili najpodesniji za bh. situaciju, pružena je jedna ilustrativna lista:

- Pojedine zemlje su ustanovile specifične podsticaje da bi privukle dijasporu: Portugal je, na primjer, ponudio oslobađanje od poreza za kupovinu nekretnina,

⁵¹ Očekuje se da će doznake u Albaniju da padnu za 5 do 8 procenata u 2009 kao rezultat globalne krize.

dok su Izrael i Indija izdali specijalne vladine obveznice. Oslobođanje od poreza je bilo upotrijebljeno da bi se podstakao povratak (tj. porezi na sredstva) ili investicije (tj. porezi na investiciona dobra).

- Određene mjere mogu biti poduzete od vlada i ponuđača finansijskih usluga da bi se unaprijedio razvojni uticaj doznaka: na primjer, institucije mogu prihvatiti doznake kao regularni tok dohotka koji služi kao garancija za podršku zajmovima koji su uzeti od strane porodica koje primaju doznake.
- Takođe je moguće raditi i sa primaocima doznaka da bi se poboljšala njihova upotreba štednje i doznaka: na primjer, IASCI i IOM rade sa bankama u Albaniji, na Kosovu/SBUN 1244 i u Republici Moldaviji da bi poromovisale prednosti štednje u domovini i investicione opcije.
- Da bi se uposlio ljudski kapital dijaspor, zemlje su otpočele promotivne programe permanentnog ili stalnog povratka kvalifikovanih građana, pomažući organizacijama dijaspor da kreiraju profesionalne mreže, specijalno za profesionalce koji rade u oblastima obrazovanja i zdravlja.
- “Asocijacije rodnog mjesta” ili grupe dijaspor koje potiču iz jednog grada ili regiona, koje djeluju zajedno da bi održale veze sa ili materijalno podržale određeni grad ili region, dale su važan doprinos na lokalnom nivou.
- Postojali su uspješni programi za promociju društvenog investiranja, kao što je meksički “tri za jedan” program, u kojem su migraciona sredstva za razvojne projekte uparena sa federalnim, državnim i opštinskim grantovima. U JIE, Vlada i nacionalna banka Crne Gore kreirale su Fond dijaspor koji obezbjeđuje dodatna sredstva za odabrane inicijative za promociju povratka kvalifikovanih migranata i investicije.
- Poslovni klubovi ili mreže mogu da privuku investitore iz zemalja domaćina da investiraju u domovinu (tj. indijska dijaspora je osnovala uspješnu poslovnu mrežu indijskih preduzetnika).

Postoji nekoliko preduslova za uspostavljanje uspješne saradnje između BiH i njene značajne migracione populacije - od kojih je najvažnije okruženje međusobnog povjerenja. Kao što je primijećeno u više navrata, podaci pokazuju da bi među populacijom bh. štediša i preduzetnika mnogi mogli napraviti velike investicije u bh. biznis, ali veliki broj ne vjeruje u poslovno okruženje u BiH, kao ni u državne i entitetske institucije. Kao i svaki drugi investitor, migranti zahtjevaju dobre investicione projekte i efektivnu administracionu proceduru.

Obezbeđivanje efektivne participacije i širenje informacija među migrantima i njihovim porodicama o dostupnim investicionim šansama i podsticajima zato je neophodan uslov za uspješnu mobilizaciju migracionih resursa. Putem MLJPI, Vlada BiH treba da bude sposobna da sistematski prenese dijaspori i drugim ključnim interesnim grupama prirodu interesa Vlade u konstruktivnom angažovanju sa migracionom populacijom. Kao što je preporučeno iznad, MLJPI treba da obezbijedi kontinuirani tehnički kapacitet pomoću kojeg Vlada može da se angažuje u ličnim ili virtuelnim konsultacijama sa organizacijama dijaspore, migrantima i drugim interesnim grupama koje su voljne da participiraju u pitanjima i inicijativama o razvoju. Izražena mišljenja treba da budu prikupljena od strane MLJPI i prezentovana na relevantnim forumima i savjetovanjima, na taj način omogućujući dijaspori određenu vrstu virtuelne konsultativne i participatorne uloge.

U pogledu novih pristupa i istraživačkih nalaza iz jednog od prethodnih istraživanja, Kancelarija koordinatora Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS), ekonomske i aktivnosti okruženja i IOM misija u Beču zajedno su organizovale regionalnu konferenciju u decembru 2009.⁵² Konferencija je održana da bi se predstavila i diskutovala uloga različitih interesnih grupa u potpomaganju reinvestiranja migracione štednje i ekonomske reintegracije u zemljama porijekla, kao jednog od sredstava za jačanje doprinosa migracije održivom razvoju. Konferencija je uključila formalne prezentacije i diskusije za okruglim stolovima, kao i neformalne radne grupe, što je dovelo do formulacije liste zaključaka. Radne grupe su bile podijeljene u četiri kategorije:

- (1) Uloga Vlade - uključivanje migracije u nacionalne razvojne strategije u zemljama porijekla i zemljama destinacije;
- (2) Uloga centralnih banaka - unapređivanje reinvesticija od strane zajednica dijaspore;
- (3) Proizvodi komercijalnih banaka u zemljama porijekla za građane koji nisu residenti - posebno namijenjeni migrantima;
- (4) Asocijacije migranata - doseg i komunikacija sa dijasporom u zemljama porijekla; koristima od investiranja i ulozi međunarodnih organizacija u podršci ekonomske revitalizacije i generisanja zaposlenja putem angažovanja dijaspore i povratka kvalifikovanih građana sa investicionim kapacitetom.⁵³

⁵² Konferencija pod nazivom: Migracione investicije, povratak i ekonomska reintegracija za razvoj u jugoistočnoj Evropi i centralnoj Aziji.

⁵³ Četvrta kategorija uključuje zaključke radnih grupa (4) i (5).

Predstavnici vlada, komercijalnih i centralnih banaka, asocijacije migranata i međunarodne organizacije razmijenili su mišljenja, odražavajući širok spektar iskustava i operativnih stajališta. Preporuke koje su donesene reflektuju ideje koje su urodile plodom u nekim slučajevima i učesnici su bili pozvani da te ideje prilagode i primjene u oblastima za koje oni smatraju da su one relevantne. Vođeni nalazima i analizom iz ovoga dokumenta, odabrane preporuke, specifične za bh. iskustvo, navedene su ovdje:

Fokusiranje na razvojni potencijal svojstven štednji migranata novi je pristup i kao takav je tema koja zahtijeva dalje istraživanje. Identifikacija najboljih praksi i dalje istraživanje o specifičnim migracionim zajednicama su potrebni da bi se analizirali obrasci migracione štednje, a posebno prikupio materijal koji se tiče migracione percepcije investicija i štednje. Ovakav tip istraživanja može biti preduzet od strane istraživačkih institucija, uključujući međunarodne organizacije sa specifičnom migracionom ekspertizom i konsultantske kuće. Ovi nalazi mogu biti prezentovani finansijskim institucijama u privatnom sektoru, vladama i međunarodnim finansijskim institucijama zbog dalje akcije. U vezi sa ovim, centralna banka treba ohrabriti dalje istraživanje od strane instituta i agencija. Neophodno je prepoznati da je kombinacija nacionalnih tržišnih faktora i migracionih istorija/trendova jedinstvena za svaku zemlju i da postoje značajne razlike između bh. migracionih faktora i onih u ostalim zemljama u regionu.

Uspostavljanje dijaloga i partnerstva između BiH i glavnih zemalja destinacije i uključivanje migracije u nacionalne razvojne strategije BiH, zajedno sa oficijelnim strategijama razvojne pomoći zemalja destinacije, koje su esencijalne u produbljivanju koncepta migracione štednje za investiranje i razvoj; jedan od načina da se to uradi je putem bilateralnih i multilateralnih sporazuma o radu. Takvi sporazumi bi mogli uključiti informacije o štednji i investicionim mogućnostima, usluge i programe reintegracije, moguću saradnju u vezi sa finansijskim transferima, transfer penzija i ostale štednje zasnovane na socijalnim davanjima koja je akumulirana od strane migranta u toku migracije.

Pokretači razvoja prvo treba da budu usmjereni od strane privatnog sektora, dok bi vlade trebalo da odigraju jednu više katalitičku, koordinacionu i regulatornu ulogu, dok bi međunarodne organizacije sa migracionom ekspertizom ponudile svoju podršku. Promocija i razvoj dijaloga i kooperacije između migranata, finansijskih institucija i vlada ostaje ključna. To bi, takođe, zahtijevalo jedan širi dijalog sa migrantima/dijasporom u planiranju takvih projekata i aktivosti da bi se bolje razumjele njihove potrebe i problemi. Bilo bi takođe od značaja da se razviju programi koji bi pružili migrantima/dijaspori informacije i trening u oblasti finansija o različitim štednim šansama i investicionim proizvodima u BiH, kao što je IOM već uradio u nekim zemljama, uključujući Filipine. Štaviše, da bi se izgradilo povjerenje

u strukture i sisteme BiH, zemlje destinacije bi mogle da razviju programe koji nude migrantima dodatna sredstva za finansiranje projekata u zemlji porijekla.

BiH i njene partnerske zemlje mogle bi da prošire svoju politiku uključujući koncept migracione štednje za razvoj. Ovo bi zahtijevalo razvoj pravnog okvira koji bi dopustio finansijskim institucijama i lokalnim vladama da investiraju u razvojne projekte u BiH.

Finansijske institucije igraju značajnu ulogu u podršci ekonomskom razvoju. Zato, vlade treba da radu sa njima na razvoju atraktivnijih investicionih proizvoda za migrante/dijasporu, kao što su penzije, razvoj štednih računa, garantnih fondova ili opštih fondova dijaspore.

Atraktivna poslovna i investiciona klima u BiH takođe je važna za migrante/dijasporu da bi oni štedjeli ili investirali tamo. Zato, bh. vlade treba da razmotre kako mogu izgraditi jedno stabilno, transparentno, predvidljivo i dobro vođeno ekonomsko i političko okruženje. Ovo može, takođe, da uključi jednu detaljniju analizu bankarskih regulacija da bi odredili da li one koče lak transfer novca i štedno-investicionih opcija za migrante/dijasporu. Određene poreske olakšice/koristi i zajmovne subvencije za investicije u biznis i projekte razvojnog tipa takođe mogu pomoći u privlačenju novca nazad u BiH.

Treba obezbijediti pomoć migrantima da bi im se omogućila šansa da se angažuju u boljem i efektivnijem migracionom ponašanju, te da iskoriste bankarske proizvode i finansijske usluge. BiH bi mogla da razmotri pružanje treninga u oblasti finansija i informacija o različitim štednim i investicionim proizvodima koji su dostupni u zemlji migrantima koji odlaze ili dolaze u BiH, kao i članovima njihovih porodica. Takođe, bolji marketing investicionih i štednih mogućnosti u BiH pomoći će migrantima/dijaspori da znaju šta je dostupno.

Komercijalne banke mogu povećati iznos novca koji dolazi nazad u BiH putem akvizicije novih klijenata i podizanjem svijesti. Mogućnosti koje se nude održavanjem računa sa istom bankom ili korespondentnim bankama u različitim zemljama treba da budu bolje istražene unutar segmenta migracione štednje, a na bazi boljeg razumjevanja potražnje za takvim prekograničnim finansijskim uslugama. Jedan primjer takve prekogranične inicijative bio bi izgradnja i transfer kreditnih istorija. "Poznavanje vašeg klijenta" treba biti preduslov gdje relevantni proizvodi i usluge treba da budu prošireni na migrante od perioda prije odlaska i kroz cjeli migracioni ciklus, koji takođe uključuje reintegraciju. Komercijalne banke treba da identifikuju specifičnosti segmenta i razumiju bazu klijenta, uključujući potrebu za treningom u oblasti finansija, kao i da pomognu sadašnjim i budućim migrantima da razumiju njihove prohtjeve i potrebe.

Nacionalni investicioni fondovi koji su atraktivni za sopstveni interes migranata, a kojima upravljaju komercijalne banke i koji su garantovani od strane vlada, vjerovatno u kooperaciji sa međunarodnim finansijskim institucijama, mogu biti upotrijebljeni za kanalisanje štednje u BiH. Oni mogu biti namijenjeni za infrastrukturne projekte i društvene usluge, između ostalog. Takvi zajednički povjerenički fondovi mogli bi adresirati nedostatak povjerenja u BiH od strane bh. migranata i pružiti određeni nivo garancije za neplaćanja duga. Na ovaj način, to bi obezbijedilo sigurnije okruženje u kontekstu malog i još nedovoljno razvijenog finansijskog tržišta.

Za detaljnije objašnjenje ovih povezanih preporuka, molim da konsultujete aneks I.

Za kopiju kompletnog Izvještaja sa Konferencije, molimo vas da posjetite www.iom.int ili www.iasci.info.

Aneks I: Studija Razvojne Banke Austrije (RBA): Anketa domaćinstva: Ključni nalazi, zaključci i preporuke

Ovaj aneks je preuzet i prilagođen iz IASCI/IOM studije pod nazivom "Maksimiziranje razvoja finansijskih tokova vezanih za migraciju iz Austrije u Bosnu i Hercegovinu" (2009), provedeno za OeEB.

Istraživanje je bilo provedeno u BiH i Austriji za RBA da bi se testirala validnost migracionog štedno-investicionog modela u podršci maksimizacije razvojnog uticaja finansijskih tokova između ovih dviju zemalja. Praktični cilj je bio da se, po mogućnosti identifikuju i predlože područja intervencije, kao i set specifičnih projektnih prijedloga koje RBA može razmotriti prilikom davanja podrške BiH, posebno njenom sektoru finansijskog posredovanja, a prilikom uvođenja relevantnih, izbalansiranih i dugotrajnih razvojnih inicijativa.

Prva sekcija sadrži ključne nalaze, dok sljedeće dvije pružaju određene *zaključke*, kao i *preporučena područja intervencije*.

Ključni nalazi

Bh. koridor doznaka

- Migracioni koridor Austrija-BiH izgleda da reprezentuje puno manji izvor finansijskih transfera u BiH (6.1% od svih transfera), nego što izgleda da indicira ukupan broj migranata iz BiH na globalnom nivou (18.2%).
- U skladu sa očekivanjima, postoji jaka veza između godine migracije i sklonosti da se šalje novac u BiH.

Bh. migranti u Austriji - sklonost ka štednji

- Intervjui sa bh. migrantima koji borave u Austriji indiciraju sklonost ka štednji među bh. domaćinstvima u Austriji (oko 15.3% neto raspoloživog dohotka). Ovo je relativno nisko kada se uporedi sa sličnim istraživanjem koje je nedavno provedeno od strane IASCI sa kosovskim i albanskim migrantima, a koje sugerise da je sklonost ka štednji negdje oko 35%.
- Ovo se, takođe, reflektuje u znatno nižem količniku štednje i doznaka (procijenjenom na 2.4) kada se uporedi sa tržištima prethodnog IASCI istraživanja koje je spomenuto iznad (tj. između 5.1 i 5.5).
- Ove relativno niže vrijednosti doznaka i štednje mogu biti rezultat kombinacije faktora koji su vezani sa migracijom, uključujući migracionu istoriju između Austrije i BiH, koja je evidentna, između ostalog, kroz veliki broj osoba koje su

rođene u BiH ali imaju austrijsko državljanstvo, visoku stopu spajanja porodica u Austriji, kao i vrlo dobru integrisanost i niske namjere povratka ove populacije u poređenju sa kosovskim i albanskim iskustvom. Alternativno, ovo bi moglo da bude posljedica relativnog niskog nivoa dohotka bh. migracionog domaćinstva u Austriji u poređenju sa ostalim zemljama migracije.

Bilješka: Ovi nalazi su vrlo preliminarни i treba da se bolje razumiju putem jednog dubljeg istraživanja na široj osnovi (tj. reprezentativnijeg i linearnijeg) među širom bh. migracionom populacijom.

Migraciono iskustvo

- Većina migranata napustila je BiH da bi obezbijedila zaposlenje (33%) ili poboljšala životni standard (17%). Samo 14 procenata migranata, je po mišljenju njihovih porodica, napustilo zemlju zbog rata u BiH ili zbog rizika progona.
- Četrnaest procenata migranata boravilo je u inostranstvu prije 1990, dok ih je 86 procenata napustilo BiH nakon 1991, uključujući glavninu (54% od ukupne populacije migranata), koja je napustila zemlju nakon 2001.
- Domaćinstva u BiH očekuju da njihovi rođaci migranti koji rade u sektoru građevinarstva i sektoru pomoći u domaćinstvu imaju veći potencijal povratka nego migranti koji rade u ostalim sektorima zaposlenja. Dok se očekuje da će se 44 procenta radnika u građevinarstvu vratiti u BiH, domaćinstva u BiH očekuju da će se samo 18 procenata radnika koji rade u sektoru turizma vratiti kući.
- U suprotnosti sa literaturom, anketa je ustanovila da većina ispitanika (78%) nije razmatrala migriranje u to vrijeme.

Finansijska pitanja

- Ukupno 20.1 procenat domaćinstava sa licima u migraciji ne prima finansijske transfere iz inostranstva. Ovo je konzistentno sa prethodnim istraživanjem provedenim od strane IASCI u regionu. To bi mogao biti još jedan indikator zrelosti migracionog procesa - najvjerovatnije dovodeći do kontinuiranog strukturalnog opadanja u takvim transferima u dugom roku.
- Od onih domaćinstava koja su primala finansijske transfere u 2008, prosječan iznos je bio KM 4,530 po godini (prosjeak: KM 378 mjesečno; prosječan iznos po transferu bio je KM 677⁵⁴).
- Bosanska domaćinstva sa migrantima u inostranstvu primaju u prosjeku 6.4 transfera na godinu.
- Preferirani način da se prime ovi transferi je putem ručnog prenosa štednje od strane migranata (65%). Kao drugo najpreferiranije sredstvo transfera, 141 domaćinstvo je navelo Western Union (18%). Bankarski transfer je zauzeo tek treću poziciju (16%).

⁵⁴ Službeni devizni kurs dd. ponedjeljak, 31. avgust, 2009: EUR 1 = KM 1.95496; KM 1 = EUR 0.51152. Bosanska konvertibilna marka se skraćeno piše na lokalnom nivou kao KM (latinica i ćirilica).

- Većina ispitanika navela je da su primili isti iznos transfera u 2008. u poređenju sa prethodnim godinama (57%). Štaviše, 34.3 procenta je navelo da je manje novca transferisano, dok je samo osam procenata navelo da je primilo veći iznos transfera.
- Važno, 41 procenat ispitanika (domaćinstava) očekuje da primi manje novca iz inostranstva u 2009. Ovo, izgleda, potvrđuje jasan trend naniže u finansijskim tokovima vezanim sa migracijom iz Austrije u BiH.
- Domaćinstva koja ne primaju doznake od svojih članova u migraciji imaju istu budžetsku alokaciju kao kontrolna grupa (tj. domaćinstva bez lica u migraciji).
- Prosječan nivo budžetske alokacije domaćinstava sa migrantima i onih koja su primala finansijske transfere iz inostranstva u 2008. je bio veći (13%) nego za ona domaćinstva koja nemaju pristup takvim izvorima dohotka (tj. prosječan dohodak domaćinstva oko KM 1,000 po mjesecu, prije nego KM 867).

Bh. domaćinstva – sklonost ka štednji

- U skladu sa literaturom o ovoj temi, nalazi potvrđuju da postoji niska sklonost ka štednji među generalnom bh. populacijom. Tako rečeno, bh. domaćinstva sa pristupom redovnim transferima štede dvostruko više svoga neto raspoloživog dohotka (tj. 6%) nego ona domaćinstva bez pristupa transferima.
- Moguće je procijeniti da je 16.7 procenata ili skoro EUR 14 miliona od vrijednosti transfera u BiH bilo uštedeno od strane domaćinstava u BiH koja su primila doznake u 2008. Veliki dio ovog kapitala transferisan je ili ušteden u gotovini.
- Prosječna stopa štednje domaćinstava u BiH koja imaju migrante u Austriji koji su pošiljaoci doznaka (69,836 DOM) i na bazi sklonosti ka štednji, između šest procenata (niska samoprocjena) i 19.4 procenta (uključujući svu štednju) jeste između EUR 25 miliona i EUR 83 miliona na godišnjem nivou.
- Ako se one budžetne alokacije koje nisu potrebne za ekonomsko preživljavanje domaćinstva razmotre zajedno (tj. štednja, investicije, troškovi firme i otplata duga), oni konstituišu znatan dio od 19.5 procenata od budžetske alokacije onih domaćinstava koja redovno primaju transfere iz inostranstva, u poređenju sa 16 procenata onih koji ne primaju finansijske transfere iz inostranstva.
- Dok je broj štediša nizak, pokazatelj štednih ciljeva je kako slijedi: mogućnost da se odgovori na iznenadne situacije ili ublaži rizik koji je povezan sa migracijom (27.6%); osiguravanje penzije (23%); edukacija djece (12.7%) i, konačno, nabavka trajnih dobara (12%).

Grupisanje i komunikacija

- U skladu sa očekivanjima, BiH migranti teže da se grupišu u mjestima migracije. Na primjer, migranti iz Unsko-sanskog kantona (Bihać) grupisani su u austrijskom gradiću Wels. Sem toga, 63 procenta bh. migranata u Lincu dolaze iz Banjaluke. U Beču, 13 od 55 ispitanika (24% migranata) potiče iz opštine Živinice i 18 procenata iz Bihaća.

- Bosanski migranti imaju relativno tradicionalno iskustvo komunikacije u poređenju sa ostalim zemljama koje su istražene. Preferirano sredstvo komunikacije između migranata i njihovih porodica u BiH je telefon; većina migranata iz BiH nikad ne koristi internet (79%) ili servis slanja poruka (SMS) - (64%) radi komunikacije. Imajući u vidu ovaj nalaz, oni ne bi mogli da predstavljaju efikasne marketinške kanale i mobilno/internet bankarstvo možda nije atraktivan potencijalni tržišni segment u ovom trenutku.
- Većina migranata iz BiH (58%) posjećuje svoju domovinu jednom do dva puta godišnje, dok 13 procenata nikad ne posjeti BiH. Preferirani mjeseci za posjetu BiH su juli i avgust (35.8% od svih posjeta) i decembar (16%).
- Osamdeset sedam procenata BiH domaćinstava sa migrantima vjeruje da migranti redovno komuniciraju jedni sa drugima u mjestu migracije. Sedamdeset pet procenata ispitanika vjeruje da članovi porodica u migraciji imaju redovan pristup televizijskim stanicama iz BiH.

Zaključci

Ljudi i ekonomija BiH će nastaviti da budu okarakterisani međunarodnom i unutrašnjom migracijom, kao i migracionim finansijskim tokovima u doglednoj budućnosti. Migracija će se nastaviti dok se poljoprivredni sektor konsoliduje i restruktuiše oslobađajući se viška radne snage i dok se ljudi sele iz izolovanih i ruralnih zajednica sa lošim uslugama u male ruralne gradove i urbano okruženje, ili u inostranstvo, u potrazi za zaposlenjem ili boljim uslovima života i rada.

Iz prethodne diskusije o dinamici Austrija - BiH migracije, moguće je identifikovati četiri glavne bh. migracione grupe i njihove prioritetne potrebe:

A. Dugoročni migranti

Ova velika grupa “uspješnih” migranata odnosi se na one koji su uspjeli da regulišu svoj status i nađu posao u Austriji. Najčešće, oni su odmah izvršili spajanje porodica u mjestu migracije. Mnogi od njih su, u stvari, emigranti u Austriji i njihova namjera povratka nije sigurna. Ova kombinacija omogućuje ovoj grupi da zadrži relativno veliki dio svoje zarade i ograniči transfer doznaka drugorazrednim primaocima doznaka, kao što su roditelji ili članovi proširenih porodica

Oni mogu prihvatiti portfolio-pristup upravljanju svojom zadržanom štednjom da bi zaradili kamatu i prinos, dok u isto vrijeme vrše diverzifikaciju rizika. Neki od ovih migranata mogu biti zainteresovani za investiranje dijela zadržane štednje u ostvarljive investicione šanse u BiH, posebno ako one donose prinos na investicije koji je veći od onoga koji bi mogli da očekuju negdje drugo, a koji kompenzuju za preuzeti rizik.

Može biti da je veliki broj njih migrirao imajući ovaj poseban cilj u vidu. U sadašnjem trenutku, od onih koji investiraju u BiH, mnogi se fokusiraju na nekretnine zato što to ispunjava jednu od njihovih potreba (investiranje novca u sredstvo čija je cijena u porastu, a može da im posluži kao mjesto stanovanja tokom praznika ili nakon povratka). Međutim, takve investicije ne smatraju se produktivnim iz razvojne perspektive.

B. Sadašnji i potencijalni migranti

Sadašnji proces emigracije iz BiH u Austriju uključuje jednako muškarce i žene. Migranti su, tipično, iz manje siromašnih domaćinstava, pošto su sposobni da mobilizuju ili posude znatnu gotovinu da bi platili za odlazak. Oni su, obično, kompletirali srednje obrazovanje, a mnogi imaju visoko obrazovanje.

Prisiljeni su (i u određenom stepenu “držani”) da odu u inostranstvo uglavnom da bi smanjili siromaštvo, neaposlenost, niske zarade i loš kvalitet života u kući. Potrebe ovih migranata su da: održe kontakt sa osobama kod kuće, pošalju novac kući sigurno i brzo, imaju opciju da iskoriste svoje zadržane zarade u BiH i da se vrate kući da rade lokalno (ili kao samozaposleni ili kao zaposlenici).

C. Oni koji su ostavljeni “iza”

Puno porodica u BiH ima barem jednog člana u inostranstvu. Oni koji su ostavljeni “iza”, uključuju roditelje i zrele djecu, a rjeđe, supružnike i maloljetnu djecu. Ova grupa je potpomognuta mogućnošću zapošljavanja, opcijom ostvarenja samozapošljavanja kada je to relevantno i povećanom komunikacijom sa migrantima, da bi smanjili izolaciju. Oni, takođe, mogu biti zainteresovani za štedne i investicione opcije za štednju koju su akumulirali od tekućih doznaka u ime migranta ili štednju koja je akumulirana od strane samog primaoca doznaka.

D. Povratnici

Mnogi BiH povratnici vraćaju se kući u prilično redovnim intervalima, na sezonskoj ili cikličnoj bazi. Neki se vraćaju za stalno ili kada ispune migracione ciljeve ili kada preferiraju život kod kuće. Neki su, možda, posebno migrirali da bi došli do kapitala za otpočinjavanje sopstvenog biznisa. Drugi možda imaju neku zadržanu štednju i nove vještine koje im omogućavaju da otpočnu samozapošljavanje. Vjerovatno je da će većina tražiti šanse za zapošljavanjem u lokalnoj ekonomiji. Ako je ovaj process uspješan, to će smiriti želju za re-migriranjem u nekom budućem vremenu.

E. Razvojni izazov

Razvojni izazov je da se udovolji tražnji za finansiranjem kreacije većeg obima poslova (za one koji nisu zainteresovani za samozapošljavanje, preduzetništvo ili aktivnosti koje generišu dohodak), prepoznajući i kapitalizirajući na štednji i investicionim aspiracijama različitih migracionih grupa. Ovaj uzajamno koristan odnos može jedino biti postignut ako se migrantima pruže, kao i ostalim investitorima, štedne i investicione šanse koje su prilagođene njihovim potrebama i koje su od direktne važnosti za migrante, korisnike njihovih transfera i njihove zajednice.⁵⁵ Ovaj pristup bi komplementirao javne i privatne agente koji su trenutno uključeni u razvoj MSP i kreditnu proviziju, uključujući planirane operacije Razvojne banke Austrije.

U velikom dijelu, rezultati naše ankete nadopunjuju postojeću literaturu utoliko koliko primaoci upotrebljavaju fondove vezane za migraciju primarno radi potrošnje domaćinstva, a ne radi štednje ili investiranja u biznis ili druga produktivna sredstva. Doznake migranata koriste se za povećanje potrošnje i akumulaciju bogatstva. S druge strane, naši rezultati takođe ukazuju na viši ukupni dohodak domaćinstva u Austriji i drugim zemljama domaćinima nego što se obično pretpostavlja; ovaj nivo dohotka kombinovan je sa relativno visokom sklonošću ka štednji (tj. relativno u odnosu na generalnu bh. javnost, ali znatno nižu nego što su nalazi za Albaniju i Kosovo/SBUN 1244). Ova visoka sklonost ka štednji važi na nivou migranata i nivou primalaca njihovih transfera.

Osim toga i za razliku od generalne populacije u BiH, velika većina legalnih i dugoročnih migranata ima iskustvo sa bankarskim sistemima svojih respektivnih zemalja domaćina i povjeravaju štednju finansijskim posrednicima u ovim zemljama. Postojeća literatura, kao i naši rezultati, takođe ističu znatan povratnički potencijal bh. dugoročnih migranata u srednjem i dugom roku, donoseći i znatan ljudski i socijalni kapital koji su oni akumulirali u mjestima migracije.

F. Preduslovi okruženja

Unutar ovog konteksta potrebno je da se istraže mjere koje potpomažu i stimulišu upotrebu finansijskih tokova vezanih sa migracijom, posebno migracionog kapitala u produktivne investicije. Uspješan rezultat od bilo koje takve intervencije baziran je na dva ključna preduslova:

- Kao prvo, kontinuirano slijeđenje zdravih makroekonomskih politika i političkog, međuetničkog procesa koji unapređuje stabilnost, rast i razvoj u BiH samoočigledni su i neophodni preduslovi za povećanje tokova transfera

⁵⁵ Kao što je primijećeno ranije, poboljšanje poslovnog okruženja preduslov je za bilo koje intervencije usmjerene na maksimiziranje štednje i investicionog uticaja doznaka. U BiH, prioritet može biti stavljen na efektivnije provođenje mjera i regulacija koje već postoje.

migranata i njihovog kanalisanja ka produktivnoj upotrebi (tj. produktivnim investicijama). U ovom kontekstu, prije svega, neophodna je promocija ekonomske, finansijske i političke/međuetničke stabilnosti.

- Kao drugo, i nadovezujući se na prvi preduslov, okvir mjera i politika koje direktno adresiraju probleme migranata i ubjeđuju ih, kao i njihova domaćinstva u BiH, da bi imali korsi od transfera i, možda, investiranja većeg dijela svojih finansijskih resursa u štedne proizvode ili produktivne investicije u BiH. Jasno, bilo koja inicijativa u ovoj oblasti treba da bude bazirana na jasnom prepoznavanju da su doznake, transferi migranata i njihove investicije privatni transferi i da štednja koja je uključena pripada migrantima i njihovim porodicama, čiji je primat izbora u njihovoj alokaciji od najveće važnosti.

Preporuke i važna područja intervencije

Sljedeći paragrafi proširuju smjernice iznad i povezuju ih sa specifičnim akcijama koje mogu biti implementirane od strane razvojne banke Austrije u srednjem roku.

A. Ojačati istraživanje i podatke

Sadašnje razumijevanje o tome šta motiviše migraciju, doznake, štednju i investicione odluke bh. migranata ostaje iznenađujuće limitirano i razvoj politika je usporen nedostatkom ovih informacija i analize. Mada je prihvaćeno da su ovi tokovi znatno uticali na smanjivanje siromaštva i ekonomsku stabilizaciju BiH, ova pitanja nisu bila analizirana na sistematski način - ni na mikroekonomskom ni na makroekonomskom nivou. U stvari, podaci koji su prikupljeni uglavnom su bili upotrijebljeni za procjenu tokova platnog bilansa. Potrebno je, očigledno, provesti više empirijskog rada da bi se razumjeli finansijski tokovi vezani sa migracijom i njihova veza sa ekonomskim razvojem.

Zato postoji velika potreba da se provede ozbiljna empirijska analiza i njena efektivna cirkulacija na odgovarajućim nivoima, koje bi pružile informacije za provođenje mjera akcije. Da bi se razumjelo i efektivno odgovorilo na evoluirajuće trendove u migracionom sektoru, potrebno je za BiH, kao i za samu industriju finansijskog posredovanja, da se znatno i sistematski poboljša obim i preciznost dostupnih informacija o migraciji i rezultirajućim finansijskim tokovima. Sa finansijskom i tehničkom podrškom Razvojne banke Austrije, relevantna ministarstva, centralna banka, statistički instituti i specijalizovane agencije mogu preduzeti ove akcije -svaka unutar svoje ekspertize i mandata.

S obzirom na svoju važnost za BiH, specijalna pažnja treba da bude posvećena urgentnoj potrebi za temeljnim i empirijskim istraživanjem o povratničkom potencijalu dugoročnih migranata. Cilj bi bio da: a) se razumiju uslovi potrebni za

podršku održivom povratku, b) da se obezbijede atraktivni i ostvarljivi podsticaji koji bi ohrabрили tok njihove štednje/doznaka prema produktivnim investicijama. Jedan povezan set istraživačkih aktivnosti mogao bi da se fokusira na jaku ulogu “društvenog kapitala” u svim fazama migracije, kao i na kreiranje strukturalnog kapitala kao što su NVO (nevladine organizacije) i ostale asocijacije, neformalne i formalne mreže i organizacije.

Ovo istraživanje bilo bi direktno povezano sa doznakama, štednjom, investicionim ponašanjem i menadžmentom i treba biti specifično dizajnirano, tako da je u direktnoj vezi sa ostalim mjerama koje su predložene u ovom izvještaju.

Mora se, takođe, primijetiti relativno mala tržišna veličina bh. migranata u Austriji, u prosjeku 87.200 domaćinstava (tj. nekih 18% mogućeg tržišta, od kojih su mnogi bh. migranti potpuno integrisani u svojoj zemlji migracije). Akcija koja bi bila usmjerena prema ovim domaćinstvima i/ili korisnicima njihovih transfera u BiH ne bi bila efektivna u pogledu troškova, uzimajući u obzir komercijalne interese finansijskih institucija i neophodnost postizanja ekonomije obima. Dalje, postoji rizik uvođenja tržišnih distorzija u BiH putem tako usko ciljanih interevencija. Istraživanje koje je fokusirano na obuhvat šireg tržišta, uključujući ostale glavne zemlje migracije, posebno članice Evropske unije, bilo bi za to korisno.

B. Podržati dijalog o mjerama za stvaranje stimulativnog okruženja

Jasne vizije o ulozi migracije u razvojnom procesu i osjećaj o tome šta može biti postignuto, kao i šta je izvan područja djelovanja Vlade, još treba da se razviju u BiH.

Da bi bili efektivni, podsticaji koji su specifični za doznake a usmjereni su ka investicionim i razvojnim potrebama, treba da budu smješteni unutar dijaloga o politikanma i unutar okvira koji adresira: odgovarajući makroekonomski okvir; povoljno poslovno okruženje; duboko razumijevanje štednje, doznaka i investicija; politike i programi za promociju zapošljavanja i generacije dohotka. Razvojna banka Austrije mogla bi pružiti značajan uvid u ove šire dijaloge o mjerama, oslanjajući se na svoje najvažnije kompetencije pri obezbjeđivanju direktne finansijske podrške i izgradnje kapaciteta za različite servise intermedijacije.

Razvojna banka Austrije mogla bi da pruži znatan doprinos diskusijama u sljedećim tehničkim područjima, koristeći mogućnost naglašenog uticaja finansijskih tokova vezanih za migraciju, koji djeluju na principu “poluge”, da bi se ohrabриле bh. vlade da poboljšaju poslovno okruženje i poduzmu komplementarne investicije:

- Pojačavanje važnosti zdravog makroekonomskog okvira i regulatornog okruženja koje je prijateljski nastrojeno ka biznisu iz perspektive migranta, imajući u vidu olakšavanje i ohrabivanje štedno-investicionih transfera u zemlju;

- Povećanje vrijednosti doznaka tako što se veći dio usmjerava u formalni sektor, posebno smanjujući troškove formalnih transfera doznaka;
- proširivanje i produbljivanje finansijskih usluga za siromašne ljude i ruralna područja, vjerovatno koristeći primaoce transfera i postojeće štediše kao “rane korisnike novih finansijskih usluga”;
- mijenjanje legislative kako bi se omogućilo lakše pokretanje biznisa;
- provođenje postojeće legislative, mjera i programa; ojačavanje civilnih usluga i smanjivanja korupcije;
- istraživanje mogućnosti za izdavanje Vladinih obveznica koje bi bile pokrivene doznakama putem direktnog “ciljanja” migranata ili korištenjem sekjuritizacije, sa garancijom da će novac biti isplaćen nazad iz budućih tokova doznaka;
- ohrabrivanje formiranja asocijacija gradova, posebno u pogledu podizanja svijesti i kooperacije u pitanjima kao što su mobilizacija štednje i investicija, kao i doznaka.

Razvojna banka Austrije mogla bi podržati industriju finansijske intermedijacije, relevantna ministarstva, specijalizovane agencije i grupe građanskog društva u promociji širokog konsultativnog procesa da bi se ustanovio okvir mjera u kojem se bh. migracija, dugoročna emigracija i procesi povratka odigravaju, i kakve ustupke je BiH voljna i sposobna da učini u pogledu upravljanja pozitivnim i negativnim aspektima migracije velikog obima. Razvojna banka Austrije može da pruži značajan uvid u ovu debatu o mjerama, posebno u pogledu finansijske intermedijacije i mogućnosti za razvoj MSP, kao i šire ekonomije.

Jedan od nalaza ove studije je širi i generalni nedostatak znanja o finansijskom tržištu, njegovim institucijama i regulacijama. Isto tako ne postoji šire razumijevanje politika i akcija Vlade i finansijskog sektora u vezi sa pitanjima koja su povezana sa doznakama, kao što su štedni kanali, investicione šanse, podsticaji i nedostatak podsticaja. Razvojna banka Austrije bi mogla kroz seriju informacionih kampanja ili napora vezanih za “finansijsku pismenost”, osigurati da migranti i korisnici njihovih doznaka primaju korektne informacije u pogledu struktura finansijske intermedijacije, njihovim mogućnostima, koristi, upotrebi i rizicima.

C. Povećati svijest i izgraditi povjerenja

Javne informacione kampanje od direktnog značaja za “migracija – finansije - razvoj” izazov mogu da budu provedene putem masovnih medija, asocijacija dijaspore, graničnih prelaza i privremenih posjeta između ostalih. Kolaborativni i koordinirani napor svih zainteresovanih strana, uključujući ministarstva i finansijske institucije, dodao bi jači naglasak i uticaj na jednu takvu kampanju. Relevantnost kampanje trebalo bi da bude osigurana posredstvom tržišnog istraživanja, koje je ovdje predloženo kao prva tačka intervencije, posebno što se tiče promjenljivih

problema i zahtjeva samih migranata. Pluralistički pristup, koji uzima u obzir široke razlike unutar migracione zajednice, njenih dohodovnih nivoa i štednje, kao i njenih iskustava u različitim zemljama, krucijalan je u ovom pogledu.

Kao i sa ostalim tržištima koja su istražena, jedna od interesantnih karakteristika bosanske migracije u Austriji je, uglavnom, njena lokalna priroda, koja omogućava česte posjete njihovom mjestu porijekla. U kombinaciji sa strogom društvenom mrežom u mjestu migracije, postoji prirodan i pouzdan mehanizam za širenje informacija. Zato, javna informaciona kampanja koja je pažljivo ciljana na mjesta porijekla neće samo doprijeti do primaoca transfera, već takođe i do samih emigranata.

Bosanska dijaspora i druge neprofitne organizacije kao i ambasade/konzularna predstavništva mogli bi ponuditi u BiH ili Austriji precizne informacije, kao i investicione konsultantske usluge migrantima (ili onima koji žele da se vrate). Sadašnje i nepristrasne informacije o dostupnosti kredita, štednih šema, treningu u oblasti upravljanja malim biznisom, kao i pomoć u obezbjeđivanju usluga od strane relevantnih Vladinih sektora, komercijalnih finansijskih posrednika i mikrokreditnih institucija mogu da se pokažu od velike pomoći.

U ovom kontekstu, cilj javne politike koji bi Razvojna banka Austrije mogla podržati, a koji nije direktno u području finansijske intermedijacije, jeste potreba da se ojača legalna migracija putem koordiniranog napora bh. Vlade da postigne sporazume o razmjeni radne snage i zaposlenju sa članicama EU i drugim zemljama. Za migranta, takav okvirni sporazum smanjio bi direktne i indirektne troškove, kao i rizike vezane za migraciju, a takođe bi smanjio i migrantovu podložnost eksploataciji.

Intervencija za podršku regularnoj migraciji indirektno bi podržala razvojni cilj Razvojne banke Austrije povećavajući dohodak migranata, doznake i vrijednosti štednje, ohrabrujući upotrebu formalnih kanala. Takve koristi bi se tako proširile i na korisnike transfera kroz povećane tokove doznaka, dok bi, u isto vrijeme, reprezentovale direktnu korist za širu domaću ekonomiju.

D. Podržati razvoj i obezbjeđivanje relevantnih doznaka, štednje i investicionih proizvoda, usluga i intervencija

Fokusiranjem na obezbjeđivanje direktne podrške migrantima i njihovim domaćinstvima u BiH, mogu se kreirati uzajamno korisni odnosi, od kojih bi koristi imale sve interesne grupe-uključujući migrante/korisnike transfera, mjesto/zemlju porijekla, zemlje migracije i participirajuće finansijske institucije. Kao što

je zapaženo, bilo koje inicijative treba da budu smještene unutar odgovarajućeg makroekonomskog okvira, povoljnog poslovnog okruženja, dubljeg poznavanja štednje, doznaka i investicija, kao i mjera i programa za promociju zapošljavanja i generisanje dohotka. Ova pitanja su djelimično adresirana interventnim područjima A i B prezentovanim ranije.

Ukupna svrha ovog područja intervencije jeste da olakša uspostavljenje za “pobjeda-pobjeda” situaciju za BiH i mjesta porijekla, zemlje domaćine, migrante i finansijske posrednike putem:

- direktne podrške migrantima da bi se ispunili njihovi migracioni ciljevi;
- maksimiziranja razvojnih aspekata migracije kako se oni odnose prema finansijskim tokovima i lokalnim investicijama i
- poboljšanja preduzetništva i kreacije posla za ljude koji su ostavljeni “iza”.

Poseban naglasak bi mogao da bude stavljen na promociju i upotrebu mikrokreditnih i institucija za mikrofinansiranje među migracionim zajednicama, kao i pomoć mikrofinansijskim institucijama (MFI) da dopru do zajednica dijaspora da bi razvile nove proizvode i usluge koje adresiraju posebno potrebe ovog tržišnog segmenta.

Na primjer, akteri u sektoru mikrofinansija mogli bi razmotriti osnivanje posredničkih organizacija, kao što su društveni investicioni fondovi, koji bi se mogli fokusirati na mobilizaciju dijela migracione štednje (tj. migracioni kapital) koji se akumulira u Austriji ili drugim mjestima migracije. Takva srednjoročna/dugoročna štednja zatim bi mogla biti intermedirana i pozajmljena za poslovne aktivnosti u BiH putem normalne procedure mikrokreditnih institucija, tako podržavajući kapitalne zahtjeve mikrokreditnih institucija, dok u isto vrijeme pruža migracionim klijentima razumne stope povrata na štednju, kao i mogućnost da direktno podrže razvoj njihovih zajednica iz kojih potiču.

Kao podrška, mogu se izgraditi marketinške strategije na društvenom i ljudskom kapitalu koji je identifikovan od strane istraživanja koje je prezentovano ranije.

Marketinški pristupi bi trebalo da budu dizajnirani tako da kompenzuju uočene rizike povezane sa institucionalnim, regulatornim i drugim pitanjima koja su obično asocirana sa tranzicijskim karakterom BiH i raširenim nepovjerenjem ciljnih grupa “vis-a- vis bh. finansijskih posrednika.

Aneks II: Zaključci regionalne konferencije OSCE-IOM

Ovaj aneks je preuzet iz OSCE - finalnog izvještaja o regionalnoj konferenciji "Migracione investicije, povratak i ekonomska reintegracija za razvoj u jugoistočnoj Evropi i centralnoj Aziji", 10-11. decembar 2009, Beč

- 1. Uloga Vlade - uključivanje migracije u nacionalne razvojne strategije u zemljama porijekla i zemljama destinacije**
- 1.1 Vlade zemalja destinacije mogle bi proširiti svoje politike uključujući koncept migracionih štednji za razvoj. Ovo bi zahtijevalo razvoj pravnog okvira da bi se omogućilo finansijskim institucijama i lokalnim vladama da investiraju u razvojne projekte u zemljama porijekla. To bi, takođe, zahtijevalo uključivanje asocijacija dijaspore/migranata u planiranje takvih projekata i aktivnosti da bi se bolje razumjele njihove potrebe i problemi. Bilo bi, takođe, značajno razviti programe koji bi pružili migrantima/dijaspori informacije i treninge u vezi sa finansijskom pismenošću o različitim štednim mogućnostima i investicionim proizvodima u zemlji porijekla. Štaviše, da bi se izgradilo povjerenje u strukture i sisteme zemlje porijekla, zemlja destinacije bi mogla razviti programe koji pružaju migrantima dodatna sredstva za investicione projekte u zemlji porijekla.
- 1.2 Finansijske institucije igraju važnu ulogu u podršci ekonomskom razvoju. Zato, vlade trebaju težiti da rade sa njima da bi razvile atraktivnije investicione proizvode za migrante/dijasporu, na primjer, razvojni štedni računi, garantni fondovi i, generalno, fondovi dijaspore.
- 1.3 Uspostavljanje dijaloga i partnerstva između zemalja destinacije i zemalja porijekla i uključivanje migracije u nacionalne razvojne strategije zemalja porijekla, zajedno sa oficijelnom strategijom razvojne pomoći zemalja migracije, koji su esencijalni u razvoju koncepta migracione štednje za investicije i razvoj, a jedan način da se to učini je putem bilateralnih i multilateralnih ugovora o radu. Takvi sporazumi mogli bi uključiti informaciju o štednji i investicionim šansama, reintegracionim uslugama i programima, mogućoj kolaboraciji u pitanjima finansijskih transfera, transfere penzija i drugu štednju baziranu na socijalnim davanjima koja je akumulirana od strane migranta tokom perioda migracije.

-
- 1.4 Atraktivna poslovna i investiciona klima u zemlji porijekla takođe je važna za migrante/dijasporu da bi tamo štedjeli i investirali. Zato vlade zemalja porijekla treba da razmotre kako one mogu da izgrade jedno stabilno, transparentno, predvidljivo i dobro vođeno ekonomsko i političko okruženje. Ovo, može, takođe, uključiti detaljnu analizu bankarskih regulacija da bi se utvrdilo da li one mogu da koče lak transfer novca i štednih/investicionih opcija za dijasporu. Određene poreske pogodnosti/koristi i zajmovne subvencije za investicije u biznis mogu takođe pomoći u privlačenju novca nazad.
2. Da bi pomogli migrantima da se angažuju u bolje i efektivnije migraciono ponašanje, kao i korišćenje bankarskih proizvoda i finansijskih usluga, vlade zemalja porijekla treba da im obezbijede (i onima koji odlaze i onima koji se vraćaju i njihovim članovima) trening finansijskog opismenjavanja i informacije o različitim štednim i investicionim proizvodima koji su dostupni u zemlji. Takođe, bolji marketing investicionih i štednih mogućnosti u zemlji porijekla pomoći će migrantima/dijaspore da znaju šta je dostupno.
- 3. Uloga centralnih banaka - potpomaganje reinvestiranja od strane zajednica dijaspore**
- 3.1 Razmatrajući osnovne dužnosti i odgovornosti centralnih banaka u zemljama participantima, većina je povratila povjerenje u štedne depozite u stranim valutama za rezidente i nerezidente. Skoro sve centralne banke su ispunile svoje osnovne dužnosti u smislu cjenovne i stabilnosti deviznog kursa i, mada one vrše superviziju centralnih banaka, potrebno je dalje unapređivanje ovih funkcija. Iako je većina centralnih banaka liberalizovala svoje devizne i prekogranične transakcije, postoji još prostora za kooperaciju. Depoziti stranih valuta treba da budu osigurani od strane centralnih banaka, tako da komercijalne banke mogu izdati strane depozite. Postoji potreba u nekim zemljama da se smanji ili se ne uvede oporezivanje kamate. Poboljšanja mogu takođe biti vezana sa zakonima koji regulišu devizni kurs.
- 3.2 Centralne banke treba da promovišu i olakšaju reinvestiranje ohrabrujući vlade da ne uvide porez na reinvesticije. Dalje, mogli bi se učiniti dodatni napor da bi se promovisali i reklamirali depoziti migranata, kao i investicione mogućnosti.
- 3.3 Centralne banke već su preduzele akcije da bi pospješile reinvesticije, uključujući liberalizaciju stranih transakcija (koje uključuju brze transfere novca) koje se tiču depozita za nerezidentne građane BiH. Potrebno je, takođe, povećanje dostupnosti brzih transfera da bi se smanjili troškovi.

-
- 3.4 Centralne banke treba da ohrabre nerezidente da otvore račune u zemlji porijekla putem smanjivanja poreza, što može da se razmotri u pregovorima sa ministarstvom finansija.
- 3.5 Da bi platni bilans bolje odražavao aktuelnu situaciju, komercijalne banke treba da pruže centralnoj banci dovoljno informacija o svojim transakcijama.
- 3.6 Kao podrška smanjivanju barijera koje ograničavaju uticaj štednje, potrebno je kreirati poseban instrument baziran na sekjuritizaciji od strane ostalih centralnih banaka ili Svjetske banke.
4. Centralne banke treba da ohrabre dalja istraživanja od strane instituta i agencija. Osim konsultantskih kuća, treba biti razmotrena i specijalizovana ekspertiza međunarodnih organizacija.
5. **Proizvodi komercijalnih banaka u zemljama porijekla za nerezidentne građane**
- 5.1 Komercijalne banke mogu poboljšati iznos novca koji ide nazad u zemlju porijekla putem akvizicije novih klijenata i povećanja svijesti.
- 5.2 "Poznavanje vašeg klijenta" treba biti preduslov gdje relevantni proizvodi i usluge treba da budu prilagođeni migrantima od perioda prije odlaska i kroz migracioni ciklus, koji takođe uključuje reintegraciju.
- 5.3 Komercijalne banke treba da identifikuju specifičnosti segmenta i razumiju bazu klijenta, uključujući potrebu za treningom u finansijskoj pismenosti, kao i da razumiju zahtjeve i potrebe sadašnjih i budućih migranata.
- 5.4 Promocija i razvoj dijaloga i kooperacije između organizacija dijaspore, banaka i vlada ostaju ključni.
- 5.5 Treba prepoznati da je kombinacija nacionalnih tržišnih faktora i migracionih istorija/trendova jedinstvena i da postoje znatne razlike između zemalja jugoistočne Evrope i centralne Azije, kao i unutar svakog regiona.
- 5.6 Poboljšanje dostupnosti proizvoda u vezi sa stambenim kreditom ili prekograničnim bankarskim uslugama ostaje ključno.
- 5.7 Ponuđene mogućnosti koje su plod održavanja računa sa istom bankom ili korespondentnim bankama u različitim zemljama treba da se dalje istraže

unutar segmenta migracione štednje, na bazi boljeg razumijevanja tražnje za takvim prekograničnim finansijskim uslugama. Jedan primjer takvih prekograničnih inicijativa bili bi izgradnja i transfer kreditnih istorija.

5.8 Pokretači razvoja trebalo bi prvo da budu usmjereni od strane privatnog sektora, dok bi vlade igrale više katalitičku i regulatornu ulogu, a međunarodne organizacije sa migracionom ekspertizom bi ponudile njihovu podršku.

6. Nacionalni investicioni fondovi koji su interesantni primarno migracionom samointeresu i dijasporinim konekcijama sa domom, kojima upravljaju komercijalne banke uz garanciju vlada, vjerovatno u kooperaciji sa međunarodnim finansijskim institucijama, mogli bi da budu upotrijebljeni za kanalisanje štednje u zemlje porijekla. Oni bi mogli da budu označeni za infrastrukturne projekte i društvene usluge, između ostalog. Vlade bi, takođe, mogle subvencionisati kamatnu stopu. Takav zajednički povjerenički fond rezultirao bi povećanjem povjerenja u zemljama porijekla i obezbijedio bi određeni nivo garancija protiv rizika neplaćanja kredita i valutnog rizika. Na ovaj način, to bi omogućilo sigurnije okruženje u kontekstu malog i nedovoljno razvijenog finansijskog tržišta.

6.1 Asocijacije migranata - doseg i komunikacija sa dijasporom o zemljama porijekla; investicione koristi i uloga međunarodnih organizacija u podršci ekonomskoj revitalizaciji i generisanju zaposlenosti putem angažovanja dijaspore i povratka kvalifikovanih građana sa investicionim kapacitetom

6.2 Fokusiranje na potencijal koji je inherentan u migracionoj štednji za razvoj novi je pristup i kao takav tema koja još nije dovoljno prostudirana. Identifikacija najboljih praksi i dalje ciljano istraživanje o specifičnim migracionim zajednicama potrebni su da bi se analiziralo migraciono štedno ponašanje, prikupljajući na taj način dokaze koji se tiču migracione percepcije investicija i štednje. Ovaj tip istraživanja bi mogle preduzeti istraživačke institucije, uključujući međunarodne organizacije sa specifičnom migracionom ekspertizom osim konsultantskih kuća. Ovi nalazi se mogu prezentovati finansijskim institucijama u privatnom sektoru, vladama i međunarodnim finansijskim institucijama radi daljih akcija.

Važni alati za maksimizaciju migracionih investicija treba da uključe sljedeće:

- Izgrađivanje povjerenja u finansijski system, kao i u druge institucije. Sadašnje istraživanje indicira da većina migranata teži da drži najveći dio svoje ušteđevine u zemljama migracije, posebno nakon finansijske krize i u slučajevima u

kojima su migranti loše tretirani. Dijaspora bi mogla pomoći da se povрати ovo povjerenje.

- Kreacija efikasnih migracionih praksi i finansijske pismenosti. Radionice (seminari) u ovom pogledu mogle bi da budu od velike pomoći za migraciono investiranje.

- 6.3 Pomoći vladama da uključe migraciju u svoje nacionalne razvojne strategije da bi se osiguralo da je dijaspori data značajnija uloga u razvoju ekonomije u zemljama porijekla.
- 6.4 Vlade treba da kreiraju neophodne uslove (tj. nudeći bankovne račune i dajući garancije za štednju u zemlji porijekla) za ohrabrivanje štednje u zemljama porijekla. Dijaspora može djelovati samo ukoliko su ovi preduslovi ispunjeni.
- 6.5 Operacioni programi treba da budu organizovani sa vladama, agencijama za regrutovanje, kao i sa asocijacijama migranata, kojima treba da bude dat glas u bilateralnim ugovorima o radnoj snazi, kao i u cijelom procesu migracije. U pogledu najbolje prakse, migracija treba da se uzme u obzir od momenta kada ona otpočne do momenta kada se završi.

Aneks III: Bosna i Hercegovina, njen tranzicioni proces i investiciona klima

Ovaj aneks je preuzet iz propratnog materijala koji podržava IASCI/IOM studiju pod nazivom "Maksimiziranje razvojnog uticaja finansijskih tokova povezanih sa migracijom i investicijama iz Austrije u Bosnu i Hercegovinu" (2009), koje je provedeno u ime Razvojne banke Austrije.

Kratak pregled

BiH je najsiromašnija zemlja u bivšoj Jugoslaviji, sa ekonomskom aktivnošću koja je, u suštini, koncentrisana na industrijsku proizvodnju (22.1%) i usluge (61.7%). U 2005, prosječan rast nacionalne zarade bio je 5.9 procenata, sa 9.9 procenata u RS. Bruto domaći proizvod (BDP) dostigao je USD 9.5 milijardi u 2005, sa BDP po glavi stanovnika od USD 2,423. Nezaposlenost je ekstremno visoka, procijenjena na oko 40 procenata (70% mladih ljudi u dobi između 18 i 30) i skoro 20 procenata populacije živi sa dohotkom ispod linije siromaštva (40% sa dohotkom koji je blizu linije siromaštva).

Tokom (ranog) poslijeratnog perioda, naponi su bili koncentrisani na uspostavljanje funkcionalnih političkih i institucionalnih struktura i na rekonstrukciju kritične infrastrukture zemlje. U međuvremenu, postignuta je bolja politička stabilnost i registrovani su pozitivni rezultati u pogledu makroekonomske stabilizacije. Prije sadašnje globalne ekonomske krize, vanjski dug se stabilizovao i učinjena su znatna poboljšanja u upravljanju javnim finansijama - fiskalnom reformom, smanjenjem Vladine potrošnje i uvođenjem poreza na dodatu vrijednost (PDV), koji je zamijenio različite entitetske poreze na promet.

Izrada Strategije smanjenja siromaštva (SSS) od strane vlasti bila je značajan korak ka konsolidaciji bh. tranzicionog procesa i njenih nacionalnih politika. Ova strategija služi kao baza za sektorske prioritete i odluke o potrošnji, kao i okvir za eksternu pomoć. Generalni prioriteti SSS su da: (i) ojača poslovno okruženje za domaće i strane investitore, (ii) bori se protiv korupcije i (iii) ubrza integraciju BiH u Evropsku uniju. Uspješna implementacija SSS zahtijeva veliko zalaganje i odlučnu akciju od strane vlasti, kao i veću kooperaciju između entiteta i bolju interakciju između politika, javne administracije, civilnog društva i poslovne zajednice.

Regionalni trgovinski ugovori često su asimetrični u pogledu koristi i ne idu na ruku BiH, dok favorizuju regionalnu trgovinu sa Slovenijom, Hrvatskom, Srbijom i

Crnom Gorom. BiH je jedna od najliberalizovanijih zemalja u regionu; na primjer, sektor telekomunikacija potpuno je liberalizovan. Ipak, pod pritiskom svojih poljoprivrednih proizvođača, BiH je morala da se ogлуši na neke od međunarodnih ugovora u korist protekcionističkog pristupa. Ekonomski odnosi između BiH i EU iznose oko polovine ukupnog uvoza i izvoza zemlje.

Od vrhunca koji je pratio Dejtonski mirovni sporazum, ekonomski rast se stabilizovao. BiH ima jednu od stabilnijih ekonomskih klima u jugoistočnoj Evropi, koju karakteriše ekonomski rast, stabilna valuta i niska inflacija. U 2007, nominalni BDP je dostigao EUR 11.05 milijardi. Realni BDP rast bio je oko 6.8 procenata, nastavljajući trend rasta od oko 5.5 do 6.5 procenata. FBiH prima veće iznose međunarodne pomoći. Procijenjeno je da je većina stranih doznaka od bosanaca koji žive u inostranstvu poslata ljudima koji žive u FBiH.⁵⁶

Prema izvještaju Evropske komisije o progresu u toku 2007, makroekonomska stabilnost zemlje je oslabljena korištenjem ekspanzivnih fiskalnih politika, visokom inflacijom i proširenjem eksternih neravnoteža. Kontinuirani prekomjerni uticaj javnog sektora na ekonomiju, a posebno spora privatizacija i restruktuiranje ili likvidacija nesolventnih preduzeća u državnom vlasništvu FBiH, nastavljaju da koče efikasnu alokaciju resursa od strane tržišnih mehanizama.

Postojalo je dalje pomjeranje u sektorskoj strukturi ekonomije ka uslugama (tj. veletrgovina i trgovina na malo, finansijsko posredovanje i nekretnine). U isto vrijeme, doprinos javne administracije, obrazovanja i zdravstva bruto dodatoj vrijednosti ekonomije ostaje prilično velik. Izvoz i industrijska proizvodnja otkrivaju postepeno, ali sporo pomjeranje ka robi sa visokom dodatom vrijednošću.

U 2007, posuđivanje od strane mikrokreditnih i lizing kompanija poraslo je za oko 69 procenata. Osim toga, u RS neka od sredstava dobijenih od privatizacije kanalisana su ka MSP putem Razvojne banke Republike Srpske. Federacija je učinila slično, osnivajući sopstvenu razvojnu banku putem transformacije prethodne investicione banke. Poboljšanja u poslovnom okruženju primarno su donijela korist za MSP sektor, uglavnom u obliku poboljšanog pristupa finansijama.⁵⁷ Neformalni sektor ostaje velik. Ukupno, strukturalna pomjeranja u ekonomiji ostala su spora i MSP nastavljaju da operišu u kompleksnom poslovnom okruženju.

Ovo ne treba da zamagli stvarni progres koji je BiH učinila u ostalim područjima. Prije današnjeg zastoja u ekonomskoj aktivnosti, BiH se kretala isprekidanim tokom prema EU. Prvog januara 2008. sporazum o readmisiji pomogao je da se otpočne

⁵⁶ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina, Fact Sheet, januar 2009.

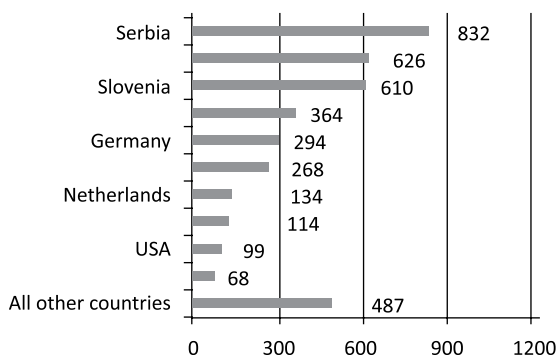
⁵⁷ Evropska komisija, Radni dokument osoblja Komisije, Bosna i Hercegovina 2008 Izvještaj o progresu, SEC (2008) 2693 finalni, Brisel, (2008).

dijalog o viznoj liberalizaciji, koji treba konačno da dovede do bezviznih putovanja bosanskih građana u EU. Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) 16. juna 2008 bilo je važno: SSP je prvi pravni sporazum između BiH i EU zemalja na putu ka članstvu. Privremeni ugovor o trgovini došao je odmah nakon ovog sporazuma. Ali BiH je bila spora u ispunjavanju obaveza ovih ugovora i praktično nije ostvarila progres na putu ka EU.

Investiciona klima

Od kraja rata do današnjeg dana, zemlja je učinila mnogo da otvori svoju ekonomiju za strane investicije, što je rezultiralo u sljedećim iznosima stranih direktnih investicija (SDI), (vidi tabelu 21).

Tabela 21: SDI iznosi po zemlji, maj 1994 –decembar 2008 (u milionima eura)

Kao što se može vidjeti iz tabele 22, SDI su bile relativno stabilne u godinama prije ekonomske krize. SDI su pretežno bile u sektoru bankarstva i proizvodnje, sa jednim slučajem u sektoru komunikacija u 2007.

Tabela 22: FDI iznosi po industriji (u milionima eura)

Industry	2004	2005	2006	2007	2008
Proizvodnja	216	102	153	600	342
Trgovina	60	31	37	130	170
Usluge	25	28	29	5	86
Bankarstvo	151	214	241	69	47
Transport	9	3	2	11	28
Turizam	24	-2	-	6	15
Nekretnine	2	4	4	93	10
Telekomunikacije	7	6	7	683	2
Ostale finansijske usluge	73	92	91	31	1
Ukupno	567	478	564	1,628	701

Izvor: CBBH; APSI.

Međutim, strani investitori nastavljaju da se suočavaju sa velikim brojem ozbiljnih prepreka, uključujući kompleksni pravni i regulatorni okvir, netransparentne poslovne procedure i slabe sudske strukture. SB rangira BiH na 119 mjesto od 181 zemlje u kojoj se obavlja biznis (vidjeti tabelu 23.).⁵⁸

U 2008, Svjetska banka je, na zahtjev Vlade, obavila procjenu investicione klime. Studija je naznačila problem solventnosti, nedovoljnu dostupnost kapitala i nedovoljno kvalifikovanu radnu snagu kao glavne probleme s kojima se suočava privatni sektor u BiH.

Tabela 23: Lakoća obavljanja biznisa (rang)⁵⁹

Lakoća...	Vršenje biznisa 2009. rang	Vršenje biznisa 2008. rang	Promjena ranga
Obavljanja biznisa	119	117	-2
Otpočinjanja biznisa	161	153	-8
Dobijanja građevinskih dozvola	137	150	13
Zapošljavanja radnika	117	116	-1
Registracije imovine	144	148	4
Dobijanja kredita	59	51	-8
Zaštite investitora	88	84	-4
Plaćanja poreza	154	144	-10
Trgovine preko granice	55	57	2
Provođenja ugovora	123	125	2
Gašenja biznisa	60	61	1

Sem toga, vrijeme i troškovi za otpočinjanje biznisa u Bosni još su pretjerano veliki, što dalje utiče na pogoršavanje investicione klime. Međutim, ove barijere za ulaz na tržište mogle bi lako da se otklone ako se uključe regulacije kako bi se omogućilo brzo pokretanje biznisa.⁶⁰ Prema Agenciji za promociju stranih investicija, investicionu klimu karakterišu sljedeći podsticaji za strane investitore:

Zakon o politici stranih direktnih investicija (Službeni glasnik BiH, 17/98, 13/03) osigurava nacionalni tretman stranih investitora, to jest strani investitori imaju ista prava i obaveze kao rezidenti BiH.

- Strani investitori mogu da otvore račune u bilo kojoj komercijalnoj banci u domaćoj i/ili bilo kojoj drugoj konvertibilnoj valuti na teritoriji BiH.

⁵⁸ Svjetska banka (2009) *Izveštaj o biznisu (Doing Business Report)*.

⁵⁹ Izvor: www.doingbusiness.org.

⁶⁰ Svjetska banka, Svjetska banka prezentuje Procjenu investicione klime za BiH, Novi mehanizmi finansiranja i investiranja koji su predloženi da bi se pospješile performance preduzeća i vaučerska privatizacija firmi, decembar 2008.

-
- Strani investitori su zaštićeni protiv nacionalizacije, eksproprijacije, rekvizicije ili mjera koje imaju slične efekte; takve mjere mogu da budu provedene samo u javnom interesu, u saglasnosti sa zakonima i regulacijama i uz plaćanje adekvatne kompenzacije, to jest kompenzacije koja je adekvatna, efektivna i promptna.
 - Prava i zagarantovane koristi stranih investitora kao i obaveze koje su nametnute Zakonom o politici stranih investicija ne mogu da budu ukinute ili nadglasane naknadnim zakonima ili regulacijama. Ukoliko je neki naknadni zakon ili regulacija naklonjenija stranom investitoru, investitor će imati pravo da izabere režim pod kojim će investicija biti regulisana.
 - Strani investitori mogu posjedovati nekretnine u BiH. Strani investitori uživaju ista imovinska prava u pogledu nekretnina kao BiH građani i pravni entiteti.
 - Strani investitori imaju pravo da transferišu u inostranstvo, slobodno i bez odlaganja, u konvertibilnoj valuti, prihode koji su rezultat njihovih investicija u BiH.
 - Strani investitori koji su zabrinuti u vezi sa rizikom restrikcija transfera, eksproprijacije, rata ili građanskih nemira i nepoštivanjem zakona i pravde, mogu da se osiguraju protiv ovih rizika kod Trust fonda za garanciju investicija EU za BiH (the European Union Investment Guarantee Trust Fund for BiH), koji je administriran od strane Multilateralne agencije za garanciju investicija (the Multilateral Investment Guarantee Agency; članica grupe Svjetske banke).
 - BiH, takođe, zadovoljava uslove za pomoć od strane Korporacije Sjedinjenih Država za prekomorske privatne investicije (US Overseas Private Investment Corporation; OPIC), koja takođe pruža investitorima osiguranje od političkog rizika.
 - Sporazumi o slobodnoj trgovini: BiH je potpisala Sporazum o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi (CEFTA).
 - Preferencijalni izvozni režimi: prema preferencijalnom izvoznom režimu sa Evropskom unijom, sva roba bh. porijekla koja ispunjava tehničko-tehnološke standarde i uslove može biti uvezena u svih 27 EU zemalja do kraja 2010, bez bilo kakve kvantitativne restrikcije i bez plaćanja carina ili drugih sličnih nameta.⁶¹

⁶¹ APSI (2007) *Podsticaji za strane investitore*.

Aktuelna ekonomska situacija

BiH nastavlja da se suočava sa globalnom ekonomskom krizom bez demonstrirane sposobnosti da efektivno odgovori. U principu, u BiH fiskalna politika jedini je instrument makroekonomske politike na raspolaganju bh. vlastima. Monetarna politika je funkcionisala na principima Sporazuma o valutom odboru od 1997, sa fiksnim kursom u odnosu na euro. Na kraju 2008, Standard & Poor agencija za usluge rejtingovanja povećala je kreditni rejting BiH na "B+" sa stabilnim izgledima.⁶²

Tabela 24: Odabrani makroekonomski indikatori, 2007–2008

	Godišnje		Kvartalno			
	2007	2008	K1	K2	K3	K4
Industrijska proizvodnja						
FBH (% promjena g-g)	9.1	8.0	-1.5	5.1	0.0	0.0
RS (% promjena g-g)	1.4	16.8	9.0	10.7	0.0	0.0
Bruto mjesečna zarada						
FBH (% promjena g-g)	9.7	n/a	12.2	13.1	15.4	12.5
RS (% promjena g-g)	10.3	29.3	22.3	31.4	32.3	30.7
Troškovi života IPC						
FBH (% promjena g-g)	1.5	7.7	6.8	8.5	9.5	5.8
RS (% promjena g-g)	1.8	7.2	6.1	8.2	9.3	5.1
Bilans tekućeg računa (milioni eura)	-1,160	n.a.				
Trgovinski bilans (milioni eura)	-4,071	-4,303	-1,077	-1,290	-1,157	-780
Izvoz robe (milioni eura)	3,035	3,432	801	911	919	801
% promjena g-g	15.0	13.1	14.8	19.0	16.2	2.6
Uvoz robe (milioni eura)	7,106	7,736	1,878	2,201	2,076	1,581
% promjena g-g	22.0	8.9	27.4	20.9	11.3	-18.8
Strane devizne rezerve (milioni eura)	3,425	3,219	3,376	3,339	3,494	3,219
Široka definicija novca (milioni eura)	6,263	6,532	6,341	6,541	6,865	6,532
% promjena g-g	21.6	4.3	18.1	14.3	14.8	4.3
Kreditni nevladinim entitetima (milioni eura)	6,052	7,317	6,450	6,911	7,231	7,317
% promjena g-g	28.1	20.9	28.7	28.7	27.1	20.9

⁶² Centralna banka BiH, Kreditna istorija, Kreditni rejting zemlje, decembar 2008.

Ekonomska aktivnost ostala je snažna u godinama prije 2008, uprkos sporoj implementaciji reformi. Kao rezultat ranijih reformi, viših cijena metala i, generalno, povoljnih vanjskih uslova, BDP rast je iznosio oko 6 procenata u 2006. i čak se ubrzao do 6.8 procenata u 2007. Sa rastom izvoza od oko 36 procenata u 2006, 15 procenata u 2007. i 13 procenata u 2008, izvozna performansa BiH je nadmašila izvozne performanse ostalih zemalja u regionu Balkana. Izvoz čelika i aluminijuma je bio dominantan, mada su porasli udjeli tehnološko - sofisticiranih proizvoda, uključujući mašine, dijelove za auta i namještaj.⁶³ Međutim, ulaskom u ekonomsku krizu, sve od gore navedenih industrija podnijele su gubitke zbog slabe izvozne tražnje. Posebno, tokom prve polovine 2009, izvoz je pao za 44 procenta, a uvoz je pao za 45 procenata (godina na godinu).

Generalno, dostupnost statističkih podataka od strane bh. agencija prilično je slaba i zastarjela. Nedavni korisniji indikatori makroekonomskog razvoja su oni koji su objavljeni od strane Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF). Dok vremensko kašnjenje koje utiče na oficijelne statistike prikriva neposredni efekat svjetske ekonomske i finansijske krize, ovi indikatori jasno pokazuju da su mnogi bh. biznisi negativno pogođeni.

Makroekonomski indikatori u tabeli 24 pružaju indicaciju o stepenu u kojem je globalna finansijska i ekonomska kriza pogodila BiH.

Kao što se očekuje od jedne male otvorene ekonomije, globalna ekonomska kriza brzo se proširila u BiH, utičući negativno na neke od pozitivnih efekata prethodnog perioda i ugrožavajući makroekonomsku stabilnost i neke važne ekonomske reforme. Ekonomija je jasno iskusila recesiju u 2009. sa padom BDP-a od oko 7 procenata i sa izvozom i građevinarstvom koji su bili najteže pogođeni sektori. U istom periodu, indirektni poreski prihodi pali su za oko 15 procenata. Bh. deficit tekućeg računa (DTR) i inflacija su se smanjili zbog ekonomske recesije i nižih cijena robe. Kao odgovor na ove nepovoljne uslove, Vlada se složila o "stand-by" aranžmanu sa MMF-om u iznosu od USD 1.6 milijardi. Procijenjeno je da će smanjenje BDP-a u 2009 biti praćeno slabim oporavkom u 2010.

Važno je primijetiti da se očekuje da će finansiranje DTR biti teže u svjetlu "kreditnog sloma" i sadašnjih globalnih ekonomskih izgleda i jedan dio može biti finansiran oslanjajući se na strane devizne rezerve.⁶⁴

Dok se siromaštvo smanjilo tokom ranih godina ovog desetljeća (na primjer, od 18 do 14 procenata u periodu od 2004. do 2007), sa 20 procenata populacije koja

⁶³ <http://web.worldbank.org>

⁶⁴ World Bank, Newsletters, Economic Newsletter 1/2009, February 2009.

još rizikuje pad u siromaštvo u slučaju dohodovnog šoka - to ostaje značajna realna briga. Zaposlenost se, naime, smanjila, kao rezultat globalne krize i siromaštvo može da bude dalje produbljeno zahvaljujući nižim iznosima doznaka.

Depoziti

Prema istraživanju koje je GfK proveo u 2006, samo 9.5 procenata populacije ima štedne račune u Bh. bankama.⁶⁵ Isto istraživanje pokazuje da 21.5 procenata stanovništva drži gotovinu "ispod jorgana" i da ostale dvije trećine bh. građana uopšte ne štede.⁶⁶

Štaviše, prema anketi budžeta domaćinstva 2007, koja je sprovedena od strane Agencije za statistiku BiH, samo 6 procenata bh. domaćinstava štedi, dok 94 posto domaćinstava uopšte ne štedi.⁶⁷

BiH ima relativno nisku štednu stopu. Ovo je, generalno, tipično za zemlje u tranziciji. Međutim, BiH ima najnižu štednu stopu od svih zemalja u regionu zapadnog Balkana. Bh. vlasti su svjesne ovog problema i jedan od glavnih ciljeva finansijskog razvoja za period 2008 – 2013. je da se poveća nacionalni štedni depozit dok se ne postigne regionalni prosjek.⁶⁸

Važno je primijetiti Zakon o prevenciji "pranja" novca, prema kojem su banke obavezne da prijave sljedeće transakcije Odsjeku za finansijsku analizu Državne agencije za istraživanje i zaštitu:

1. Transakciju, klijenta ili osobu koja je sumnjiva;
2. Gotovinsku transakciju u iznosu od KM 30,000 ili više;
3. Povezane gotovinske transakcije koje zajedno čine KM 30,000 ili više.
4. S obzirom na gore navedenu transakciju, osobe koje žele da depozituju KM 30,000 ili više moraju da obezbijede informaciju o izvoru novca ili vlasništvu koje je predmet transakcije.⁶⁹

⁶⁵ Gesellschaft für Konsumforschung.

⁶⁶ Rast od znanja, novinski izvještaj, [tednja u BiH bankama, februar 2006.

⁶⁷ Agncija za statistiku BiH, Anketa budžeta domaćinstva 2007.

⁶⁸ Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Produbljena situaciona i SWOT analiza radnog cilja: Održati i poboljšati makroekonomsku stabilnost, 2009.

⁶⁹ Zakon o prevenciji "pranja" novca.

Depoziti i ekonomska kriza

Depoziti u bh. bankama su se tokom poslednjeg kvartala 2008 smanjili za 7.6 procenata i na kraju 2008. oni su iznosili oko KM 12 milijardi, prema CBBH. Najznačajniji pad depozita bio je zabilježen u oktobru, kada su građani počeli da povlače svoje depozite.⁷⁰

Prema guverneru CBBH, ukupni iznos koji je povučen bio je oko KM 800 miliona, sa najvećim uticajem u oktobru 2008. Međutim, u novembru 2008. bh. građani počeli su vraćati svoje depozite u bh. banke i na kraju 2008. KM 100 miliona ponovo je depozitovano u bh. Banke, signalizirajući da su bh. građani povratili određeno povjerenje u bh. banke.⁷¹

Izazovi koji se očekuju

Sažeta lista glavnih izazova koji su vezani za tekući ekonomski razvoj zemlje mogla bi da uključuje:

- Tekuću zavisnost od međunarodne pomoći i hitnu potrebu za investicijama koje bi potkrijepile tranzicioni proces: naponi za privlačenjem stranih investicija doveli su do razvoja politike stranih direktnih investicija i uspješne reforme bankarskog sistema, kao i carinske reforme. Uprkos ovim reformama, strukturalni i institucionalni okvirni uslovi moraju da se i dalje poboljšavaju da bi se kreirala zdrava baza za ekonomski rast i smanjenje siromaštva.
- Nedostatak odgovornosti u političkim i administrativnim institucijama: alokacija odgovornosti entitetskim vladama predstavlja prepreku širim nacionalnim reformama i rezultira zbunjujućim nizom regulacija, taksi i standarda i nedostatkom transparentnosti, na taj način omogućavajući korupciju.
- Fragmentacija tržišta: slabosti pravnog i regulatornog okruženja, nedostatak jakog i konkurentnog privatnog sektora i nepostojanje jedinstvenog unutrašnjeg tržišta ostaju značajne prepreke ekonomskom razvoju zemlje. Privatni sektor u BiH zahtijeva dalje napore u korporativnom restruktuiranju.
- Slabe javne finansije i visok deficit tekućeg računa: domaći dug je procijenjen na 200 procenata BDP-a, ugrožavajući na taj način investicije i rast. Uprkos poboljšanjima u menadžmentu javnih finansija, potrošnja na administrativne i javne strukture ostaje visoka.

⁷⁰ Centralna banka BiH, Bilten 2008, decembar 2008.

⁷¹ Poslovni dnevnik, Središnja banka snizila stopu obavezne rezerve, Iz bh. banaka podignuto 800 mil. KM, decembar 2008.

- Izbori 2006. Pokazali su da nacionalističke tendencije traju i dalje i još izazivaju nesigurnost među velikim segmentima populacije. To, takođe, čini suživot različitih etničkih grupa težim. Od izbora 2006, na kojima su lideri SNSD i SBIH (Dodik i Silajdžić) porazili umjerenije konkurente, bosanske političke partije su ispoljile narastajuće neprijateljstvo jedna prema drugoj. Bivši visoki predstavnik kaže da je Bosna zapletena u "potpunu političku stagnaciju". Ne postoji saglasnost o budućnosti i nepovjerenje elitama reflektuje stvarni nedostatak društvenog povjerenja. Konzensus koji se postigne tokom "bolnih" pregovora brzo se urušava na trivijalnim pitanjima. Čista tehnička pitanja pretpostavljaju nacionalističku valentnost; naime, jedan posmatrač je primijetio da u sadašnjoj atmosferi "ne postoje tehnička pitanja". I nacionalni i međunarodni posmatrači opisali su raspoloženje kao najteže od neposrednog poslijeratnog perioda.⁷²

- *Prema Svjetskoj banci*,⁷³ osim ublažavanja uticaja globalne recesije na realnu ekonomiju, najbitniji izazovi za ekonomske reforme u BiH mogu se klasifikovati u dvije kategorije:

- *Poboljšanje konkurentnosti i poticanje rasta koji je vođen privatnim sektorom:* Potrebne su brže reforme da bi BiH mogla da konkuriše sa ostalim tranzicionim ekonomijama, dok teži dubljoj integraciji u evropska i globalna tržišta. U srednjem roku, poboljšavanje kvalifikovanosti bh. radne snage biće ključna determinanta kompetitivnosti. Više kratkoročnih reformi uključuje napore za smanjenje troškova i vremena koje je potrebno da bi se zadovoljile regulacije za otpočinjanje i vođene biznisa, dalju privatizaciju strateških preduzeća, kao i preduzimanje mjera da bi se omogućilo restruktuiranje i izlazak sa tržišta preduzeća koja loše posluju. Vlada treba da nastavi sa reformama poreskog sistema i treba da teži smanjenju stopa društvenih doprinosa. Potrebni su dalji naponi ka stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostora i jedinstvenog domaćeg tržišta, posebno zbog podrške bh. aspiraciji ka članstvu u EU.

- *Poboljšanje efektivnosti i efikasnosti javne potrošnje treba takođe da se učini prioritetom.* Postojeći nivoi potrošnje su previsoki i njihova struktura nije orijentisana ni na rast ni na smanjenje siromaštva. Struktura potrošnje može biti poboljšana uvođenjem bolje kontrole zarada u javnom sektoru, usmjeravanjem sistema socijalne pomoći ka najranjivijima, povećanjem

⁷² Evropska Komisija, Radni dokument osoblja Komisije, Izvještaj o progresu Bosne i Hercegovine 2008, SEC(2008) 2693 Brisel, (2008).

⁷³ Svjetska banka, Kratki izvještaj o zemlji, Izvor: <http://web.worldbank.org/>

efikasnosti i povećanjem nivoa javnih investicija. Iznad svega, efikasnost potrošnje treba da bude unaprijeđena putem bolje kontrole i boljih budžetskih procesa. Da bi se poboljšala efikasnost javnog sektora, fiskalna koordinacija treba da bude ojačana između različitih nivoa Vlade. Kapacitet javne administracije takođe treba da bude ojačan kako bi se ona osposobila da se nosi sa ovim izazovima.

Aneks IV: Pregled finansijskog sistema u Bosni i Hercegovini

Ovaj aneks preuzet je iz propratnog materijala koji podržava IASCI/IOM studiju pod nazivom Maksimiziranje razvojnog uticaja finansijskih tokova povezanih sa migracijom i investicijama iz Austrije u Bosnu i Hercegovinu (2009), koja je provedena u ime Razvojne banke Austrije.

BiH je otpočela tranziciju ka tržišnoj ekonomiji kasnije od većine ostalih zemalja u regionu i u ekstremno teškim okolnostima u 1996, nakon kraja rata 1992-1995. Od tada, BiH je provela mnoge reforme u finansijskom sektoru. One su bile popraćene procesom izgradnje institucija.

Finansijski sistem BiH ne može se smatrati ni dobro razvijenim ni dozvoljno raznolikim. Danas je finansijski sistem BiH baziran na nekoliko tipova finansijskih institucija i posredovanja, uključujući: komercijalne banke, MFI, osiguravajuće kuće, lizing- kompanije i tržišta kapitala.

Tabela 25: Struktura sektora finansijskih usluga u BiH, 2005–2007⁷⁴

Segmenti sektora finansijskih usluga	2005		2006		2007		Indeks rasta sredstava 06/05	Indeks rasta sredstava 07/06
	Sredstva u KM mil.	Udio (%)	Sredstva u KM milion	Udio (%)	Sredstva u KM milion	Udio (%)		
Banke	12.156	78.26	15.231	80.69	19.682	79.9	125.3	129.22
Privatizacioni investicioni fondovi	1.792	11.54	1.553	8.23	1.764	7.16	86.66	113.59
Osiguranje i reosiguranje	676	4.36	708	3.75	853	3.46	104.73	120.48
Mikrokreditne organizacije	344	2.21	522	2.77	916	3.72	151.74	175.48
Lizing- sektor	564	3.63	862	4.57	1.417	5.75	152.84	164.39
Ukupno za sektor	15.532	100	18.876	100	24.632	100	121.53	130.49

U 2007, ukupna sredstva sektora finansijskih usluga bila su KM 24.63 milijarde (EUR 12.6 milijardi), sa bankarskim sektorom koji je imao udio od 79.90 procenata; investicioni fondovi 7.16 procenata lizing- kompanije, 5.75 procenata mikrokreditne organizacije 3.72 procenta i osiguranje 3.46 procenata.

⁷⁴ FBiH bankarska agencija, RS bankarska agencija, FBiH komisija za hartije od vrijednosti, FBiH agencija za superviziju osiguranja, RS agencija za osiguranje, Asocijacija lizing- kompanija BiH, Asocijacija mikrokreditnih organizacija BiH.

Tabela 25 indicira da je bankarski sektor najuspješniji sektor u pogledu veličine u BiH. Najveći rast ukupnih sredstava u finansijskom sektoru u BiH tokom 2007, u poređenju sa 2006, bio je registrovan u mikrokreditnim organizacijama (75% porast) i lizing-kompanijama (64% porasta). Osiguravajuće i reosiguravajuće kuće u 2007. su zabilježile rast od 20 procenata, u poređenju sa 2006.

U 2006, MMF je ustanovio da glavni rizici za finansijsku stabilnost BiH leže u činjenici da se strane podružnice banaka oslanjaju na strana sredstva, u kombinaciji sa velikim deficitom tekućeg računa, koji je jednak 21 procentu BDP-a u 2005.⁷⁵ Uzimajući u obzir sadašnju globalnu ekonomsku krizu, ovi rizici su se pokazali istinitim u 2008, kada je BiH počela da bilježi rekordno sniženje kreditnog rasta.

Ista procjena MMF-a identifikovala je sljedeće reforme koji bi trebalo da budu izvršene da bi se moglo uspješno nositi sa rizicima finansijske stabilnosti:

- jačanje bankarske supervizije i njeno adaptiranje transformaciji finansijskog sistema u skladu sa preporukama u bazelskim ključnim principima supervizije;
- povećanje bankarske fleksibilnosti da zavisi od lokalnih sredstava finansiranja za finansiranje kredita
- unapređenje saradnje sa supervizorima banaka u stranom vlasništvu u njihovim zemljama porijekla;
- jačanje nadzornog kapaciteta;
- ujedinjavanje dva entitetska supervizora.

Sem toga, EU je adresirala vrlo slične prioritete vezane za finansijski sektor u svojoj odluci Vijeća od 18. februara 2008. o principima, prioritetima i uslovima koji su sadržani u evropskom partnerstvu sa BiH.⁷⁶

Poređenje finansijskog sistema u BiH sa onim u zemljama sa kojima se graniči vidljivo je iz tranzicijskih indikatora koji su publikovani od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBOD).

U tranzicionom izvještaju 2008 koji je publikovan u novembru 2008, BiH je napravila progress u bankarskom sektoru, koji se reflektuje u visokoj ocjeni 3 (na skali od 1 do 4). S druge strane, sa izuzetkom mikrofinansijskih institucija, nebankarski finansijski sistem još se smatra nedovoljno razvijenim u poređenju sa ostatkom regiona i ocijenjen je sa 1.67.

⁷⁵ MMF, Bosna and Hercegovina: Procjena stabilnosti finansijskog sistema, uključujući izvještaje o poštivanju standarda i pravila o sljedećim temama: Bankarska supervizija i upravljanje korporacijama, 2006.

⁷⁶ The Council of European Union, BiH 2007 European partnership, 2008/211/EC: Council Decision of 18. February 2008. on the principles, priorities and conditions contained in the European Partnership with Bosnia and Herzegovina and repealing Decision 2006/55/EC.

Gledajući unaprijed na period 2008-2013, bankarski sektor nedvosmisleno ima vodeću poziciju u finansijskom sistemu i u ekonomskom razvoju BiH.⁷⁷

A. Bankarski sektor

Bankarski sektor BiH sastoji se od 31 banke (dodatak 3), od kojih je 21 u FBiH i 10 u RS. Bankarska supervizija i licenciranje regulisani su od strane dviju bankarskih agencija (Bankarska agencija Federacije Bosne i Hercegovine i Bankarska agencija Republike Srpske) na nivou državnih entiteta, u skladu sa Zakonom o bankama. Od ove 31 banke, samo osam su privatne domaće banke, 20 banaka je u vlasništvu stranih banaka i tri banke su u vlasništvu države.

Danas u bankarskom sektoru domonira šest podružnica stranih banaka. Za prva tri mjesta bore se UniCredit Group, Raiffeisen Bank and Hypo Group. Četvrto, peto i šesto mjesto zauzele su NLB Group, Intesa San Paolo i Volksbank, respektivno.

Mada je zemlja učinila jak i vidljiv progres u razvoju finansijskog sektora, bankarska supervizija je još na entitetskom nivou (mada neke banke operišu u oba entiteta), uprkos ponovljenim apelima od strane međunarodne zajednice da se ujedine dvije supervizorske agencije, ili unutar centralne banke ili u odvojenoj agenciji.

Iz dviju posljednjih publikovanih informacija o bankarskom sistemu Federacije Bosne i Hercegovine za prva tri kvartala 2008, očigledno je da je ukupna profitabilnost sistema znatno smanjena u poređenju sa istim periodom 2007. Tokom prvih devet mjeseci 2008, finansijski rezultat na sistemskom nivou je bio pozitivan u iznosu od KM 57.1 milion, reprezentujući značajno smanjenje od 50 procenata ili KM 56.3 miliona u poređenju sa istim periodom 2007. Pozitivan finansijski rezultat zabilježen je kod 14 banaka, i to u iznosu od KM 89.6 miliona, što je za 23.7 procenata ili KM 27.8 miliona manje nego u istom periodu 2007. U isto vrijeme, gubitak od KM 32.5 miliona bio je zabilježen kod šest banaka.⁷⁸

S druge strane, Bankarska agencija Republike Srpske publikovala je informaciju o bankarskom sektoru za 2008. Prema izvještaju, devet od deset banaka su prijavile pozitivan finansijski rezultat, u ukupnom iznosu od KM 32.7 miliona, a samo jedna banka, koja je počela sa radom u julu 2007, prijavila je gubitak od KM 1.7 miliona.⁷⁹

⁷⁷ Directorate for Economic Planning of BH, Produbljena situaciona i SWOT analiza radnog cilja: Održati i poboljšati makroekonomsku stabilnost, 2009.

⁷⁸ Bankarska agencija Federacije Bosne i Hercegovine, Informacija o bankarskom sistemu Federacije Bosne i Hercegovine od 30 septembra, 2008/2009.

⁷⁹ Bankarska agencija Republike Srpske, Izvještaj o stanju u bankarskom sektoru Republike Srpske za period od 01.01.2008 -31.12.2008. (2009).

Od početka krize, postalo je evidentno da su banke “roditelji” bile u poziciji da kontinuirano obezbijede isti (ali ne i viši) nivo finansiranja svojim bankama u BiH, tako da treba da povise kapital izdavanjem akcija/obveznica i stimulisanjem štednje nudeći visoke depozitne stope.⁸⁰

Dalje, Bankarska agencija Federacije Bosne i Hercegovine zahtijevala je od banaka koje su u vlasništvu stranih bankarskih grupa pisanu saglasnost da “majke banke” neće povući svoja sredstva investirana u kredite i depozite prije dogovorenog vremena. Prema izjavi direktora Bankarske agencije Federacije Bosne i Hercegovine, sve banke su dobile potvrdu u pisanoj formi. Prema njegovom mišljenju, ovo je još jedan dokaz više o stabilnosti u bankarskom sektoru.⁸¹

B. Mikrofinansijski sektor

Rezultati koji su postignuti u proteklih devet godina u mikrofinansijskom sektoru stavljaju BiH među zemlje sa najvišim razvojnim nivoom u ovoj oblasti finansijske intermedijacije. Važno je naglasiti da u BiH mikrofinansijski sektor služi onim klijentima koji nemaju kolateral, imaju nizak dohodak ili nemaju dohodak uopšte. U bh. mikrokreditnim organizacijama (MKO) nije dozvoljeno da primaju depozite u sadašnjem momentu.

Nova legislativa o MFI (zakon “O mikrokreditnim organizacijama” takođe poznate MKO) usvojena je u julu 2006. i u oktobru 2006 u RS i FBiH. Zakon je izložio proces registracije MFI u dvije moguće forme - ili mikrokreditne fondacije kao neprofitne i mikrokreditne kompanije (MKK) kao profitne firme, dok je Bankarska agencija definisana kao supervizor sektora.

U FBiH, novi zakon obezbjeđuje fazni proces: MKO se prvo moraju registrovati jedino kao neprofitne mikrokreditne fondacije, a onda i kao profitne MKK.

Suprotno tome, u RS MKO mogu da se registruju kao profitne kompanije od samog početka.

Minimalni osnivački kapital za fondacije je EUR 25.000 (USD 37.000) i EUR 250.000 (USD 370.000) za MKK. Postoje, takođe, restrikcije vezane za maksimalnu veličinu zajma - EUR 5.000 (USD 7.400) za fondacije i EUR 25.000 (USD 37.000) za MKK.

⁸⁰ Poslovni dnevnik, Finansijski stručnjaci kažu kako su strane banke u BiH prisiljene emitiranjem vrijednosnih papira jačati svoju kapitalnu osnovu, Banke u BiH zbog krize potiču štednju. (2009).

⁸¹ Poslovni dnevnik, FBiH Agencija za bankarstvo dobila potvrde, Inozemne banke neće povlačiti sredstva iz BiH, 2009.

Mada je svrha nove legislative bila da se pravni okvir bolje prilagodi sadašnjem nivou razvoja mikrofinansijskog sektora u zemlji, postoji nekoliko pitanja koja će, vjerovatno, predstavljati izazov za budući rast MFI:

- Ograničenje veličine zajma moglo bi da bude ograničujući faktor za diverzifikaciju MFI portfolia i doseg do višeg kraja mikropreduzetničkog spektra, potencijalno rezultirajući ograničenjem mikrofinansijskog sektora na relativno usku grupu klijenata.
- Treba biti primijećeno da je aktuelna prosječna veličina zajma za većinu MFI već na ili iznad nivoa koji je određen za fondacije.
- Novi zakon ne razmatra aktivnosti prikupljanja depozita.⁸²

Prema finansijskim indikatorima, 12 organizacija – koje su članovi Mikrofinansijske asocijacije (AMFI), koja pokriva 97 procenata mikrofinansijskog tržišta u BiH - isplatile su oko jedne milijarde KM kreditnih sredstava (vidi tabelu 26).

Tabela 26: Odabrani mikrofinansijski indikatori⁸³

(u KM)	31 Dec 2007	31 Dec 2008
Broj aktivnih klijenata	293,703	392,700
Broj podijeljenih zajmova	284,198	325,276
Iznos podijeljenih zajmova	971,347,759	1,043,870,112
Prosječna visina zajma	2,625	2,735

Kao i u prethodnim godinama, članovi AMFI kontinuirano dobijaju nagrade i priznanja od Svjetske banke i Konsultativne grupe za asistenciju siromašnim (KGAS) za visok nivo transparentnosti u vršenju biznisa i finansijsko izvještavanje. Od 20 nagrađenih institucija iz cijelog svijeta, pet su bile MKO iz BiH.

Impresivni rezultati koji dokazuju kvalitet rada MKO u BiH takođe se reflektuju u činjenici da je pet članova AMFI uključeno u listu 100 najuspješnijih MFI, pablikovanu od strane Forbes, značajnog američkog poslovnog magazina.

C. Osiguravajuće kompanije

Tržište osiguranja u BiH još nije dovoljno razvijeno. Od jula 2008. postojale su 24 osiguravajuće i reosiguravajuće kompanije. Većina osiguravajućih kompanija zasniva svoju aktivnost na biznisu koji nije vezan za životno osiguranje.⁸⁴

⁸² Eastern Europe and Central Asia Microfinance Analysis and Benchmarking Report, 2008.

⁸³ Mikrofinansijska asocijacija (AMFI).

⁸⁴ Osiguravajuća agencija BiH, Statistika tržišta osiguranja u BiH, 2007.

Osiguravajuće kompanije su supervizirane od strane dviju agencija za superviziju osiguranja na entitetskom nivou. Obje agencije imaju regulatornu i supervizorsku ulogu. Osim toga, prema Zakonu o Agenciji za osiguranje Bosne i Hercegovine, osnovana je Agencija za osiguranje Bosne i Hercegovine.

Što se tiče sadašnje finansijske i ekonomske krize, dvije vodeće osiguravajuće kompanije, Sarajevo osiguranje i Bosna – Sunce osiguranje, zabilježile su smanjenje tržišta neobaveznog osiguranja u prva dva mjeseca 2009.⁸⁵

D. Lizing-kompanije

U BiH trenutno postoji 10 lizing- kompanija, od kojih su četiri osnovane 2007. Većina je u vlasništvu određene bankarske grupe i samo jedna je u vlasništvu grupe iz finansijskog sektora. Finansiranje uglavnom potiče od stranih partnera. Lizing-kompanije su pod supervizijom Bankarske agencije Federacije Bosne i Hercegovine i Bankarske agencije Republike Srpske.

Ne postoji zakon o lizingu na državnom nivou. Zakon o lizing kompanijama u RS prihvaćen je 2007, a Zakon o lizing- kompanijama u FBiH je u parlamentarnoj proceduri i treba biti prihvaćen 2009. godine.

Članovi Asocijacije lizing kompanija su: Hypo-Alpe-Adria Lizing, Raiffeisen Lizing, VB Lizing, NLB Lizing, UniCredit Lizing, Eurolizing and S-Lizing. Zajedno, oni zauzimaju 90 procenata tržišta.

Lizing tržište u BiH ostvarilo je visoku stopu rasta tokom zadnjih nekoliko godina uprkos nedostatku adekvatnog pravnog okvira. Tokom 2007, broj lizing- ugovora bio je 7.310, sa sljedećom strukturom: vozila 82 procenta; oprema 14 procenata; nekretnine 3 procenta; i jedan procenat za ostale svrhe. Ukupna vrijednost lizing-usluga u 2007. bila je oko EUR 387 miliona. Asocijacija lizing- kompanija u BiH još nije publikovala svoj godišnji izvještaj za 2008. godinu.. Međutim, podaci za prvu polovinu 2008. dostupni su i prezentovani u tabeli 27.

Tabela 27: Performanse lizing- tržišta za prvu polovinu 2008.⁸⁶

U milionima eura	
Vozila	73.10
Oprema	45.4
Nekretnine	69.50
Ostalo	1.4
Ukupno	189.4

⁸⁵ Bosnia.ba, Uticaj finansijske krize na osiguravajuće kuće u BiH: Manje kasko i imovinskih osiguranja, April 2009.

⁸⁶ Asocijacija lizing kompanija u BiH.

E. Tržište kapitala

BiH ima dvije berze, koje su organizovane na entitetskim nivoima. Obje, Sarajevska berza (SASE) u FBiH i Banjalučka berza (BLSE) u RS, osnovane su 2001, a prve transakcije zabilježene su početkom 2002. Međutim, mada su tržišta institucionalno odvojena, između njih ne postoje razlike vrijedne pažnje.⁸⁷

Oba tržišta mogu biti definisana kao tržišta u povelju. Kao što je činjenica za sva tržišta u zemljama bivše Jugoslavije koja su osnovana u relativno skorijem periodu, ona se mogu okarakterisati niskom likvidnošću, nepostojanim cijenama i prometom koji zavisi od procesa privatizacije i koji se udvostručuje iz godine u godinu. Glavna slabost lokalnog tržišta kapitala je uočeni nedostatak lokalnih investitora koji bi mogli tržištu obezbijediti neophodnu likvidnost. Da sada je tržište bilo u zavisnosti jedino od stranih investitora.

F. Penziona reforma

Penziona reforma jedna je od najvažnijih reformi potrebnih ovom sektoru. Mada je bilo očekivano da će biti pripremljen do kraja prvog kvartala 2008, pravni okvir koji je neophodan za implementaciju penzione reforme još nije kompletiran niti je prošao parlamentarnu proceduru u FBiH i RS.⁸⁸

Prema posljednjim dostupnim informacijama, radna grupa za implementaciju penzione reforme u BiH pripremila je prijedlog za model novog penzionog sistema, koji bi trebao da zamijeni sadašnji penzioni sistem, koji je uglavnom finansiran iz obaveznih socijalnih davanja, a djelimično i iz entitetskih budžeta.⁸⁹ U RS, Parlamentarna skupština je usvojila Zakon o dobrovoljnim penzionim fondovima, koji je najvažniji pravni zahtjev za uspostavu dobrovoljnih penzionih fondova, koji su od krucijalnog značaja za unapređivanje i produbljivanje lokalnih tržišta kapitala. Očekuje se da će kompletiranje procesa penzione reforme donijeti ekspanziju ovog segmenta finansijskog tržišta u BiH.

G. Brokerske firme

Sarajevska i Banjalučka berza trenutno imaju 13 i 19 operativnih brokerskih kuća (članova), respektivno. Nakon rekordnog prometa i profita u 2007, u prošloj godini zabilježeno je znatno pogoršanje tržišnih uslova u brokerskom biznisu, sa prometom i tržišnim cijenama koji su kontinuirano opadali. Ukupni promet na obje berze bio

⁸⁷ Portal tržišta kapitala u Federaciji BiH.

⁸⁸ UNDP BiH, Bilten, Penziona reforma i sistem socijalne zaštite u BiH, 20 novembar 2007.

⁸⁹ Kancelarija Međunarodne organizacije rada (International Labour Office), Izvještaj o penzionoj reformi u Bosni i Hercegovini: Prva procjena, 2009.

je nešto manji od prometa tokom 2007, kada je berza imala izrazitu tendenciju porasta cijena, ali je, takođe, bio ispod prometa dviju prethodnih poslovnih godina. Dva vodeća indeksa, SASX-10 i BIRS, opali su za više od 60 procenata i nijedan od konstituenata ovih indeksa nije zabilježio dobit u 2008.

Glavni razlog za gore navedene trendove u 2008. bio je povlačenje stranih institucionalnih investitora. Oni su činili glavnu pokretačku snagu bh. tržišta u prethodnim godinama, donoseći više od 60 procenata prometa na tržištima. Sa produblјivanjem finansijske krize i averzije prema rizicima, strani investitori su napustili BiH, na taj način smanjujući likvidnost i tržišne cijene. Od 2008, ukupni tržišni promet brokerskih kuća pao je na KM 275.1 milion na BLSE i KM 477.1 milion na SASE.

Sa dalјim pogoršanjem glavnih tržišnih indikatora -ekstremno loš prosječni dnevni promet od KM 274.000 i KM 767.000 na BLSE i SASE i dalјi pad indeksa za 30 procenata u prvom kvartalu 2009 -očigledno je da su tržišni uslovi za brokerski biznis postali vrlo oštri. Očekuje se da će se brokersko tržište u BiH dalјe konsolidovati u 2009, sa nekoliko brokerskih kuća koje su već prestale trgovati na BLSE i SASE u 2008. i 2009 godini.

H. Investicioni fondovi

Sem brokerskog biznisa, ostali segmenti koji se tiču institucionalnih participanata na tržištu poprilično su nedovolјno razvijeni na bh. tržištu kapitala. Zatvoreni investicioni fondovi, koji su osnovani tokom procesa masovne privatizacije (privatizacioni investicioni fondovi - PIF), nastavljaju da dominiraju bh. tržištem. Trenutno postoji 11 zatvorenih investicionih fondova na SASE, sa sadašnjom tržišnom kapitalizacijom od KM 166.6 miliona i neto vrijednošću sredstava od nešto više od KM jedne milijarde, dok na BLSE trenutno postoji 16 zatvorenih investicionih fondova sa ukupnom neto vrijednošću sredstava od 408 miliona KM.

Veličina i važnost otvorenih fondova u BiH je na vrlo niskim nivoima. Postoji samo šest otvorenih fondova (četiri u FBiH i dva u RS), i većina je osnovana tokom 2007, koja je bila godina sa izrazitom tendencijom porasta cijena. Kada su bh. tržišta zabilježila slobodni pad tokom 2008. i 2009, njihova vrijednost sredstava osjetno se smanjila i iznosila je manje od 10 miliona KM na kraju 2008.

Jedan od krucijalnih preduslova za dalјi razvoj investicionih fondova je novi Zakon o hartijama od vrijednosti i investicionim fondovima u FBiH, koji je stupio na snagu u januaru 2009. Zakon omogućuje osnivanje ne samo fondova akcija

nego i fondova obveznica, tržišta novca, “venture” kapitala i nekretnina. Međutim, najvažnija promjena je u investicionoj politici, gdje, prema Zakonu, i zatvoreni i otvoreni fondovi mogu investirati 25 procenata svoje neto vrijednosti sredstava u inostranstvu. Prethodno su mogli da investiraju samo na domaćem tržištu. Ovo je krucijalna promjena za unapređivanje prinosa, “hedžiranje” i diverzifikaciju rizika. Ovakav tok događaja će, vjerovatno, podržati dalji razvoj upravljanja sredstvima i pojavu novih tržišnih igrača.⁹⁰

I. Operatori za transfer novca

Western Union i MoneyGram su dva OTN koja obavljaju ovu djelatnost u BiH. Western Union usluge dostupne su u svakoj banci, dok su MoneyGram usluge dostupne jedino putem UniCredit banke. Ne postoje oficijelni podaci o ukupnim doznakama koje se prime kroz OTN u BiH. Ali na bazi intervjuva koje su konsultanti proveli sa zaposlenicima lokalnih banaka, ovi transferi konstituišu samo jedan mali procenat ukupnih doznaka koje su primljene, što je posljedica njihovih visokih troškova.

⁹⁰ Portal tržišta kapitala u Federaciji BiH.

Bibliografija⁹¹

Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina

2009 *Bosnia and Herzegovina Fact Sheet, January.*

2007 *Household Budget Survey.*

Agunias, D.

1996 *Remittance Trends in Central America.* Migration Policy Institute.

American Association for Public Opinion Research,

<http://www.aapor.org/Home.htm>

Association of Leasing Companies in BiH

Association of Microfinance Institutions in Bosnia and Herzegovina

(AMFI-BiH), <http://www.amfi.ba/eng/>

Banking Agency of Republika Srpska

2009 Izvještaj o stanju u bankarskom sektoru Republike Srpske za period od 01.01.2008 - 31.12.2008.

BiH Ministry of Foreign Affairs

2007 http://www.mfa.gov.ba/Index_eng.htm

Bosnia.ba

2009 Uticaj finansijske krize na osiguravajuće kuće u BiH: Manje kasko i imovinskih osiguranja, april.

Capital Market Portal in the Federation of BiH

The Central Bank of BiH

2008 Credit History, Sovereign Credit Ratings, December.

2008 Bulletin, December.

Chindea, A. et al.

2007 *Bosnia and Herzegovina Migration Profile.* International Organization for Migration (IOM).

⁹¹ Ova bibliografija se odnosi na cjelokupnu studiju.

Consultative Group to Assist the Poor (CGAP) and Microfinance
Information exchange (MIX)

- 2009 Eastern Europe and Central Asia Microfinance Analysis and Benchmarking Report, February.

The Council of European Union, BiH

- 2007 European partnership, 2008/211/EC: Council Decision of 18 February 2008 on the principles, priorities and conditions contained in the European Partnership with Bosnia and Herzegovina and repealing Decision 2006/55/EC.

de Montoya, L., et al.

- 2006 *Bosnia and Herzegovina: Country-Level Savings Assessment*. Washington, D.C.: Consultative Group to Assist the Poor.

Dimova, R. and Wolff, F.

- 2009 *Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina*. Institute for the Study of Labor, Discussion Paper Series: IZA DP No. 4083, March.

Directorate for Economic Planning of BH

- 2009 Produbljena situaciona i SWOT analiza radnog cilja: Održati i poboljšati makroekonomsku stabilnost.

European Commission

- 2008 Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina Progress Report, SEC 2693 final, Brussels.

European Society for Opinion and Marketing Research

- 1995 ICC/ESOMAR International Code on Market and Social Research Practice, June. International Chamber of Commerce, the World Business Organization.

Foreign Investors Support Fund (FIPA)

- 2007 *Incentives for Foreign Investors*. <http://www.fipa.gov.ba/page.asp?id=42>

Gesellschaft für Konsumforschung. <http://www.gfk.com/group/index.de.html>

Growth from Knowledge

- 2006 Press Release, Savings in BH banks, February.

International Agency for Source Country Information (IASCI) and International Organization for Migration (IOM)

2009 *Maximizing the Development Impact of Migration-Related Financial Flows and Investment from Austria to Bosnia and Herzegovina.*

IASCI and partners: Core partner: Centre for Economic and Social Studies, CESS (Albania). Research partners: International Organization for Migration, IOM (Albania, Austria and BiH), Centre of Sociological, Politological and Psychological Analysis and Investigations, CIVIS (the Republic of Moldova), International Fund for Agriculture and Development, IFAD (Armenia)

2005 Albania
2006 Armenia
2008 Albania
2009 Bosnia and Herzegovina
2009 Kosovo/UNSC 1244
2009 Republic of Moldova
2010 Albania
2010 Kosovo/UNSC 1244
2010 Republic of Moldova

International Monetary Fund (IMF)

2006 Bosnia and Herzegovina: Financial System Stability Assessment, including Reports on the Observance of Standards and Codes on the following topics: Banking Supervision and Corporate Governance.

Insurance Agency of BiH

2007 Statistics of Insurance Market in BiH.

International Labour Office (ILO)

2009 Report on the pension reform in Bosnia and Herzegovina: First assessment.

International Organization for Migration (IOM) and Republic of Slovenia, Ministry of Interior 2009. *Bosnia and Herzegovina Migration Profile.*

Izet, I. et al.

2006 *Migration Flows in Bosnia and Herzegovina after 1992.* ERSA, European Regional Science Association.

Limun.hr.

2007 *Diaspora days in Sarajevo*, 26 July. Sarajevo. <http://www.limun.hr/en/main.aspx?id=179418>.

Lubura, T.

- 2007 *Trade Policy and Issues in relation with Poverty Reductions in Bosnia and Herzegovina*. BiH Directorate for Economic Planning (DEP), March.

Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina

- 2005 *Comparative Analysis on Access to Rights of Refugees and Displaced Persons*.

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)

- 2009 Final Report on the Regional Conference on "Migrant Investment, Return and Economic Reintegration for Development in the SEE and CA Regions", Vienna, 10–11 December.

Oxford Research International

- 2009 *The Silent Majority Speaks: Snapshots of Today and Visions of the Future of Bosnia*.

Poslovni dnevnik

- 2008 Središnja banka snizila stopu obvezne reserve, Iz BiH banaka podignuto 800 mil. KM, decembar.
- 2009 FBiH Agencija za bankarstvo dobila potvrde, Inozemne banke neće povlačiti sredstva iz BiH.
- 2009 Financijski stručnjaci kažu kako su strane banke u BiH prisiljene emitiranjem vrijednosnih papira jačati svoju kapitalnu osnovu, Banke u BiH zbog krize potiču štednju.

Simanic, N.

- 2006 *Migration Citizenship Education: Forced Migration and Ethnic Conflicts in Bosnia and Herzegovina*. Interational Commission of Missing Persons, Sarajevo, November <http://www.migrationeducation.org/20.0.html>.

Stites, E. et al.

- 2005 *Coping with War, Coping with Peace: Livelihood Adaptation in Bosnia-Herzegovina, 1989–2004*. USAID.

Sud Bosne i Hercegovine

- 2005–2010 *Law on the prevention of money laundering*. Official Gazette of Bosnia and Herzegovina, No 29/04, <http://www.sudbih.gov.ba/>

United Nations Development Programme (UNDP) BiH

2007 Newsletter, Pension Reform and Social Protection Systems in Bosnia and Herzegovina, 20 November 2007.

United States Agency for International Development (USAID), <http://www.usaid.gov/>

World Bank

2008 Migration and Remittances Factbook. Development Prospects Group.

2008 World Bank presents Investment Climate Assessment for BH, New Financing and Investment Mechanisms Proposed for Revving Up Enterprise Performance and Voucher Privatized Firms, December.

2009 Doing Business in Bosnia and Herzegovin. World Bank, www.doingbusiness.org

2009 Newsletters, Economic Newsletter 1/2009, February

2010 Country Brief – Bosnia and Herzegovina, <http://go.worldbank.org/IX9Q6UVG20>

LISTA TABELA

- Tabela 1: Odabrani podaci o štednji migracionog domaćinstva i doznakama
- Tabela 2: Pregled migranata i odgovarajuće veličine uzorka za anketu migranata
- Tabela 3: Bh. migrantska zajednica po zemlji
- Tabela 4: Procjene doznaka na godišnjem nivou (u milionima USD) od strane Svjetske banke
- Tabela 5: Iznos i struktura doznaka u BiH (u milionima USD)
- Tabela 6: "Da li Vi ili Vaše domaćinstvo imate jedan ili više bankovnih računa u vašoj zemlji destinacije?" Tabela 7: "Da li Vi ili Vaše domaćinstvo imate jedan ili više bankovnih računa u BiH?"
- Tabela 8: "Vi ste obezbijedili bankarski zajam u..."
- Tabela 9: "Da li ste imali familiju, prijatelje ili komšije u zemlji destinacije prije odlaska?"
- Tabela 10: "Jeste li upoznati da li neka osoba iz Vašeg mjesta odakle dolazite živi blizu Vas?"
- Tabela 11: "Postoje li osobe iz Vašeg mjesta porijekla koje rade sa vama?"
- Tabela 12: "Vi trenutno posjedujete imovinu u..."
- Tabela 13: "Gdje Vaše domaćinstvo redovno štedi novac?"
- Tabela 14: "Od ovog iznosa koji je transferisan u 2009, šta mislite koji procenat je bio..."
- Tabela 15: "Jeste li investirali ili obezbijedili kredit za poslovni projekat u BiH u prošlosti?"
- Tabela 16: "Jeste li investirali ili planirate da investirate u biznis u zemlji destinacije?"
- Tabela 17: "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH u budućnosti?"
- Tabela 18: "Da li planirate da investirate u..."
- Tabela 19: "Jesu li vještine i iskustvo koje ste stekli tokom migracije uticali na Vaš investicioni interes?"
- Tabela 20: Ključne finansijske karakteristike
- Tabela 21: SDI po zemlji, maj 1994–decembar 2008 (u milionima eura)
- Tabela 22: Pritjecanje SDI po industriji (in milionima eura)
- Tabela 23: Rang lakoće obavljanja biznisa
- Tabela 24: Odabrani makroekonomski indikatori, 2007-2008
- Tabela 25: Struktura sektora finansijskih usluga u BiH, 2005-2007
- Tabela 26: Odabrani makrofinansijski indikatori
- Tabela 27: Performanse lizing - tržišta za prvu polovinu 2008

LISTA GRAFIKA

- Grafik 1: "Koje godine ste prvi put migrirali u Vaše sadašnje mjesto migracije/zemlju destinacije?"
- Grafik 2: "Koje godine ste emigrirali u Vaše sadašnje mjesto migracije/zemlju destinacije?"
- Grafik 3: "Zašto ste odabrali zemlju destinacije kao vašu odredišnu zemlju?"
- Grafik 4: Ispitanici po starosnoj grupi
- Grafik 5: "Koji obrazovni nivo ste kompletirali prije migracije?"
- Grafik 6: "Koji je bio vaš primarni sektor zaposlenja u zemlji destinacije u 2009?"
- Grafik 7: "Specificirajte Vaš nivo zaposlenja u Vašem mjestu migracije u 2009"
- Grafik 8: "Jeste li se pripremili na bilo koji način prije nego što ste migrirali da živite ili radite u inostranstvu?"
- Grafik 9: "Koje godine ste regulisali vašu dugoročnu boravišnu/radnu dozvolu u zemlji destinacije?" kombinovano sa "Koje godine ste migrirali u Vaše sadašnje mjesto/zemlju migracije?"
- Grafik 10: "Koji je bio Vaš glavni izvor dohotka u 2009?"
- Grafik 11: "Koji je Vaš bračni status?"
- Grafik 12: "Možete li navesti koliko članova Vašeg domaćinstva je sa vama u Vašoj zemlji destinacije?" Grafik 13: "Jesu li vam ovi kontakti pomogli prilikom migracije ili pronalaska posla i mjesta boravišta?"
- Grafik 14: "Kako ste prvobitno našli zaposlenje u Vašoj zemlji destinacije?"
- Grafik 15: "Jeste li imali posao koji čeka na Vas u (zemlji destinacije) prije odlaska?"
- Grafik 16: "Grad/lokalitet migracije" (Austrija kao specifičan primjer)
- Grafik 17: "U prosjeku, koliko često posjetite Bosnu na godišnjoj bazi?"
- Grafik 18: "Da li očekujete da se vratite u BiH (zbog stalnog boravka) u budućnosti?"
- Grafik 19: "Koji primarni uslov mora biti ispunjen prije nego što razmotrite povratak u BiH zbog stalnog boravka?"
- Grafik 20: Ukupan broj godina u migraciji – "Za koliko godina namjeravate da se vratite za stalno u BiH?" unakrsno tabelirano sa "Koje godine ste migrirali u Vaše sadašnje mjesto/zemlju destinacije?"
- Grafik 21: "U koje mjesto namjeravate da se vratite?"
- Grafik 22: "Koji je Vaš lični (ne domaćinstva) neto mjesečni dohodak iz svih izvora u Vašem mjestu migracije (u eurima)?"
- Grafik 23: "Koliko od gore navedenih osoba, uključujući Vas, prima redovan dohodak u zemlji destinacije?"
- Grafik 24: "Možete li procijeniti ukupan neto prosjek dohotka svih osoba koje ste spomenuli kao dio Vašeg domaćinstva, uključujući Vas, na mjesečnom nivou?"

- Grafik 25: "Možete li procijeniti ukupan neto prosjek dohotka svih osoba koje ste spomenuli kao dio Vašeg domaćinstva, uključujući Vas, na mjesečnom nivou?"; "U prosjeku, koliko Vaše domaćinstvo troši na mjesečnom nivou u zemlji destinacije?"
- Grafik 26: "Da li Vi ili Vaše domaćinstvo redovno štedite novac iz dohotka koji je zarađen u zemlji destinacije?"
- Grafik 27: "Molim vas da rangirate "top" tri cilja štednje koje Vaše domaćinstvo želi da postigne tokom perioda migracije"
- Grafik 28: "Koliko ste uvjereni u postizanje Vaših štednih ciljeva?"
- Grafik 29: "U zemlji destinacije. Vi držite vašu štednju domaćinstva u..."
- Grafik 30: "Možete li da procijenite udio štednje domaćinstva koji se drži u BiH?"
- Grafik 31: "U BiH, Vi držite vašu štednju u..."
- Grafik 32: "Da li ste Vi ili neki član domaćinstva transferisali novac u BiH u 2009. (uključujući ručni prenos?)"
- Grafik 33: "Možete li rangirati najvažnije razloge za transfer novca u BiH?"
- Grafik 34: "Možete li procijeniti ukupnu vrijednost ovih transfera u 2009?"
- Grafik 35: "Od iznosa koji je transferisan u 2009, koji je iznos konzumiran, ušteden ili investiran po Vašem mišljenju?"
- Grafik 36: "Koliko je tih transfera obavljeno u 2009, uključujući one koji su ručno prenijeti/poslati u gotovini?"
- Grafik 37: "Koji je Vaš omiljeni način transfera novca u BiH?"
- Grafik 38: "Da li mislite da je Vaše domaćinstvo poslalo više ili manje novca u BiH u 2009, u poređenju sa prethodnim godinama?"
- Grafik 39: "Da li očekujete da će Vaše domaćinstvo transferisati više ili manje novca u BiH u 2010, u poređenju sa 2009. (SAD, Kanada i Australija)?"
- Grafik 40: "Možete li procijeniti ukupan neto prosjek dohotka svih osoba koje ste spomenuli kao dio Vašeg migracionog domaćinstva, uključujući Vas, na mjesečnom nivou?"
- Grafik 41: "Da li očekujete da se vratite u BiH (zbog stalnog boravka) u budućnosti?"
- Grafik 42: "Jeste li investirali ili obezbijedili kredit za poslovni projekat u BiH u prošlosti?"; "Da li planirate da inicirate ili proširite investiciju u poslovni projekat u BiH u budućnosti?"
- Grafik 43: "Molim vas da rangirate "top" tri štedna cilja koje vaše domaćinstvo želi da postigne tokom migracionog perioda u inostranstvu"
- Grafik 44: "U koje sektore planirate da investirate?"
- Grafik 45: "Kako planirate da investirate u Vaš biznis?"
- Grafik 46: "Da li planirate da podržite gore navedene investicije kroz druga sredstva kao što su..."
- Grafik 47: "Koje godine ste migrirali po prvi put?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"

-
- Grafik 48: "Sadašnja zemlja migracije" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 49: "Koliko imate godina?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 50: "Koji je Vaš spol?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 51: "Koji nivo obrazovanja ste kompletirali prije migracije?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 52: "Koji je bio vaš glavni izvor dohotka u 2009?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 53: "Koji je bio Vaš primarni sektor zaposlenja u zemlji destinacije u 2009?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 54: "Naznačite Vaš nivo zaposlenja u 2009. u Vašoj zemlji destinacije" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 55: "Koji glavni uslov mora da bude ispunjen prije nego razmotrite povratak u BiH zbog stalnog boravka?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 56: "Možete li da procijenite ukupnu vrijednost...(doznaka) transfera u 2009?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 57: "Molim Vas da rangirate "top" tri štedna cilja vašeg domaćinstva koja treba da budu postignuta tokom Vašeg perioda migracije" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti"
- Grafik 58: "Koliko ste uvjereni u postizanje Vaših ciljeva štednje?" " ?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"
- Grafik 59: "Jeste li investirali ili obezbijedili kredit poslovnom projektu u BiH u prošlosti?" unakrsno tabelirano sa "Da li planirate da inicirate ili proširite investicije u poslovni projekat u BiH i u budućnosti?"

17 route des Morillons
1211 Geneva 19
Switzerland
Tel: +41.22.717 91 11 | Fax: +41.22.798 61 50
E-mail: hq@iom.int | Internet: <http://www.iom.int>